

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA

RAMUNĖ ANDRIUŠKAITĖ
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR KRIMINOLOGIJOS PROGRAMA

**ĮRODINĖJIMO YPATUMAI NAGRINĖJANT PRIVATAUS
KALTINIMO BYLAS PIRMOSIOS INSTANCIJOS TEISME**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas -
Lekt. Dr. Saulius Juzukonis

Vilnius 2008

TURINYS

Įvadas.....	2
1. PRIVATUS KALTINIMAS KAIP SAVARANKIŠKAS BAUDŽIAMOJO PROCESO TEISĖS INSTITUTAS.....	5
1.1 Kaltinimo samprata ir tipai baudžiamajame procese.....	6
1.2 Privataus kaltinimo instituto raida baudžiamajame procese.....	13
1.3 Privataus kaltinimo formų įvairovė kitų valstybių teisės sistemose.....	17
1.4 Privataus kaltinimo sąvoka ir bruožai, jo vieta įrodinėjimo procese.....	21
2. ĮRODINĖJIMAS PRIVATAUS KALTINIMO PROCESU.....	29
2.1 Įrodinėjimo procesas – kaip tiesos nustatymo priemonė privataus kaltinimo byloje..	31
2.2 Įrodinėjimo subjektai ir jų funkcijos privataus kaltinimo procese.	34
2.4. Įrodinėjimo proceso elementų raiška privataus kaltinimo procese.....	53
Išvados ir pasiūlymai dėl privataus kaltinimo proceso reglamentavimo.....	73
Literatūros sąrašas.....	76
Santrauka.....	82
Priedai	84

IVADAS

Įrodymai yra viena iš kertinių procesinės teisės kategorijų teisiniame procese. Kokia byla begultų ant teismo stalo – civilinė, baudžiamoji, administracinė, - procesinis sprendimas joje priklausys nuo šalies gebėjimo argumentuoti savo poziciją, paremti ją įtikinamais, svariais įrodymais, tinkamai pasinaudoti proceso teikiamomis teisinėmis įrodinėjimo priemonėmis. Taigi, bylos baigtis priklauso ne tik nuo to, kokiais įrodymais disponuoja šalys, bet ir nuo to, kaip jos manipuluos savo turimais duomenimis įrodinėjimo procese, bei nuo paties įrodinėjimo proceso reglamentacijos atitinkamos teisės šakos teisės aktuose.

Įrodinėjimo procesas yra teisinė kategorija, bendra įvairioms procesinės teisės šakoms. Pagrindinės jo taisyklės yra suformuluotos fundamentaliųjų mokslų: logikos, filosofijos, gnoseologijos, tačiau įstatymų leidėjas reglamentuodamas atskirų teisės šakų bylų procesą, atitinkamuose teisės aktuose įtvirtina būtent šiai šakai taikomas teises įrodinėjimo taisykles, įrodymams keliamus reikalavimus, įrodymų rinkimo, įforminimo, pateikimo tyrimo ir vertinimo procedūras. Savita įrodymų sistema yra įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekse, kuriame pagal subjektą, kuris palaiko kaltinimą, yra išskirtos dvi baudžiamojo proceso formos: viešojo kaltinimo procesas ir privataus kaltinimo procesas. Įrodinėjimo proceso normos yra bendros abiem šioms proceso rūšims, tačiau bylų nagrinėjimo rezultatai abiejų formų procese labai skirtingi.

Temos naujumas. Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje įrodinėjimo temai yra skirta nemažai dėmesio, išskirtas atskiras baudžiamojo proceso teisės pošakis – įrodymų teisė. Įrodymų teisės sritį Lietuvoje tyrė mokslininkai E. Palskys, P. Ancelis, A. Barkauskas, J. Rinkevičius, M. Kazlauskas, S. Goda, tačiau įrodinėjimo institutą tiriantys mokslininkai nenagrinėjo jo raiškos privataus kaltinimo srityje. Privataus kaltinimo institutas yra aplenkiamas ir kitų baudžiamojo proceso mokslininkų darbuose. Keletą straipsnių apie privataus kaltinimo bylų nagrinėjimo ypatumus spaudoje yra paskelbęs J. Tomaševičius, teorinis šio instituto pagrindimas atliktas tik užsienio autorių darbuose, rusų V. V. Doroškovo, N. E. Petrovos, S. I. Katkalo, V. Z. Lukaševič monografijose. Nors privataus kaltinimo bylos sudaro apie 1/12 dalį visų baudžiamųjų bylų (žr. 2 priedą), atskirų mokslinių darbų apie privataus kaltinimo procesą Lietuvoje nėra, nors kai kurie autoriai lietė įvairius privataus kaltinimo proceso aspektus tirdami kitus baudžiamojo proceso reiškinius.

Temos aktualumas. Imtis išsamesnių privataus kaltinimo instituto tyrimų ragina ir situacija teisinėje praktikoje. Praktika rodo, kad pakankamai didelė dalis privataus kaltinimo bylų neperduodamos nagrinėti teisiama jame posėdyje, o iš tų, kurios perduodamos, nemažai baigiasi išteisinamaisiais nuosprendžiais dėl įrodymų nepakankamumo. Visa tai formuoja

visuomenės nuostata, kad privatus kaltinimas yra daug laiko, emocijų ir pastangų kainuojantis procesas, kurio rezultatai yra abejotini, o teisingumas nebus pasiektas. Teisinės sistemos negalėjimas pasiūlyti veiksmingų teisinių priemonių įgyvendinti teisingumą formuoja nukentėjusių asmenų nepasitikėjimą valstybės teisine sistema, menkina jos institucijų autoritetą. Iš kitos pusės šias veikas darančių asmenų rate formuojasi nebaudžiamumo nuostata, kuri prisideda prie šalies kriminogeninės situacijos didinimo. Todėl tikslinga imtis tyrimų, ar privataus kaltinimo teisinė reglamentacija yra pakankamai efektyvi užtikrinti baudžiamojo proceso tikslų įgyvendinimą, ar privatus asmuo gali tinkamai pasinaudoti procesinėmis teisinėmis atlikti kaltintojo funkciją privataus kaltinimo byloje.

Tyrimo tikslas. Magistro baigiamojo darbo tikslas yra ištirti įrodinėjimo proceso ypatumus privataus kaltinimo bylų procese įrodinėjimo subjektų statuso, įrodinėjimo proceso etapų, įrodinėjimo priemonių atžvilgiu. Didžiausias dėmesys bus skiriamas privataus kaltintojo vykdomai kaltinimo funkcijai įrodinėjimo procese, nes būtent šis proceso subjektas yra veiksnys, lemiantis įrodinėjimo veiklos privataus kaltinimo procese savitumą.

Tyrimo hipotezė. Darbe keliami hipotezė, kad baudžiamojo proceso įstatyme numačius galimybę privačiam kaltintojui pasinaudoti ikiteisminio tyrimo institucijų pagalba, įrodinėjimo kokybė privataus kaltinimo procese pagerėtų.

Tyrimo uždaviniai Siekiant užsibrėžto tikslo nubrėžti tokie uždaviniai:

1. Išnagrinėti privataus kaltinimo instituto raidą ir kaltinimo tipus kitų valstybių teisėje,
2. Atskleisti privataus kaltinimo sąvoką ir jo bruožus, reikšmingus įrodinėjimo procese;
3. Išanalizuoti įrodinėjimo subjektų statusą ir jų funkcijas privataus kaltinimo procese;
4. Išnagrinėti kylančias problemas atskiruose įrodinėjimo proceso elementuose privataus kaltinimo bylose;
5. Išanalizuoti Vilniaus m. 3 apylinkės teismo praktiką, nagrinėjant privataus kaltinimo bylas 2005-2007 m.

Tyrimo objektas. Tyrimo objektas yra teisiniai santykiai, kylantys tarp proceso subjektų, jiems realizuojant savo interesų ir teisių gynybą privataus kaltinimo bylose, privataus kaltintojo, jo atstovo, kaltinamojo, jo gynėjo ir teismo procesinė veikla įrodinėjimo procese privataus kaltinimo bylose.

Tyrimo dalykas Tyrimo dalykas yra baudžiamojo proceso normos, reglamentuojančios privataus kaltinimo bylų nagrinėjimą teisme, įrodinėjimo procesą, formuojančios privataus kaltinimo instituto sampratą ir pagrindinius bruožus, pirmosios instancijos teismų praktika nagrinėjant privataus kaltinimo bylas. Tyrimui buvo pasirinktos Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2005-2007 m. privataus kaltinimo tvarka išnagrinėtos baudžiamosios bylos.

Tyrimo metodai. Atliekant tyrimą buvo taikomi sisteminės analizės, loginis metodai, lyginimo, istorinis metodai, dokumentų turinio analizės, dažnio paskirstymo metodai. Sisteminės analizės metodas buvo naudojamas atskleisti pagrindinius privataus kaltinimo bruožus, lemiančius įrodinėjimo savitumą šio tipo bylose, privataus kaltinimo instituto reikšmę baudžiamojo proceso teisės sistemoje, įrodinėjimo privataus kaltinimo bylose ypatumus. Loginiu metodu buvo formuluojami apibendrinimai, išvados. Dokumentų turinio analizės metodu buvo tiriamos Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2005-2007 m. privataus kaltinimo tvarka nagrinėtos baudžiamosios bylos (žr. 1 priedą), išskiriamos pagrindinės problemos įrodinėjimo procese. Dažnio paskirstymo metodu buvo tiriami privataus kaltinimo bylų nagrinėjimo rezultatai, atskirų įrodinėjimo elementų raiška įrodinėjimo procese tam, kad būtų galima susidaryti bendrą privataus kaltinimo bylų nagrinėjimo eigos ir rezultatų vaizdą. Istorinis metodas taikytas atskleisti privataus kaltinimo instituto formavimosi raidą, lyginamasis metodas – palyginti privataus kaltinimo formų įvairovę kitų valstybių teisės sistemose.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, dvi pagrindinės dalys su skyriais, išvados ir pasiūlymai dėl privataus kaltinimo proceso reglamentavimo, panaudotos literatūros, teisės aktų bei teismų praktikos dokumentų sąrašas, santrauka ir priedai.

I PRIVATUS KALTINIMAS KAIP SAVARANKIŠKAS BAUDŽIAMOJO PROCESO TEISĖS INSTITUTAS

Pasak G. Godos, pasaulyje stebima baudžiamosios teisenos principų suminkštėjimo tendencija. Į baudžiamąjį procesą pradėta žiūrėti kaip į socialinių konfliktų išsprendimo būdą, o ne kaip į priemonę siekti valstybinių ar politinių tikslų [25, p.65]. Šie socialiniai konfliktai kyla iš privačių interesų susidūrimo ir ši sandūra ryškiausia privataus kaltinimo procese. Baudžiamieji procesiniai reiškiniai, nulemiantys privataus ir viešo santykį baudžiamajame procese yra socialiai nulemti. Žmonės ir jų individualūs interesai sudaro visuomenės pagrindą, iš kitos pusės kelia jai grėsmę, įneša destabilizuojantį pradą [62, p.40]. Privatus interesas baudžiamajame procese tai pirmiausiai nukentėjusiojo siekis realios jo interesų apsaugos, padarytos žalos realaus, greito atlyginimo, nepatiriant naujų išgyvenimų. Nuo nusikalstamų veikų nukentėję asmenys daugeliu atvejų pirmiausiai yra suinteresuoti patirtos žalos realiu ir greitu atlyginimu, o ne tik kaltininko nubaudimu [9, p.30].

Būtent dėl privataus intereso vyravimo šio pobūdžio bylose Rusijos teisės teoretikai ilgą laiką nepripažino privataus kaltinimo, nes jų nuomone, toks kaltinimas pažeidžia oficialumo principą, pagal kurį baudžiamasis persekiojimas gali būti vykdomas tik valstybės organų. Suteikti teisę kitiems asmenims veikti baudžiamąjį proceso eigą, reiškia pažeisti šį principą. N. E. Petrova aiškina, kad oficialumo principas išvedamas iš to, kad kiekvienas nusikaltimas pirmiausiai yra siejamas su pavojaus visuomenei kėlimu. Todėl baudžiamasis persekiojimas turi būti siejamas ne su valstybiniais, o su visuomeniniais interesais. Kadangi visuomenė yra piliečių visuma, baudžiamasis procesas negali būti vedamas neatsižvelgiant į piliečių interesus. Dėl to teisingas oficialumo principo suvokimas neeliminuoja privačių asmenų teisės dalyvauti baudžiamajame procese, o atvirkščiai, to reikalauja [65, p.44-45]. Dabartinė baudžiamąjį proceso politika nukreipta į nukentėjusiojo, kaip labiausiai suinteresuoto asmens baudžiamąjoje byloje procesinės padėties stiprinimą ir jo vaidmens aktyvinimą baudžiamajame procese. Viena iš tokios politikos priemonių – nauja baudžiamąjį proceso forma – privatus kaltinimas, kuriame privatus kaltintojas tampa centrine proceso figūra, nemažiau svarbia nei kaltinamasis.

Privatus kaltinimo institutas realizuoja individualų žmogaus teisingumo įgyvendinimo poreikį, suteikia skriaudą patyrusiam asmeniui pasitenkinimo jausmą dėl įgyvendinto teisingumo. Tas jausmas tuo stipresnis, kai yra pažeidžiami asmens interesai ir teisės. Privatus kaltinimo institutas suteikia galimybę realizuoti šį poreikį civilizuota forma. Privatus kaltinimo institutas turi ir kitą patogią savybę: didele dalimi sumažina ikiteisminio tyrimo institucijų darbą, iš kitos pusės to darbo našta padalijama teismui ir nukentėjusiajam.

1.1. KALTINIMO SAMPRATA IR TIPAI BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ

Terminas *privatus kaltinimas* gali būti suprantamas kaip teismo bylos nagrinėjimo forma ir kaip kaltinimo tipas. Istoriškai pirmesnė pirmoji samprata. Kaltinimo funkcijos perdavimas privačiam asmeniui nulėmė eilę kitų procesinių elementų, kurių visuma galiausiai leido išskirti baudžiamojo proceso sistemoje naują bylų nagrinėjimo formą – privataus kaltinimo procesą. Kadangi įrodinėjimo procesas yra neatsiejamas nuo kaltinimo veiklos, tikslinga darbe aptarti apskritai kaltinimo sampratą ir jo genezę iki privataus kaltinimo kaip baudžiamojo proceso formos.

Kaltinimas yra ta procesinė kategorija, kuri atskiria baudžiamąjį procesą nuo kitų teisinių procesų (civilinio, administracinio, konstitucinio). Tai pagrindinis baudžiamojo proceso institutas. Jis yra vienas seniausių ir reikšmingiausių procesinių reiškinių teisės istorijoje. Anot N. E. Petrovos, kaltinimas iš esmės ir nulėmė paties baudžiamojo proceso atsiradimą, kuris buvo reikalingas nuspręsti apie asmens, padariusio uždraustą veiką, kaltumą. [65, p.7].

Kaltinimo sąvoka yra dvilypė. Ji vartojama ir materialinėje baudžiamojoje teisėje, ir procesinėje baudžiamojoje teisėje. Materialine prasme kaltinimas – tai byloje nustatytų ir kaltinamajam inkriminuojamų visuomenei pavojingų ir draudžiamų faktų visuma, sudaranti nusikaltimo sudėties esmę. Teisės doktrinoje šių faktų visuma dar įvardijama kaip kaltinimo turinys ar kaltinimo dalykas. Būtent tokia prasme šią sąvoką vartoja įstatymų leidėjas, baudžiamojo proceso įstatymo frazėse „pareikšti kaltinimą, atsisakyti kaltinimo“. Materialine prasme kaltinimas - tai pagrindinė tezė, kuri bus įrodinėjama proceso metu, siekiant, kad asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, būtų pripažintas kaltu ir nubaustas.

Procesine prasme kaltinimas – tai įstatymu grįsta kompetentingų organų ir asmenų procesinė veikla, siekiant įrodyti, kad kaltinamas asmuo padarė jam inkriminuojamą nusikalstamą veiką, patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn ir pasiekti jo viešo pasmerkimo [65, p. 27-28]. Vienas šios veiklos elementų yra įrodinėjimo veikla. Šia prasme kaltinimo samprata priartėja prie baudžiamojo persekiojimo sampratos.

Kalbant apie kaltinimo sampratą, neišvengiamai kyla kaltinimo sąvokos ir baudžiamojo persekiojimo sąvokos turinio santykio klausimas. Baudžiamojo proceso teorijoje būta įvairių nuomonių dėl šio santykio. Viena nuomonė, kad kaltinimas yra siauresnio turinio sąvoka už baudžiamąjį persekiojimą ir laiko atžvilgiu paskesnė. Tai jau patraukto įtariamuoju asmens įkaltinimas. Baudžiamasis persekiojimas apima ne tik kaltinimą, bet ir įtarimo pateikimą. Tokiu atveju kaltinimas ir įtarimas yra dvi baudžiamojo persekiojimo išraiškos formos [65, p. 30]. Kiti mokslininkai su tuo nesutinka, pagrįstai teigdami, kad į baudžiamojo persekiojimo sąvoką įeina ir kiti procesiniai veiksmai, kurie atliekami tiriant nusikaltimą dar iki pateikiant

įtarimą ar kaltinimą konkrečiam asmeniui, todėl negalima apriboti baudžiamojo persekiojimo tik šiomis dviem kategorijomis [56, p.11]. Trečia pozicija, kad šios sąvokos yra sinonimai. Ji pagrįsta nuomone, kad visos baudžiamojo proceso dalys taip susijusios su kaltinimu, kad baudžiamojo persekiojimo ir kaltinimo terminai gali būti vartojami kaip sinonimai. Dauguma autorių naudoja sąvokas *baudžiamasis persekiojimas* ir *kaltinimas* apibūdinti vienai procesinei funkcijai.

N. E. Petrova apibendrinusi visas šias pozicijas laiko, kad terminas *kaltinimas* baudžiamajame procese gali būti vartojamas dviem prasmėmis: siaurąja ir plačiąja. Siaurąja prasme jis suprantamas kaip tvirtinimas apie konkretaus asmens kaltumą įvykdžius konkrečią nusikalstamą veiklą ir tos pozicijos atstovavimas teisme. Plačiąja prasme kaip kaltinimas gali būti suprantama bet kokia veikla, nukreipta nustatyti asmenį, padariusį nusikaltimą, baudžiamosios bylos jo atžvilgiu pradėjimą, to asmens sulaikymą, kardomųjų priemonių jam taikymą, jo kaltės įrodymų rinkimą, kaltinamojo akto surašymą, kaltinimo pateikimą ir palaikymą teisme [65, p. 33]. Šia prasme kaltinimo sąvoka savo turiniu tikrai labai priartėja prie baudžiamojo persekiojimo.

Kaltinimas daugiau yra siejamas su baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme stadija, nes tik teisme asmuo, įtariamas padaręs nusikalstamą veiklą, yra įvardijamas kaip kaltinamasis, ir prokuroras valstybės vardu palaiko kaltinimą. Tačiau, tam, kad kaltinimas įgautų baudžiamajame įstatyme nustatytą teisinę išraišką, ikiteisminio tyrimo stadijoje atliekama visa eilė procesinių veiksmų jam pagrįsti. Taigi galima teigti, kad ir ikiteisminio tyrimo stadija yra glaudžiai susijusi su kaltinimo veikla. Ikiteisminio tyrimo veiklos rezultatu, jo baigiamuoju akcentu tampa kaltinamojo akto surašymas, kuriame suformuluojamas kaltinimas materialine prasme, ir kuriuo remdamasis prokuroras teisme atliks procesinę kaltinimo veiklą.

Lietuvos Baudžiamojo proceso kodekse įstatymų leidėjas suformulavo kaltinimo sampratą kaip prokuroro procesinę veiklą, kuria įrodinėjama, kad nusikalstamos veikos padarymu kaltinimas asmuo yra kaltas (BPK 42 str.), nors kaip minėta aukščiau, tekste sutinkamas ir sąvokos vartojimas materialine prasme. Taigi, iš to galima daryti išvadą, kad kaltinimas ir įrodinėjimas baudžiamajame procese yra susiję kaip dalis ir visuma.

Diskutuojant apie kaltinimą kaip apie tam tikrą baudžiamojo proceso subjekto veiklą, susiduriame su procesinės funkcijos sąvoka. Procesinės funkcijos yra procesinės veiklos kryptys, susijusios su tam tikru proceso subjekto statusu baudžiamajame procese. Baudžiamajame procese yra vykdomos ikiteisminio tyrimo, kaltinimo, gynybos, bylos nagrinėjimo ar išsprendimo (teisingumo vykdymo) funkcijos [26, p.13]. Kaltinimo, gynybos ir bylos sprendimo funkcijos turi būti atskirtos viena nuo kitos ir negali būti priskirtos vienam organui ar pareigūnui. Anot M. Girdausko, tai yra vienas iš proceso rungtyniškumo principo

turinio elementų [21, p. 107]. Nei viena iš šių trijų pagrindinių funkcijų nėra svarbesnė už kitas, visos jos lygiavertės, kiekviena iš jų lemia kitų dvejų buvimą.

Baudžiamojo proceso funkcijoms būdingos šio savybės: 1) proceso funkcija – tai įstatymu sureguliuota procesinė veikla, 2) ji įgyvendinama baudžiamojo proceso dalyvių, 3) ji nukreipta įvykdyti baudžiamojo proceso paskirtį. Ilgą laiką funkcijos buvo siejamos su konkrečių proceso dalyvių vaidmeniu procese. Jas skiriant tokiu principu šalia trijų pagrindinių funkcijų (kaltinimo, gynybos, bylos išsprendimo) buvo skiriamos bylos tyrimo, civilinio ieškinio palaikymo, gynimosi nuo civilinio ieškinio, prokuroro kontrolės, pagalbinė funkcija, kurią vykdo liudytojai, ekspertai ir pan. Buvo bandymų skirstyti funkcijas į bendrąsias ir dalines, priklausomai nuo to, visose ar tik tam tikrose proceso stadijose jos įgyvendinamos. Tačiau vienintelis skirstymo pagrindas yra kiek jos užtikrina proceso rungtyniškumą [63, p. 9]. Tam visiškai pakanka trijų minėtų pagrindinių funkcijų.

Moksle buvo diskutuojama, ar šios funkcijos yra grynos, ar mišrios. Pavyzdžiu buvo teikiamos valstybės institucijos ir pareigūnai, vykdančios kaltinimo funkciją. Dauguma procesinių įstatymų juos įpareigoja visapusiškai ištirti nusikalstamą veiką, t.y., surasti ne tik įtariamąjį kaltinančius, bet ir jį teisinančius ar kitaip jo padėti lengvinančius duomenis. Tokia veikla jau yra gynybos funkcijos elementas. Kitų mokslininkų nuomone, tokia veikla yra ne gynybos funkcijos dalis, o tiesiog priemonė užtikrinti asmens ir piliečio teisių ir laisvių nepažeidžiamumą [63, p. 14].

Proceso funkcijas įgyvendinančius dalyvius galima skirstyti į grupes. Kaltinimo pusės dalyvių interesai yra nukreipti į baudžiamąjį persekiojimą ir bausmės kaltininkui paskyrimą, taip pat nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų teisių apsaugą. Gynybos pusės interesai nukreipti apsaugoti asmenį nuo neteisėto ar nepagrįsto kaltinimo, jo teisių ir laisvių apribojimo. Teismas kaip valstybinė institucija atspindi visos visuomenės interesus, atlikdamas nepriklausomo arbitro funkciją, kuriam priklauso išimtinė teisė pripažinti kaltu padarius nusikaltimą ir paskirti kriminalinę bausmę. Išeinant iš tokio požiūrio taško, procesinė baudžiamoji funkcija yra įstatymu sureguliuota teismo nagrinėjimo dalyvių, suvienytų bendrų interesų ir tikslo, veiklos kryptis.

Tarp procesinės funkcijos ir proceso subjekto įrodinėjimo veiklos yra glaudus ryšys, nes subjekto atliekama procesinė funkcija, nulemia ir įrodinėjimo liniją, kurios jis laikysis [68, p. 41]. Įgaliojimų ir teisių apimtis, būdinga kiekvienai funkicinei dalyvių grupei, keistis skirtingose bylos nagrinėjimo stadijose negali. Jos tarnauja savotiškais rėmais proceso dalyvių elgesiui, apibrėždamos, kokius veiksmus tos grupės dalyviai gali atlikti, o kokių ne.

Kaltinimas yra baudžiamąjį procesą užvedantis mechanizmas, jis suteikia pirmąjį impulsą visoms kitoms procesinėms funkcijoms. Gynybos funkcija yra veidrodinis

kaltinimo funkcijos atspindys, nes ją vykdančio subjekto dažnai įrodinėja asmens nekaltumą. Bylos nagrinėjimo funkcijos ribos taip pat yra apibrėžtos kaltinimo funkcijos, nes teismas nagrinėja bylą tik ta apimtimi, kuria asmeniui yra pateiktas kaltinimas (BPK 255 str.).

Kaltinimas yra baudžiamojo proceso funkcija, kuria siekiama įkaltinti kaltininkus, ir pasiekti, kad kiekvienas nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaudžiamas [24, p. 455].

Sovietinio baudžiamojo proceso teisės teorijoje buvo laikotarpis, kai kaltinimo kaip savarankiškos procesinės funkcijos statusas buvo ginčijamas. To laikotarpio mokslininkai neigė rungimosi principo veikimą baudžiamojoje teisėje, nes visi proceso subjektai siekia nustatyti objektyvią tiesą. Jie arba neigė kaltinimo funkcijos buvimą apskritai, arba jai skyrė fakultatyvinę, papildančią vaidmenį, pvz. laikė viena iš prokuroro kontrolės funkcijos formų. Šiuo metu, kai rungimosi principas tapo konstitucine nuostata, kaltinimas gali būti suprantamas tik kaip viena iš trijų pagrindinių procesinių funkcijų [65, p.45].

Kaltinimo funkciją įgyvendina prokuroras, tyrėjas, ikiteisminio tyrimo pareigūnai, nukentėjęsysis, privatus kaltintojas, civilinis ieškovas. Juos visus galima padalinti į dvi grupes: asmenis, turinčius valdinius įgalinimus (prokuroras, tyrėjas, ikiteisminio tyrimo pareigūnai) ir privačius asmenis (nukentėjęsysis, privatus kaltintojas ir civilinis ieškovas). Teismo, gynėjų ir prokurorų vaidmuo yra aiškus ir funkcinės veiklos ypatumai žinomi. Mūsų darbe aktualus nukentėjusiojo vaidmuo kaltinimo funkcijos atžvilgiu.

Nukentėjusiojo vaidmuo procesinių funkcijų sistemoje ilgą laiką buvo diskusijų objektas. Teisės teoretikų darbuose yra buvę įvairių nuomonių. Vieni laikė, kad nukentėjęsysis baudžiamajame procese apskritai neatlieka jokios procesinės funkcijos, nes įstatymas jo neįpareigoja užsiimti kokia nors procesine veikla. Kiti laikė, kad nukentėjęsysis prisijungia prie kokios nors kitos funkcijos: gynybos, kaltinimo, tiesos nustatymo, priklausomai nuo to, kokią poziciją jis užima byloje. Dar kiti jo statuse išvelgė naują procesinę funkciją, t., y., kad jis atlieka savo interesų gynimo funkciją. Ketvirtų nuomone, esminė nukentėjusiojo funkcija procese – tiesos nustatymo. Jis turi padėti nustatyti tiesą valstybės institucijoms ir prokurorui. Šiuo metu nusistovėjo nuomonė, kad nukentėjęsysis procese gali atlikti tik vieną funkciją – tradicinę kaltinimo funkciją. Ta kryptimi ir siūloma plėsti jo procesines teises [65, p.95-97]. Galimybė dalyvauti kaltinamojoje veikloje tai vienas iš jo teisių gynimo būdų. Nukentėjusiojo veikla baudžiamajame procese tapo svarbiu kriterijumi skiriant kaltinimo tipus.

Kaltinimo tipai baudžiamajame procese.

Tradiciškai baudžiamojo proceso teisės teorijoje yra skiriami trys kaltinimo tipai: viešasis kaltinimas, privatus kaltinimas ir privačiai viešas kaltinimas. Šių tipų skyrimo kriterijumi yra viešumo ir dispozityvumo kiekio santykis kaltinime. Viešojo kaltinimo bylos

pradedamos tik valstybinių institucijų iniciatyva nepriklausomai nuo nukentėjusiojo valios, privataus kaltinimo bylos pradedamos tik nukentėjusiojo valia, nesikišant valstybinėms teisėsaugos institucijoms, privačiai viešo kaltinimo bylos pradedamos nukentėjusiojo valia, tačiau baudžiamąjį persekiojimą vykdo valstybės institucijos. Pirmasis tipas kai kuriuose šaltiniuose dar yra vadinamas valstybiniu kaltinimu.

Dėl šių terminų tinkamumo baudžiamojo proceso doktrinoje yra diskutuojama. Panašu, kad tokios terminologijos skyrimo pagrindas yra subjekto, kuris palaiko kaltinimą, pobūdis. Viešąjį kaltinimą palaiko valstybės įgaliotas asmuo – prokuroras. Privatų kaltinimą – privatus asmuo. Tačiau iš esmės baudžiamasis procesas tiek vienu atveju, tiek kitu vyksta laikantis viešumo principo. Privataus kaltintojas taip pat išsako savo kaltinimą viešai - jis nėra mažiau viešas, nei prokuroro paskelbtasis. Kaltinimo funkcija įgyja viešą pobūdį nepriklausomai nuo to, kas ją įgyvendina. Jos įgyvendinimą valstybė gali patikėti tiek valstybės pareigūnams, tiek privatiems asmenims. Be to anot A. E. Petrovos, įstatymų leidėjas įtraukdamas privataus kaltinimo kategorijai priskiriamas veikas į baudžiamąjį kodeksą, nustatė jų visuomeninį pavojingumą. Vien dėl šios priežasties procesas negali būti privatus. Ji siūlo vartoti oficialaus ir neoficialaus kaltinimo terminus [65, p. 65-66].

Lietuvos baudžiamojo proceso kodekso nuostatose įstatymų leidėjas vartoja terminus „valstybinis kaltinimas“ (BPK 42 str.) ir privatus kaltinimas, akcentuodamas, kad kaltintojas kaltinamąją veiklą atlieka valstybės vardu. Tačiau šiuo atveju įstatymų leidėjo pasiūlytas terminas apima iš karto du kaltinimo tipus – viešąjį kaltinimą, ir privačiai viešą kaltinimą, nes abiejuose tipuose kaltintojo veiklą atlieka prokuroras. Privačiai viešo kaltinimo sąvoką Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje galima vartoti tik sąlyginai. Baudžiamosios teisės teoretikai išskiria šį kaltinimo tipą pagal naująjį baudžiamojo proceso kodeksą, remdamiesi BPK 167 str., kuris išvardija nusikalstamų veikų visumą, dėl kurių baudžiamasis persekiojimas gali būti pradėtas tik nukentėjusiojo iniciatyva. Tačiau šiose bylose kaltinimo veikla nepasižymi jokiais esminiais bruožais, dėl kurių mes galėtume dabartiniame baudžiamajame procese išvelgti naujo tipo kaltinimo funkciją. Privatus asmuo iš esmės neužsiima jokia kaltinimo veikla. Pagal mūsų BPK nuostatas nukentėjusiajam praktiškai nesukuriama jokių teisių ir pareigų, kuriomis jis prisidėtų prie kaltinimo funkcijos vykdymo. Be pradinės bylos iškelimo iniciatyvos, remiantis BK 54 str., jam suteikta teisė tik spręsti bylos nutraukimo klausimą, jei jis susitaiko su kaltinamuoju ir prašo teismo nutraukti baudžiamąją bylą bei atleisti kaltinamąjį nuo baudžiamosios atsakomybės. Skirtingai nei privataus kaltinimo atveju, jis negali tiesiog atsisakyti nuo kaltinimo ir nutraukti bylą nemotyvuodamas savo sprendimo. Tuo tarpu baudžiamosios bylos eiga ir rezultatas praktiškai nuo jo valios nepriklauso. Dėl šių motyvų darbo autorė laiko, kad Lietuvos baudžiamajame procese veikia tik du kaltinimo tipai: valstybinis

kaltinimas ir privatus kaltinimas. Pagal kaltinimo tipą baudžiamojo proceso teisėje yra skiriamos ir baudžiamojo proceso formos.

Kitų šalių teisės sistemose dar yra skiriamas subsidiarus kaltinimas arba, dar vadinamas papildomas kaltinimas. Tokio kaltinimo funkciją įgyvendina ir prokuroras, ir nukentėjusysis. N. E. Petrova subsidiarų kaltinimą laiko ne atskiru kaltinimo tipu, o viena iš privataus kaltinimo rūšių [65, p.154]. Subsidiaraus kaltinimo funkcija įvairių šalių teorijoje ir praktikoje yra suprantamos nevienodai. Vienose teisės sistemose subsidiariu kaltinimu laikomas privataus asmens kaltinimas procese, kuris pareiškiamas šalia valstybinio kaltinimo. Jis nebūtinai gali sutapti su prokuroro kaltinimu, tačiau tada privatus asmuo įpareigojamas jį įrodyti. Kitose teisės sistemose subsidiariu kaltinimu laikomas kaltinimas, kurį pareiškia nukentėjusysis, kai prokuroras atsisako pareikšti oficialų kaltinimą [30, p. 29, 93]. Šia prasme tiksliau vartoti ne subsidiaraus, o pakeičiančio kaltinimo sąvoką [56, p.17]. Vis dėlto įprastesnė yra pirmoji samprata.

Lyginant subsidiarų kaltinimą su privačiu, skyrimo kriterijumi galima pasirinkti kaltintojo savarankiškumo laipsnį. Privačiame kaltinime kaltintojo procesinis savarankiškumas niekuo neapribotas, tuo tarpu subsidiaraus kaltinimo atveju kaltintojo savarankiškumas yra apribotas valstybinio kaltintojo sprendimais, kuris yra pagrindinis kaltintojas [65, p.158-159]. Yra nuomonių, kad subsidiarus kaltintojas neturėtų priklausyti nuo oficialaus kaltintojo, tačiau tokiu atveju teoretikai išvelgia rungtyniškumo principo pažeidimą, nes prieš gynybos šalį stoji du ar keletas kaltintojų.

Darbo autorė mano, kad subsidiaraus kaltinimo tipas labiausiai atitiktų sąvoką „privačiai-viešas kaltinimas“, nes šio tipo procese nukentėjusysis ar jo atstovas prisijungia vykdyti kaltinimo funkciją prie prokuroro. Jis ne tik įgauna kaltintojo procesinį statusą, bet ir atitinkamas teisės ir pareigas. Praėjusio amžiaus teoretikai tokią simbiozę laikė netgi labai efektyvia, išvelgdami tokia santykiuose kontrolės elementą, kuris baudžiamąjį persekiojimą daro efektyvesnį. Jų nuomone, kai šalia valstybės kaltintojo veikia privatus kaltintojas, jis, skatinamas asmeninio intereso, ragina prokurorą efektyviau atlikti baudžiamojo persekiojimo funkciją ir yra garantas, kad prokuroras nepiktnaudžiaus savo įgaliojimais, ar apsauga nuo jo neveikimo [65, p. 76].

Privataus kaltinimo priešininkai laiko, kad kaltinimas yra pakankamai sudėtinga veikla, nustatanti jos atlikėjui sudėtingus įpareigojimus ir griežtą atsakomybę, kuriuos užkrauti ant asmens, kuris ir taip nukentėjo nuo nusikaltimo, pečių yra neteisinga. N. E. Petrovos nuomone, įstojimo į privatų kaltinimą iniciatyva turi išeiti iš paties nukentėjusiojo, o ne valstybės organų. Antra, privatus asmuo turi turėti galimybę išsirinkti tą procesinę formą dalyvauti

procesu, kurią jis laiko efektyviausia apginti jo interesus [65, p. 100]¹. Be to, negali egzistuoti kažkokios nepilnavertės kaltinimo formos, kurios taikomos tik tam tikrais atvejais. Valstybinio ir neoficialaus kaltinimo formos turi skirtis tik savo procedūromis, o ne kaltintojo funkcijų apimtimi. Tikrovėje gi valstybinio kaltintojo įgaliojimai yra kur kas didesni negu privataus kaltintojo, kuris gali kaltinti tik kelių kategorijų bylose [65, p. 114].

Įrodinėjimo veikla yra tiesiogiai susijusi su kaltinimo funkcija. Galima sakyti, kad įrodinėjimas yra sudėtinė kaltinimo dalis. V. V. Doroškovas kaltintojo atliekamą įrodymų rinkimą ir pateikimą laiko procesiniu kaltinimo funkcijos komponentu [56, p.12]. Tačiau iš kitos pusės įrodinėjimo veikla yra platesnė nei kaltinimas, nes ji siejama ne tik su kaltinimo subjektu, nors šis įrodinėjimo procese užima centrinę vietą, bet ir su kitais proceso subjektais, todėl apima ir kitas procesines funkcijas: gynybos, bylos išsprendimo.

A p i b e n d r i n a n t galima teigti, kad kaltinimo funkcijos perdavimas atitinkamam baudžiamojo proceso subjektui yra pagrindinis baudžiamojo proceso formų skyrimo kriterijus. Tradiciškai yra skiriamos dvi kaltinimo rūšys: privatus ir viešas kaltinimas, tačiau ieškant privataus ir viešo interesų užtikrinimo ir pusiausvyros baudžiamajame procese, efektyvesnių bylos išnagrinėjimo būdų, teisės praktikoje atsiranda ir mišrių kaltinimo formų – papildomas, subsidarius, pakeičiantis kaltinimas. Visų šių kaltinimo tipų įvairovė atspindi tendenciją, kad nukentėjusysis baudžiamajame procese tampa vis aktyvesne baudžiamojo proceso figūra ir valstybė mažina kaltinimo veiklos monopolį pastarojo naudai.

¹ Šis klausimas buvo paliestas ir EŽTT teismų praktikoje. Skundą padavęs pareiškėjas teigė, kad tuo, kad jo valstybės teisės sistemoje nenumatytas privataus kaltinimo institutas, pažeidžiamas EŽTK 13 str. (EŽTT byla Balogh v Hungary). Minėtoje byloje nukentėjusysis nepasitikėjo ikiteisminį tyrimą vykdančiais ikiteisminio tyrimo pareigūnais, kurie tyrė tos pačios institucijos pareigūnų įvykdytą nusikalstamą veiką, ir pageidavo teisės į privatų kaltinimą.

1.2 PRIVATAUS KALTINIMO INSTITUTO RAIDĄ BAUDŽIAMAJAME PROCESU

Savo šaknimis privataus kaltinimo institutas siekia gilią senovę. Jo šaknys glūdi biologinėje žmogaus prigrimtyje iš poreikio jaustis saugiam dėl savo egzistencijos. Tai pats anksčiausias būdas ginti savo pažeistas teises, asmens savigynos nuo kėsinosi į jo būtį ir interesus išraiška. Privatus kaltinimas – tai seniausia teismo proceso organizavimo forma ir žmogaus teisių ir laisvių gynimo būdas, kuris leidžia nukentėjusiajam pajauti teisinį pasitenkinimą dėl jam nusikaltimu padarytos skriaudos. Ilgą laikotarpį privataus kaltinimo institutas buvo nepelnytai užmirštas. Dabar jis įgauna naują reikšmę.

Kaltinimo institutas savo raidoje perėjo keletą etapų. Pirmajame raidos etape jam buvo būdingi stiprūs privatumo ir individualumo elementai. Pagrindinis kaltinimo bruožas buvo ne tik tai, kad kaltinti turėjo privatus asmuo, kurio jokie valdiški įgaliojimai neįpareigojo to daryti, bet ir tai, kad veikė jis išimtinai tik savo interesais. Valstybės ar viešasis interesas žmonijos teisinės sąmonės istorijos pradžioje dar nevaizdino praktiškai jokio vaidmens. Ne tik, kad nebuvo susiformavusi samprata apie kėsinosi į asmenų teises visuomeninę reikšmę, bet ir valstybė turėjo itin ribotas priemones patraukti atsakomybėn kaltuosius asmenis. Kaip teigia L. J. Tauberis, nusikaltėlių persekiojimo procesas buvo priklausomas tik nuo nukentėjusiojo saviveiklos [69, p.338]. Taigi, konfliktų sprendimo būdai bendruomenėse buvo neteismo pobūdžio. Ta prasme privataus kaltinimo institutas jo formavimosi pradžioje buvo kur kas „privatesnis“, nei dabartinėje baudžiamajame proceso teisės sistemoje, kurioje jo pavadinimas atspindi tik kai kuriuos procedūrinius skirtumus nuo viešojo kaltinimo proceso, tačiau iš esmės pats bylos nagrinėjimo procesas lieka viešosios teisės dalimi.

Kaltinimo institutas kaip baudžiamajame proceso kategorija pradėjo formuotis kartu su teismo organais. Jo kaip teisinės kategorijos ištakas galima rasti Antikos valstybėse. Senovės Graikijoje buvo dvi baudžiamajame proceso formos: rungtyniškoji ir inkvizicinė. Rungtyniškojo tipo procesas vyko bylose tarp laisvų piliečių. Šalys buvo lygios savo teisėmis, turėjo vienodas pareigas teikti įrodymus, nepriklausomas teismas sprendė bylas balsavimu. Baudžiamosios bylos buvo skirstomos į valstybines, kuriose buvo paliečiami valstybės interesai, ir privačias, kurios kildavo tarp piliečių, pažeidusių vieni kitų teises. Pradėti valstybinį procesą galėjo bet kuris pilietis, o privatų tik tiesiogiai suinteresuotas asmuo. Kokio proceso tipui priskiriama byla, didele dalimi priklausė nuo kaltintojo. Kaltinimo vaidmuo buvo esminis – nesant kaltintojo, byla negalėjo būti pradėta, net esant akivaizdžiam nusikaltimui. Nesurinkęs pakankamo balsų skaičiaus kaltintojas privalėjo kaltinamojo naudai mokėti baudą [65, p. 9-11].

Panašiai teismo procesas pradėjo vystytis ir Senovės Romoje. Bylų nagrinėjimas vyko laikantis rungtyniškumo nuostatos. Tačiau čia veikė nuolatinės teismo institucijos –

kvestijos. Baudžiamoji byla galėjo būti pradėdama tik tada, kai privatus asmuo imdavosi kaltintojo vaidmens, tačiau skirtingai nei Graikijoje, jis buvo kontroliuojamas valstybinių atstovų. Tam, kad galėtų dalyvauti byloje kaip kaltintojas, jis turėdavo gauti pretoriaus leidimą. Jis buvo įpareigotas rinkti įrodymus, rasti liudytojus, palaikyti kaltinimą teisme. Tokios kategorijos bylos buvo vadinamos „delicta privata“ bylomis. Romos respublikai virstant imperija, dar labiau griežtėjo proceso taisyklės. Teisminius įgaliojimus gaudavo tik valstybės pareigūnai, o privačių asmenų teisė kaltinti buvo vis labiau ribojama. Nuo šio momento pradėjo formotis valstybinio kaltinimo institutas. Imperatorius ar senatas skirdavo oficialų kaltintoją iš senatorių tarpo. Valdant imperatoriui Konstantinui, buvo įstatymiškai nustatyta, kad pagal įstatymus persekioti asmenį baudžiamąja tvarka gali tik magistratas, kuris gina viešąjį interesą. [65, p.12-15]. Teisminė valdžia buvo sujungta su administracine, ir teisėjas viską sprendė vienas – pats apklausdavo liudytojus, pats palaikė kaltinimą ir pats skelbė nuosprendį [20, p.11]. Taigi, baudžiamosios bylos buvo pradėtos traktuoti jau kaip viešosios teisės dalis, o ne privačių konfliktų sprendimo forma. Privataus kaltinimo elementų taip pat liko, bet tik jau dėl tam tikrų nusikaltimų, daugiausiai liečiančių šeimyninių ir asmeninių santykių sferą. [69, p. 76-87].

Ankstyvųjų viduramžių laikotarpiu romėnų teisinis palikimas buvo prarastas ir teisminis procesas taip pat pasižymėjo ryškiu rungimosi pobūdžiu ir didžiąja dalimi priklausė nuo privataus asmens iniciatyvos ir pastangų. Šalių teisynas bylos pradėjimą sieja išimtinai su nukentėjusiojo iniciatyva. Savo iniciatyva teismas neatliko jokių tyrimo veiksmų. Šalių lygiateisiškumas kartais įgydavo net drastišką pobūdį. Pvz. Prancūzijoje, jei iki bylos išsprendimo kaltinamasis būdavo uždaromas kalėjime, tas pats ištikdavo ir kaltintoją. Kaltintojas pats formuluodavo kaltinimą ir turėdavo įrodyti pateiktus faktus. Tačiau vienu atveju kaltintojas būdavo atleidžiamas nuo įrodinėjimo pareigos, – kai kaltinamasis prisipažindavo kaltu. Neteisingai apkaltinęs arba neįrodęs savo tiesos kaltintojas pats galėjo patirti bausmę. Kaltinamojo paieška ir pristatymas į teismą taip pat gulė ant kaltintojo pečių. Neatvykusiam į teismą kaltintojui buvo skiriama bauda. Pats bylos nagrinėjimas buvo viešos rungtynės tarp kaltintojo ir kaltinamojo [65, 15-16].

Panašios teisės normos veikė visoje Vakarų Europoje, taip pat ir Lietuvoje. Jau Pamedės teisyne buvo įtvirtintas šalių lygiavertiškumo ir proceso rungtyniškumo principai: nukentėjusioji ir kaltinamoji šalis buvo vienodai traktuojamos ir rungėsi teismo akivaizdoje pateikdamos įrodymus. Teismo vaidmuo buvo pasyvus- jis tik vertino įrodymus. Šalys pačios rinko įrodymus, ieškojo liudytojų ir rengė dokumentus [6, p.53].

Vėlyvaisiais viduramžiais stiprėjant centrinei valdžiai karaliaus teismuose buvo įvestos karaliaus atstovo – prokuroro- pareigos. Jam buvo patikėta pradėti bylas, kuriose suinteresuota šalimi buvo karalius. Jis jau nebebuvo atsakingas dėl kaltinimo teisingumo kaip

privatus asmuo. Kai kuriose srityse valdantieji didikai paskelbdavo, kad nesant kaltintojo, jie prisiima kaltintojo vaidmenį visose bylose. Kiek kitokia tendencija formavosi bendrosios teisės sistemoje. Anglijoje iki XIX a. išliko privataus kaltintojo statusas. Čia valstybinės teisminės valdžios stiprėjimas nei kiek nemažino privačios iniciatyvos baudžiamajame persekiojime.

Tolesnėje kaltinimo instituto raidoje oficialus kaltintojas vis labiau iš proceso stūmė nukentėjusįjį, paversdamas jį ne lygiaverte šalimi, o tik informacijos šaltiniu. Inkvizicinis baudžiamasis procesas galutinai pakeitė tradicinį rungtyniškąjį tipą. Porevoliuciniu laikotarpiu gimė daug baudžiamąjo proceso teorijų. Labiausiai išsiskyrė trys. Pirmoji teorija baudžiamąjį procesą laikė valstybės bylinėjimusi su jos piliečiu (būdinga bendrajai teisės sistemai JAV ir Anglijoje), antroji asmens garantijų sistema prieš valstybę (Prancūzija), trečioji - teisiniu trišaliu santykiu tarp kaltintojo, kaltinamojo ir teismo (Vokietija).

Anglijoje toliau plėtojosi senosios rungtyniškojo proceso formos. Po senovei nebuvo galima pradėti baudžiamąjo persekiojimo, nesant tiesioginio piliečio ar korporacijos išsakyto kaltinimo. Tik 1879 m. buvo išleistas įstatymas, įkuriantis viešojo persekiojimo direkciją, kuri vykdė tyrimą bylose už nusikaltimus, baudžiamus mirtimi, ir bylose, kuriose dėl nusikaltimo sunkumo ar sudėtingumo nukentėdavo viešasis interesas. Teisę atstovauti kaltinimą teisme gavo ir policijos pareigūnai. Jie palaikė kaltinimą vidutinio sunkumo nusikaltimų bylose. Privatus asmuo kaip ir seniau išsaugojo teisę persekioti kaltininką pats. Tačiau Anglijos procesinė sistema neleido vienoje byloje kaltinimą palaikyti ir oficialiam, ir privačiam kaltintojui. Buvo laikoma, kad tai pažeidžia šalių lygiateisiškumo principą. Tuo tarpu JAV iš karto po revoliucijos buvo įvesta viešojo kaltintojo pareigybė, kuris vykdė baudžiamąjį persekiojimą valstijos ar federacijos vardu. Šios pareigybės unikalumas tas, kad ji buvo renkama, ir už savo veiklą pareigūnas buvo atsakingas ne valdžiai, o savo rinkėjams. Šios pareigybės įvedimas neištūmė nukentėjusiojo ar bet kokio kito piliečio teisės pateikti kaltinimą. Daugelyje valstijų valstybinio kaltintojo vaidmuo, atsiradus privačiam kaltintojui buvo ribojamas, ir reiškėsi tik patarimų davimu privačiam asmeniui, pradėjusiam baudžiamąjį persekiojimą.

Prancūzijoje po revoliucijos baudžiamasis procesas taip pat patyrė daug permainų. Pirmiausia buvo atskirtos baudžiamąjo persekiojimo ir baudžiamųjų bylų sprendimo funkcijos. Tačiau dėl itin sustiprinto prokuratūros instituto privataus kaltinimo Prancūzijoje beveik neliko. Tik dėl mažareikšmių bylų policiniuose teismuose išliko nukentėjusiajam teisė tiesiogiai kviešti į teismą kaltininką. Bet ir šiuo atveju prokuroro dalyvavimas procese buvo būtinas.

Vokietijoje, nors prokuratūra buvo formuojama pagal prancūzišką pavyzdį, ji negavo monopolio kaltinamajai veiklai. Vokiškojo proceso skiriamuoju bruožu tapo tai, kad nukentėjusysis turėjo teisę prisijungti prie valstybinio kaltintojo kaip privatus kaltintojas. Šia teise jis galėjo pasinaudoti tais atvejais, kai nusikaltimu kėsintasi į jo gyvybę, sveikatą, laisvę ar

nuosavybės teisės. Ši subsidiari kaltinimo teisė nepriklausė nuo prokuroro kaltinimo. Jis galėjo palaikyti kaltinimą net prokurorui nuo jo atsisakius. Papildomo kaltintojo teisės buvo labai asmeniškios ir priklausė tik tiesiogiai nukentėjusiajam [65, p.16-24].

XX a. Rusų teisėje buvo prieita nuomonės, kad rungtyniškumo principas baudžiamajame procese prieštarauja objektyviosios tiesos nustatymo principui. Sovietinėje Rusijoje privataus kaltinimo institutas buvo gana ribotas. Visų pirma tai buvo susiję su valstybės dominuojančia pozicija teisingumo vykdyme. Nukentėjusiojo procesinė veikla palaikant kaltinimą, nebuvo būtina sąlyga įgyvendinti teisingumą. Baudžiamieji procesiniai santykiai kilo tiesiogiai tik tarp valstybės ir asmens, įvykdžiusio nusikaltimą [61, p. 20].

Privataus kaltinimo bylų institutas buvo ir atkurtos Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. Privataus kaltinimo bylos buvo nagrinėjamos pas taikos teisėją, nuo 1933 m. apylinkės teisme. Procesas nebuvo skirstomas į stadijas. Privataus kaltinimo bylose teisėjas buvo įpareigotas lenkti šalis taikytis, o nesusitaikius priimdavo sprendimą pagal šalių surinktus įrodymus. Įrodinėjimo našta tekdavo šaliai, iškėlusiai bylai reikšmės turinčias aplinkybes [6, p. 429]. Privataus kaltinimo institutas išliko ir Lietuvai tapus sudėtine SSSR dalimi bei perėmus jos teisės sistemą. Jos ypatumas buvo tas, kad privataus kaltinimo bylos galėjo būti nagrinėjamos ne tik apylinkės (tada vadintame liaudies) teisme, bet ir draugiškajame teisme [50, p.46-48; 52, p. 15].

A p i b e n d r i n a n t privataus kaltinimo instituto raidą, galima teigti, kad ji perėjo tris etapus. Pirmajame etape privatus kaltinimas buvo vienintelė baudžiamojo proceso forma, tačiau jo įgyvendinimas pasižymėjo tam tikru chaotiškumu. Antrajame etape privatų kaltinimą iš baudžiamojo proceso beveik išstūmė oficialus valstybinis kaltinimas. Ir tik trečiajame etape šios dvi kaltinimo formos daugumoje valstybių buvo suderintos ir įtvirtintos baudžiamojo proceso įstatymuose, nustatant atvejus, kada kurią kaltinimo rūšį galima taikyti. Šiame etape privataus kaltinimo procesas buvo detalčiai reglamentuotas teisės normomis. Daugelis per baudžiamosios teisės istoriją susiformavusių privataus kaltinimo proceso bruožų tvirtai įsitvirtino ir dabartiniame privataus kaltinimo procese: rungtyniškasis pobūdis, šalių lygiateisiškumas, įrodinėjimo našta, tačiau kai kurie bruožai buvo prarasti, pavyzdžiui kaltintojo atsakomybės dėl nepagrįsto kaltinimo buvimas. Kita vertus, plėtojantis baudžiamojo proceso teisės mokslui, privataus kaltinimo procesas įgavo ir naujų bruožų, kurie bus aptariami kitame skyriuje.

1.3 PRIVATAUS KALTINIMO FORMŲ ĮVAIROVĖ KITŲ VALSTYBIŲ TEISĖS SISTEMOSE

Iš esmės visos Europos valstybės įtvirtino valstybinio kaltinimo formą kaip pagrindinę savo baudžiamojo proceso teisės sistemoje. Netgi Didžiojoje Britanijoje, kur baudžiamojo persekiojimo sistema tradiciškai kūrėsi privačių asmenų iniciatyva, dabartyje būtent valstybė imasi atsakomybę dėl baudžiamojo persekiojimo funkcijos įgyvendinimo. Iš kitos pusės nuo XX a. 9-o dešimtmečio pasaulyje vis stiprėja nukentėjusiųjų teisių gynimo judėjimas. Pamažu buvo išsąmonintas būtinumas išlyginti pusiausvyrą tarp nukentėjusiojo ir kaltinamojo teisių, padaryti nusikaltimo aukos procesinį statusą baudžiamojo proceso centru. Tokios tendencijos buvo įtvirtintos 1985 m. JTO deklaracijoje „Dėl pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms“. Šis dokumentas apibrėžė pagrindines nacionalinės politikos kryptis nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų atžvilgiu. Šios kryptys dvi: teisinė ir socialinė. Nacionalinės teisės sistemos, atitinkamai dėl savo specifikos laikosi vienos kurios krypties arba jas derina.

Taikant nukentėjusiojo procesinės padėties kriterijų, daugumą Europos ir Šiaurės Amerikos šalių galima suskirstyti į tris grupes: 1. Šalys, kuriose įstatymų leidėjas tradiciškai suteikia nukentėjusiajam teisę dalyvauti kaltinamojo baudžiamajame persekiojime ir tiesiogiai baudžiamajame procese reikšti civilinį ieškinį. 2. Šalys su prancūziška teisingumo sistema, kuriose nukentėjusysis gali būti tik civiline šalimi baudžiamajame procese. 3. Šalys su bendrosios teisės sistema, kuriose nukentėjusiojo vaidmuo tradiciškai apsiriboja liudytojo statusu [65, p. 81].

Anglosaksų šalyse nukentėjusiojo teisinis statusas priklauso nuo to, ar jis prisiima kaltintojo funkciją, ar ne. Jei jis nepateikė savarankiško kaltinimo ir nėra liudytojas, neturi vaidinti jokio svarbaus vaidmens baudžiamajame procese. Suteikimas kokių nors teisių nukentėjusiajam baudžiamojo proceso teisės teorijoje yra laikomas antrojo kaltintojo atsiradimu byloje, pusiausvyros tarp kaltinimo ir gynybos šalių pažeidimu, kuris neleistinas rungtyniškajame procese [65, p.81]. Didžiosios Britanijos ir JAV valdžia nukentėjusiųjų teisių gynybai linkusi naudoti ne teisines, o socialines priemones. Pvz., prokuratūros ir policijos įstaigoms yra nustatyta pareiga informuoti nukentėjusiuosius apie bylos eigą ir padėti jiems spręsti procesinius klausimus, o JAV dirbti su nukentėjusiais įsteigti specialūs psichologiškai paruošti darbuotojai. Policija, nustačiusi byloje nukentėjusįjį, yra įpareigota pranešti apie jį vietiniams nusikaltimų aukų paramos centrams, išsiaiškinti nukentėjusiųjų nuomonę dėl nuteistojo lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo vietos. Tačiau praktiškai nėra jokio mechanizmo, leidžiančio nukentėjusiajam veikti bylos eigą. Didžiosios Britanijos teisė apsiribojo

įpareigojimu prokuratūrai iki nagrinėjant bylą teisme susitikti su nukentėjusiuoju, kad gautų duomenų apie jo interesus. Tačiau jokios procesinės formos įforminti šią nuomonę nenustatyta [65, p. 81-82].

XX a. JAV prieita išvados, kad nukentėjusiojo pozicija iš esmės daro įtaką kaltinamajai veiklai. 1982 m. buvo išleistas federacinis įstatymas „Apie nukentėjusiojo ir liudytojo apsaugą“. Pagal jį nukentėjusysis gavo teisę iki paskelbiant nuosprendį pateikti teismui pareiškimą dėl nusikaltimo fakto, išsakyti savo nuomonę, aprašyti moralinę, fizinę ir materialinę žalą, kuri padaryta nusikaltimu. Po to pareiškėjas gauna teisę žodžiu teismui išsakyti nuomonę dėl kaltinamajam skirtinos bausmės [65. p. 83].

Europoje labiau stiprėja tendencija, kad nukentėjusysis yra visiškai savarankiška baudžiamojo proceso šalis, galinti paveikti baudžiamojo proceso eigą ir rezultatą. Vokietija turi seną nukentėjusiojo dalyvavimo baudžiamajame procese tradiciją. Vokiečių teisėje nukentėjusiojo statusas yra tiksliai diferencijuotas. Tam tikro apibrėžto rato bylose nukentėjusysis gali dalyvauti procese kaip privatus kaltintojas. Ši teisė taikoma ne tik fiziniams asmenims, bet ir juridinių asmenų atstovams, kurie patyrė žalą dėl nusikaltimo. Pagal Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso įstatymą, asmuo gali pasinaudoti savo teise į privatų kaltinimą tik po nesėkmingo bandymo susitaikyti su kaltininku. Taikinimosi procedūra yra reglamentuota įstatymo ir vykdoma specialių organų, esančių prie vietinių teisėsaugos institucijų. Jei taikinimo procedūra patyrė nesėkmę, nukentėjusysis gauna apie tai pažymą, kurią turi pateikti teismui kartu su privataus kaltinimo pareiškimu [65, p.85]. Lenkijoje reglamentuota, kad teisėjas, kuris vadovavo susitaikymo procedūrai, susitaikymui neįvykus, nenagrinėja bylos, o perduoda ją kitam teisėjui [56, p.63]. Skirtingai nei Lietuvoje, teismas tiesiogiai neužsiima šalių taikinimo procedūra. Tačiau Vokietijos privataus kaltinimo instituto trūkumas tas, kad bylą nagrinėjant teisme, šalys jau negali susitaikyti. Privatus kaltintojas turi tik teisę atsisakyti nuo privataus kaltinimo.

Privataus kaltinimo teisė daugelyje valstybių suvokiama panašiai. Lietuvos baudžiamojo proceso teisei ypač įdomi kitų valstybių patirtis, taikant kitokias ne „grynasias“ privataus kaltinimo formas. Pagal Vokietijos Federacinės Respublikos įstatymą „Dėl nukentėjusiojo interesų apsaugos baudžiamajame procese“ asmuo, kurio garbė, orumas ir asmens neliečiamumas yra pažeistas nusikaltimo, gali procese stoti kartu su prokuroru kaip papildomas nukentėjusysis. Jis gali naudotis advokato pagalba ir susipažinti su visa bylos medžiaga, taip pat pateikti prašymą, pagal kurį jis bus informuojamas apie bylos eigą teisme.

Kitas nukentėjusiojo dalyvavimo Vokietijos baudžiamajame procese būdas bendrakaltinimo institutas. Pareiškimas dėl to gali būti paduotas bet kurioje proceso stadijoje,

tačiau juridinę galią įgyja tik nuo to momento, kai prokuroras pateikia valstybinį kaltinimą. Bandrakaltintojas veikia procese šalia prokuroro, bet nuo jo nepriklauso.

Nukentėjusysis turi teisę į žalos atlyginimą nepriklausomai nuo to, ar jis prisiima kaltintojo funkciją. Taigi nukentėjusysis laisva valia gali nuspręsti, ar jis procese dalyvaus kaip privatus kaltintojas, bendrakaltintojas ar civilinis ieškovas. Įdomu tai, kad net jei nukentėjusysis nepasirinko nei vienos šios bylos dalyvio kategorijos, bylą tiriantys organai privalo jį informuoti apie teismo proceso eigą, sudaryti jam galimybę susipažinti su bylos medžiaga ir leisti jo profesionaliam atstovui dalyvauti byloje [65, p. 85-86].

Portugalijoje nukentėjusysis gali dalyvauti baudžiamajame procese kaip kaltintojo padėjėjas. Jis gali duoti paaiškinimus kaip liudytojas, pareikšti kaltinimą, kuris skiriasi nuo oficialaus prokuroro kaltinimo net tuo atveju, jei prokuroras jo nepalaiko, taip pat pats apklausti liudytoją, apskusti išteisinamąjį nuosprendį [65, p.85].

Lenkijos teisinėje sistemoje nukentėjusiojo teisių atsiradimas nesusijęs su kokiu nors teisiniu aktu. Nukentėjusiojo statusas suvokiamas kaip kažkokia objektyvi padėtis, nesikeičianti nuo bylos nagrinėjimo peripetijų. Jo išitraukimas į procesą priklauso tik nuo jo juridinių veiksmų. Jis gali procese dalyvauti arba kaip liudytojas, arba kaip šalis. Galimas ir šių dviejų funkcijų derinimas. Šalies vaidmuo suprantamas kaip subsidiaraus kaltintojo (bylose dėl visų veikų) ar kaip privataus kaltintojo (tik dėl tam tikrų veikų). Nepriklausomai nuo nukentėjusiojo statuso, jis turi teisę bet kokio tipo bylose reikšti civilinį ieškinį [65, p. 85-88].

Įdomi Jugoslavijos patirtis. Šios valstybės teisės sistemoje savotiška subsidiaraus kaltinimo instituto samprata. Subsidiaraus kaltinimo teisė atsiranda ypatingais atvejais: kai prokuroras mano, kad nėra pakankamai duomenų pateikti valstybinį kaltinimą, arba jis atsisako nuo valstybinio kaltinimo. Tokiu būdu subsidiarus kaltinimas suvokiamas kaip prokuroro veiklos pataisa. Šiuo metu svarstomos tendencijos plėsti subsidiarių kaltintojų ratą, suteikiant šią teisę visuomeniniams vienetams: susivienijimams, bendruomenėms, organizacijoms, motyvuojant poziciją tuo, kad nukentėjusiojo pozicija pernelyg dažnai yra paremta pernelyg individualiu suvokimu [65, p. 87].

Kalbant apie privataus kaltinimo subjektų statusą, reiktų paminėti ir Rusijos teisinį reguliavimą. Pagal Rusijos baudžiamojo proceso įstatymą kaltinimą privataus kaltinimo byloje gali palaikyti ir prokuroras. Skirtingai nei Lietuvoje, nuo to byla netampa valstybinio kaltinimo byla. Taip pat prokuroro paskyrimu valstybinį kaltinimą gali palaikyti ir kvotėjas, jei prokuroras sutinka su kvotėjo išvadomis ir jas patvirtina kaltinamajame akte [61, p. 39].

Prie įdomesnių privataus kaltinimo kitose valstybėse bruožų galima paminėti ypatingų garantijų prieš piktnaudžiavimą kaltinimo teise teismo procese numatymą. Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje tokių garantijų, deja, nėra. Pagal Vokietijos Federacinės

Respublikos baudžiamojo proceso įstatymą teismas, priimdamas pareiškėjo privataus kaltinimo skundą, turi nustatyti terminą, per kurį kaltintojas turi įnešti tam tikrą sumą į galimų išlaidų sąskaitą. Įstatymas taip pat numato kaltintojui pareigą užtikrinti galimą teismo išlaidų atlyginimą kaltinamajam deponuojant grynuosius pinigus ar vertybinius popierius [65, p.85]. Prancūzijoje taip pat privataus kaltinimo skundą paduodamas nukentėjusysis privalo sumokėti mokesť, kuris gražinamas, jei jis laimi bylą [27, p.31].

A p i b e n d r i n a n t privataus kaltinimo instituto formų įvairovę Europoje, galima skirti tokias privataus kaltinimo formas: 1. teisė laisvai reikšti ir palaikyti kaltinimą. 2. teisė įgyvendinti privatų kaltinimą šalia valstybės organų, 3. teisė palaikyti kaltinimą, jo atsisakius valstybės kaltintojui, 4. teisė įgyvendinti privatų kaltinimą tik tam tikros kategorijos bylose. Pasaulyje vyrauja tendencija plėsti privataus kaltinimo tvarka nagrinėtinų veikų ratą, tačiau šis plėtimas, nepaisant kai kurių kraštutinių nuomonių, kad visos nusikalstamos veikos turi turėti alternatyvą būti nagrinėjamomis privataus ar valstybinio kaltinimo tvarka, turi natūralias ribas. Vienas iš tokių ribojančių kriterijų yra įrodinėjimo sudėtingumas dėl sunkių ar sudėtingų nusikalstamų veikų, kurių atlikti privačiam asmeniui neįmanoma.

1.4 PRIVATAUS KALTINIMO SĄVOKA IR BRUOŽAI, JO VIETA ĮRODINĖJIMO PROCESE

Nagrinėjant įrodinėjimo proceso eigą ir raišką privataus kaltinimo procese, pirmiausiai reikia išskirti esminius šio baudžiamojo proceso formos bruožus, trumpai aptarti teorinius privataus kaltinimo pagrindus, nes būtent jie yra pagrindas atsirasti tam tikriems įrodinėjimo ypatumams privataus kaltinimo byloje.

Vienas šių ypatumų, kad privataus kaltinimo procese šalys turi vienodas galimybes rungtis, įrodinėdamos savo tiesą. Rungimosi principas- vienas iš pagrindinių modernaus baudžiamojo proceso principų. Jis įtvirtintas ir baudžiamojo proceso įstatyme (BPK 7 str.). Idealiai rungtyniškajam procesui būdingi šie bruožai: dviejų priešingų šalių -kaltinimo ir gynybos – buvimas, šalių procesinis lygiateisiškumas, rungtinėjimas neįmanomas be teismo, kuris yra nepriklausomas nuo abiejų šalių [58, p. 10]. Esminis ir lemiamas rungtinėjimo proceso elementas yra gynybos ir kaltinimo šalių procesinis lygiateisiškumas. Jis pasireiškia tik teismo nagrinėjimo stadijoje. Kiek rungtyniškumo principas veikia ikiteisminio tyrimo stadijoje, iki šiol yra mokslinių diskusijų objektas. M. Kazlauskas nuomone, parengtinio tardymo stadijoje kaltinamajam tik garantuojama teisė į gynybą, kurios realizavimą laiduoja visas kompleksas kaltinamojo ir gynėjo teisių [31, p.32]. Būtent dėl to bendrosios baudžiamojo proceso formos negalima laikyti grynu rungtyniškumu procesu, tačiau privataus kaltinimo procesas labiausiai savo esme priartėja prie idealiojo tipo. Jame šalys nuo pat proceso pradžios tampa lygiaverčiais proceso subjektais. N. E. Petrovos nuomone, rungtyniškumo proceso kontekste, privataus kaltinimas yra ne kas kita kaip baudžiamasis ieškinys [65, p.34].

Privataus kaltinimo sąvoka baudžiamojo proceso teisėje yra vartojama įvairiai. Nukentėjusiojo procesinių teisių ir pareigų kontekste ji suvokiama kaip vienos iš baudžiamojo proceso funkcijos – kaltinimo tipas. Baudžiamojo proceso kodekso struktūroje privatus kaltinimas pateikiamas kaip ypatingos kategorijos bylų nagrinėjimo forma. Galiausiai privatus kaltinimas – tai formali tezė apie tam tikrus veiksmus, kuriuos įvykdė kaltinamas asmuo. Sudėjus visas šias kategorijas, galima kalbėti apie atskirą teisinį reiškinių - privataus kaltinimo institutą baudžiamajame procese.

J. J. Makarovas privataus kaltinimo sampratą išdėsto taikydamas ir procesinės teisės, ir materialinės teisės požymius. Materialine prasme privatus kaltinimas tai nukentėjusiojo tvirtinimas atitinkamiems organams apie jo atžvilgiu įvykdytą nusikaltimą, už kurį baudžiamasis persekiojimas valstybės perduotas jo nuožiūrai.

Procesiniu aspektu privataus kaltinimo bylomis laikomos tos, kurios pradedamos nukentėjusiajam ar jo teisėtam atstovui, palaikančiam kaltinimą, paduodant pareiškimą teismui, ir kurias galima nutraukti šalims susitaikius ar atsisakius nuo kaltinimo [61, p.6].

Lietuvos Konstitucinis teismas privataus kaltinimo bylų procesą apibūdino kaip specifinį teisinį konflikto sprendimo būdą, kai tam tikro konflikto juridizavimą ir asmens patraukimą baudžiamojon atsakomybėn lemia ne valstybės institucijų, bet nukentėjusiojo valia kreiptis į kompetetingas valstybės institucijas, kad būtų pradėtas baudžiamasis procesas, ir kai iki pat asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, pripažinimo kaltu arba nekaltu konflikto šalys turi galimybę susitaikyti ir šitaip sudaryti teisines prielaidas nutraukti pradėtą baudžiamąjį procesą².

Šiame darbe nagrinėdami privataus kaltinimo proceso ypatumus, privatų kaltinimą suvokiame kaip baudžiamąjį proceso formą tam tikros kategorijos byloms nagrinėti, o nagrinėdami atskirų proceso subjektų veiklą įrodinėjimo procese – kaip baudžiamąjį proceso funkciją.

Lietuvių baudžiamąjį proceso mokslininkai nurodo, kad privataus kaltinimo bylų procesui būdingi šie bruožai: procesas pradedamas tik tada, kai yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, šiose bylose ikiteisminis tyrimas neatliekamas, kaltinimą palaiko nukentėjusysis ar jo teisėtas atstovas, privataus kaltinimo procesas nutraukiamas, jei nukentėjusysis susitaiko su kaltinamuoju [24, p.456]. Prie šių bruožų gana svarbiu laikytinas ir tas, kad privataus kaltinimo procesas gali vykti tik dėl tam tikrų konkrečių veikų. Toliau aptarsime šiuos bruožus detaliau.

1) *Privataus kaltinimo bylos gali būti pradedamos tik dėl konkrečių įstatymų leidėjo numatytų nusikalstamų veikų* (BPK 407 str.). Šis požymis įtvirtintas Lietuvos baudžiamąjį proceso įstatyme, tačiau pasaulio teisės praktikoje jis nėra absoliutus. Kaip minėta anksčiau, kai kuriose valstybėse asmuo gali pateikti privatų kaltinimą, dažniau subsidiarinį ir dėl visų nusikalstamų veikų. Lietuvoje įstatymų leidėjas numatė privataus kaltinimo nagrinėjimo formą tik dėl 11-os nusikalstamų veikų. Palyginimui, Baltarusijos BPK tokių veikų numatyta trisdešimt [60, p.1].

Pagal kokius kriterijus buvo nustatytas ratas veikų, kurios nagrinėtinos privataus kaltinimo tvarka? Jau senovės Romoje egzistavo tam tikrų nusikalstamų veikų kategorija, kuriems valstybė buvo abejinga. Daugelis mokslininkų yra pastebėję, kad privataus kaltinimo bylos priklauso taip vadinamajam buitinio charakterio bylų tipui. Buvo laikoma, kad jais kėsিনamasi išimtinai į privataus asmens teises, jie neturi visuomeninio pavojingumo požymio [65, p.145]. Dėl to valstybė nesuinteresuota tokių veikų baudžiamuoju persekiojimu.

² Lietuvos Konstitucinio teismo 2006 01 16 nutarimas Nr. 7/03-41-10/04-46/04-5/05-7/05-17/05.

Visuomenės interesų atžvilgiu tie pažeidimai nėra jai esminiai, todėl spręsti dėl baudžiamojo persekiojimo pradėjimo ar susitaikymo su kaltininku paliekama nukentėjusiajam. Tačiau tam požiūriui prieštarauta teiginiais, kad jau vien tas faktas, kad veika įtraukta į draudžiamų veikų sąrašą, liudija tai, kad valstybė negali būti jai abejinga [59, p.29]. Pažeidimo priskyrimas nusikalstamai veikai pats savaime įrodo jo pavojingumą visuomenei, nes pavojingumas yra objektyvi nusikaltimo savybė, leidžianti tam tikrą veiksmą kriminalizuoti kaip įstatymo uždraustą.

Kita nuomonė, kad atskiros nusikalstamos veikos priskiriamos privataus kaltinimo kategorijai dėl savo mažareikšmiškumo. Tokiais veiksmais padaroma tokia maža žala, kad valstybei būtina išklausti nukentėjusiojo poziciją, ar jam tikslinga pradėti baudžiamąjį persekiojimą. Valstybė perduoda persekiojimo teisę nukentėjusiajam ar teisę nuspręsti, kad jis atsisako nuo persekiojimo.

Trečia mokslininkų grupė veikų priskyrimo privataus kaltinimo procesui kriterijumi laiko tai, kaip veika suprantą nukentėjusysis – ar yra veiksmuose nusikaltimo sudėtis ar ne. Tik nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo gali tiksliai pasakyti, buvo jam padaryta žala, kiek pavojingai buvo pažeisti jo interesai, kiek yra kaltas ją padaręs asmuo, nes žalos visuomenei šios veikos beveik nedaro. Baudžiamosios teisės politika nukreipta į atsakomybės neišvengiamumo tikslą – kiekviena nusikalstama veika turi būti atskleista ir kaltasis asmuo nubaustas. Šių veikų kategorijoje gimsta konfliktas tarp visuomenės intereso apsaugoti nuo nusikaltėlių ir nusikaltimų ir nukentėjusiojo intereso, kuris galbūt pageidauja, kad persekiojimas ir su juo susijęs viešumas nevyktų. Todėl šiais atvejais visuomenė linkusi, kad valstybė nebaustų kaltininko, gerbdama nukentėjusiojo privatumą. Privataus kaltinimo veikos minimaliai paliečia visuomenės ir valstybės interesus, kai tuo tarpu privataus asmens interesai yra pažeidžiami tiesiogiai. EŽTT taip pat yra pasisakęs, kad faktas, kad šeimyninio smurto veikos yra priskiriamos privataus kaltinimo veikoms, nepažeidžia EŽTK (Byla Belacqua and S v Bulgaria).

Kiti esmę mato etiniuose pagrinduose, kad valstybė siekia šiuo proceso tipu atstatyti normalius santykius tarp kaltininko ir nukentėjusiojo. Privataus bylose įsikišus valstybės organams be nukentėjusiojo valios, bus padaroma žala asmenų santykiams. Dar vieni laiko privatų kaltinimą tiesiog paprastesne bylų nagrinėjimo forma [65, p.63].

2) *Privataus kaltinimo procesas yra pradedamas tik tuo atveju, kai yra nukentėjusiojo ar jo teisėto atstovo pareiškimas, jei nukentėjęs asmuo dėl kokių nors fizinių ar psichinių savybių negali pats savarankiškai pasinaudoti šia teise* (BPK 407, 408 str.) Šis požymis, N. E. Petrovos nuomone, yra susijęs su baudžiamojo proceso dispozityvumo principu. Privatus asmuo, skirtingai nuo pareigūno, nėra rišamas pareigos įgyvendinti baudžiamąjį persekiojimą, todėl jo įgaliojimai įgyvendinti kaltinamąją veiklą, turi būti formuojami kaip teisė,

kuria jis gali naudotis savo nuožiūra. Dėl to privataus kaltintojo statusas didžiąja dalimi yra dispozityvus. Šis dispozityvumas pirmiausiai pasireiškia privataus asmens sprendimu, ar įstoti į baudžiamąjį procesą kaip privačiam kaltintojui. Iš to seka jo teisė bet kuriuo proceso metu atsisakyti savo kaltinimo. Be to, kita dispozityvumo išraiška yra nukentėjusiojo teisė dalinti baudžiamąjį persekiojimą. Nukentėjusysis neprivalo pradėti baudžiamąjį persekiojimą dėl visų prieš jį įvykdytų nusikalstamų veikų arba prieš visus nusikalstamą veiką įvykdžiusius bendrininkus³. Tuo jo padėtis skiriasi nuo valstybinio kaltintojo padėties [65, p.49].

Kadangi pagal Lietuvos BPK nukentėjusiuoju gali būti tik fizinis asmuo, kyla juridinio asmens kaip privataus kaltintojo dalyvavimo byloje problema. Juridinio asmens kaip privataus kaltintojo dalyvavimas privataus kaltinimo procese nenumatytas. Nors privataus kaltinimo tvarka nagrinėtinų veikų sąrašas dažnai susijęs su asmeninės žalos padarymo galimybe, tačiau praktikoje neretai žalą patiria ir juridiniai asmenys, pvz. kurių turtas yra sugadinamas. Tokiu atveju jie neretai atsiduria pozicijoje, kai jokiomis teisinėmis priemonėmis negali pasiekti žalos atlyginimo ir teisingumo įgyvendinimo. Iš vienos pusės, ikiteisminio tyrimo institucijos, įvertinusios nedidelį žalos mastą, nepradeda ikiteisminio tyrimo, traktuodamos veiką kaip nagrinėtiną privataus kaltinimo tvarka. Iš kitos pusės, jie neturi priemonių savarankiškai nustatyti žalą padariusį asmenį. Trečiu atveju, net jei šis asmuo jiems ir žinomas, jie negali pradėti jo atveju baudžiamojo persekiojimo dėl minėto BPK trūkumo⁴. Tokiu atveju net ir esant kaltininkui, jie negali pasinaudoti teise apginti savo teisėtą interesą. Bendra tvarka nagrinėjamoje byloje jie gali bent jau pasinaudoti civilinio ieškovo teisėmis. Privataus kaltinimo atveju nelieka ir šios teisės galimybės, nes nėra pačios baudžiamosios bylos.

Ši problema iškilo ne tik Lietuvos baudžiamojo proceso teisės praktikoje, ir ji siejama ne tik su turtinių teisių pažeidimu. Juridiniai asmenys dėl privataus kaltinimo nusikalstamų veikų lygiai taip pat gali patirti ir nematerialinę žalą, pavyzdžiui, kai dėl šmeižimo pakenkiama jų dalykinei reputacijai [65, p.104]. Be to, akivaizdu, kad privataus kaltinimo teisės įgyvendinimas reikalauja ženkliai materialinių, organizacinių ir intelektualinių pastangų, kurias turi ne kiekvienas nukentėjusysis. Todėl užsienyje susiformavo praktika, kad kaltintojo poziciją ir pareigas prisiima visuomeninės organizacijos, įkurtos ginti nusikaltimų aukų teisėms. Jų veikla neapsiriboja finansinės, psichologinės, juridinės pagalbos teikimu nukentėjusiesiems, jie turi

³ Tirtose bylose pasitaikė keli atvejai, kai nukentėjusysis pareiškime aprašydamas nusikalstamą veiką mini kelis ją vykdžiusius asmenis, tačiau kaltinimą reiškia tik vienam. Pavyzdžiui teigia, kad jį užpuolė vyras ir žmona, o kaltinimas pareikštas tik vyrui, kitą asmenį prašant apklausti kaip liudytoją (byla 1-798-99/05). Tokiu atveju įrodinėjimo procese gali iškilti liudytojo problema, nes jį prašoma apklausti apie galimai jo paties padarytą nusikalstamą veiką. Tokiam asmeniui baudžiamojo proceso įstatymas suteikia liudijimo imunitetą (BPK 80 str.)

⁴ Nagrinėtose privataus kaltinimo proceso medžiagoje buvo du atvejai, kai į teismą kreipėsi juridinis asmuo dėl jam padarytos turtinės žalos nusikalstama veika pagal LR BPK 187 str. Pirmuoju atveju privataus kaltinimo pareiškimas buvo grąžintas pareiškėjui, nurodant, kad jis nėra privataus kaltinimo pareiškimo padavimo subjektas (Byla Nr. PK-8-506/05), antru atveju buvo pradėtas procesas, tačiau privačiu kaltintoju buvo pripažintas juridinio asmens vadovas, kuris ir palaikė kaltinimą teisme (byla Nr. 1-493-628/07).

įgaliojimus ir pareikšti baudžiamąjį ieškinį nukentėjusiojo vardu [65, p.106]. Panašios praktikos buvo ir Rusijos sovietinio laikotarpio baudžiamojo proceso teisės istorijoje. 1958 m. visuomeninė organizacija turėjo teises teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, teikti teismui papildymus ir nušalinimus, dalyvauti teisiniuose ginčuose, išsakyti teismui nuomonę apie kaltinamojo kaltumą, jo visuomeninį pavojingumą. Tačiau jo statusas nebuvo apibrėžtas kaip kaltintojo ir jis neturėjo teisės apskusti nuosprendį.

3) *Privataus kaltinimo byloje neatliekamas ikiteisminis tyrimas*. Nukentėjusysis ar jo teisėtas atstovas, nusprendę pradėti asmens baudžiamąjį persekiojimą, su pareiškimu kreipiasi tiesiai į teismą. Baudžiamasis persekiojimas privataus kaltinimo tvarka gali būti pradėtas tik teismo sprendimu. Lietuvos Konstitucinis teismas, aiškindamas privataus kaltinimo proceso požymius, išskyrė, kad skundas paduodamas tiesiai teismui⁵. Tai praktiškai tas pats.

Tai, kad ikiteisminis tyrimas nėra reikalingas, pateisinama tuo, kad tam nėra praktinės būtinybės, nes privataus kaltinimo bylos palyginti nesudėtingos savo turiniu ir nusikaltimo faktą lengva nustatyti teismo nagrinėjimo metu, nepažeidžiant procesinių nukentėjusiojo ir kaltinamojo teisių [59, p.111]. Praktikoje beveik pusėje privataus kaltinimo bylų nukentėjusieji kreipėsi į ikiteisminio tyrimo instituciją, tačiau arba neformaliai buvo nukreipti į teismą, arba gavo formalų atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą, arba ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas, tačiau vėliau nutrauktas ir nukentėjusiajam pasiūlyta kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka. (žr. 3 lentelę)

4) *Privataus kaltinimo procesas nutraukiamas, jei nukentėjusysis susitaiko su kaltinamuoju*. Privataus kaltinimo bylų praktiką tyrę mokslininkai yra pastebėję, kad privatūs asmenys yra linkę pajungti privatų kaltinimą savo asmeniniams interesams, todėl linkę taikytis ten, kur viešas kaltinimas taikos neleidžia. Tačiau iš kitos pusės privatus asmuo linkęs ir nepagrįstai skųstis [63, p.42].

Susitaikymas galimas visose bylos nagrinėjimo stadijose. Nukentėjusiojo teisė bet kuriuo metu pareikšti, kad jis taikosi su kaltininku ir nori bylą nutraukti. Pabrėžiant šio požymio svarbą, Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje buvo išskirta ir atskira stadija – taikinamasis posėdis. Šalių sutaikymo funkcija gali būti pavesta ir neteisminėms institucijoms, kurios specialiai įkurtos vykdyti mediaciją⁶. Tokiu būdu tiksliau laikomasi teismo nešališkumo principo, nes taikinimo procedūra, vykdoma pirmosios instancijos teismuose, dažnai būna tik formalus abiejų šalių pasiryžimo perkelti privatų konfliktą į teisinę formą išsakymas, nei reali

⁵ Lietuvos Konstitucinio teismo 2006 01 16 nutarimas Nr. 7/03-41-10/04-46/04-5/05-7/05-17/05.

⁶ Lietuvoje apylinkių teismai jau taiko mediacijos procedūras civiliniame procese. Tam kiekviename teisme yra sudarytos mediatorių grupės. Įstatymų leidėjas galėtų numatyti perduoti taikinimo procedūrą šiai grupei ir privataus kaltinimo byloje. Taikinamąjį proceso stadiją atliktų teismo mediatoriai, o susitaikymui neįvykus, perduotą bylą paskirtam ją nagrinėti teisėjui. Kadangi į mediatorių grupę visada įeina teisėjas, susitaikymo atveju, jis turi įgaliojimus patvirtinti taikos sutartį.

paieška būdų rasti šalims kompromisą suderinti savo interesus. Kita vertus, teisėjas, kuris nurodo šalims interesų suderinimo kelią, rizikuoja būti apkaltintas palaikantis vienos kurios šalies interesus, ar vengiantis pareigos įvykdyti teisingumą. Be to, V. V. Doroškovas, tyręs privataus kaltinimo procesą taip pat nurodė argumentą, kad taikydamas šalis teisėjas gali pasisakyti dėl jo požiūrio į bylą, įrodymų vertinimo, ar kitaip leisti suabejoti jo objektyvumu [56, p. 63].

Praktika rodo, kad šalių susitaikymas, pasiekiamas privataus kaltinimo bylose taikinimosi stadijoje, dažnai yra šalių atstovų juristų bendradarbiavimo už teismo ribų rezultatas. Taikos sutartis pagal analogiją civilinėse bylose dažnai pateikiama taikinamajame posėdyje po pertraukos, skirtos šalims susitaikyti. Tokie faktai rodo tendenciją, kad net baudžiamosios teisės sferos konfliktą patyrusios šalys, realiai yra pajėgios rasti būdą išspręsti konfliktą, gauti kompensaciją ir ne teismo institucijose. Tad ar verta šia procedūra apkrauti teismą, kurio funkcija yra spręsti baudžiamąsias bylas. Neformalizuota teisės normomis procedūra gali šioje srityje duoti geresnių rezultatų nei baudžiamojo proceso procedūra teisme.

5) *Kaltinimą baudžiamojo proceso metu palaiko nukentėjusysis ar jo teisėtas atstovas.* Savo teisę palaikyti kaltinimą nukentėjusysis įgyvendina dalyvaudamas teisminiame negarinėjime, kuriame jis reiškia įvairius prašymus, pagrindžiančius kaltinimą, teikia įrodymus, dalyvauja juos tiriant, dalyvauja teisiniuose ginčuose, kuriame išsako savo nuomonę apie kaltės įrodytinumą, veikos juridinę kvalifikaciją ir bausmės dydį.

Privatų kaltinimą byloje gali palaikyti ir nukentėjusiojo atstovas. Tačiau įstatymų leidėjas numatė baigtinį sąrašą aplinkybių, kada tokį kaltinimą palaiko atstovas: kai nukentėjusysis pats negali aktyviai pasinaudoti savo teisėmis dėl nepilnametystės, fizinių ar psichinių trūkumų. Tokiu atveju privačiu kaltintoju gali būti jo teisėtas atstovas (BPK 408 str.). Pagal įstatymą teisėtu atstovu gali būti arba atstovas pagal įstatymą, arba atstovas juridinės sutarties pagrindu, paprastai advokatas. Tirtose bylose buvo atvejų, kai skundą paduodavo nepilnamečio asmens tėvas dėl prieš vaiką padaryto nusikaltimo. Tuo tarpu profesionalūs teisininkai nėra linkę prisiimti kaltinimo funkcijos, likdami tik kaltintojo padėjėjo teisiniais klausimais vaidmenyje. Pasitaikė tik vienas atvejis, kai nukentėjusiojo atstovas advokatas prašė teismo pripažinti jį privačiu kaltintoju, motyvuodamas tuo, kad jo atstovaujamasis atlieka laisvės atėmimo bausmę ir dėl laisvės suvaržymo negali efektyviai atlikti privataus kaltintojo pareigų (byla Nr. 1-251-99/06). Jo prašymas nebuvo patenkintas⁷. Kitais atvejais teisininkai atstovauja nukentėjusiuosius bendrais baudžiamojo proceso pagrindais, ir nors formaliai jie nėra privatūs kaltintojai, tačiau iš esmės atlieka procesinius veiksmus, reikalingus kaltinimui palaikyti ir

⁷ Įdomu tai, kad kitoje byloje nuteisto asmens privataus kaltintojo skundas teisėjo buvo gražintas kaip neatitinkantis BPK 412 str. reikalavimų ir jame pasiūlyta kreiptis į prokurorą dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, įvertinat nukentėjusiojo statusą kaip vieną iš svarbių priežasčių, dėl kurių žalą patyręs asmuo negali ginti savo teisėtų interesų (BPK 409 str. 1 d.). (byla Nr. PK-37-628/05).

įrodinėjimo funkcijai atlikti. Tirtose bylose, maždaug pusė nukentėjusiųjų buvo atstovaujami juristo (žr. 4 priedą).

Pastaruoju metu mokslininkai reškia nuomonę, kad privataus kaltinimo institutas turėtų būti išplėstas ir nepasiriboti tik tam tikromis baudžiamajame kodekse apibrėžtomis veikomis. Jie siūlo padaryti privataus kaltinimo procesą lygiavertę bendrajam ir leisti privačiam kaltintojui pačiam spręsti, ar jis nori, kad kaltinimą palaikytų prokuroras, ar pats naudotųsi šia teise savarankiškai ar kartu su prokuroru. Autorės nuomone, tokia pozicija pernelyg drąsi ir nepagrįsta. Kaip bus matyti iš sekančios darbo dalies, įrodinėjimo procesas privataus kaltinimo bylose pakankamai sunki našta privačiam asmeniui, tad tuo labiau naivu tikėtis, kad privatus asmuo galėtų sėkmingai organizuoti tyrimą ir palaikyti privatų kaltinimą bei jį įrodyti nužudymo byloje, ar ekonominio sukčiavimo byloje. Praktika rodo, kad nors valstybės baudžiamoji politika nukreipta nukentėjusiojo procesinių teisių plėtimo ir jo vaidmens aktyvinimo procese linkme, patys piliečiai mieliau perleistų šią funkciją valstybės institucijoms, ir yra linkę, kad jų interesus geriau apsaugotų specialistai. Ne veltui daugumoje nagrinėtų bylų jie kreipiasi į policiją su prašymu pradėti ikiteisminį tyrimą.

Baudžiamojo proceso teisės literatūroje yra skiriami ir kiti privataus kaltinimo proceso bruožai. S. I. Katkalo ir V. Z. Lukaševič pabrėžė, kad privataus kaltinimo nusikaltimais kėsinamasi į subjektyvias asmens teises, tokias, kaip garbė, orumas, sveikata, juose sunku nustatyti visuomeninį pavojingumą, ar net nusikaltimo sudėtį be nukentėjusiojo nuomonės, privataus kaltinimo bylos paliečia tam tikro rato asmenis, galimybė pačiam nukentėjusiajam spręsti, ar reikalinga reikalauti kaltininko patraukimo baudžiamojon atsakomybėn [59, p.44]. J. J. Makarovas šalia jau minėtų pagrindinių privataus kaltinimo proceso bruožų taip pat paminėjo, kad privataus kaltinimo bylos pasižymi nedideliu pavojingumo laipsniu, būtinumu kvalifikuojant veiklą atsižvelgti į nukentėjusiojo nuomonę ir jo santykį su veika, privataus kaltinimo nusikaltimai įvykdomi buitiniuose piliečių santykiuose [61, p. 7]. Dauguma šių bruožų labiau apibūdina nusikalstamas veikas, kurias įstatymų leidėjas priskyrė nagrinėti privataus kaltinimo tvarka, negu patį procesą. Juos galima išvesti iš jau minėtųjų požymių.

A p i b e d r i n a n t aptartą potemę, galima konstatuoti, kad minėti bruožai ne tik formuoja privataus kaltinimo proceso savitumą, tačiau ir yra priežastis problemų, kylančių šių bylų įrodinėjimo procese. Privataus kaltinimo funkciją tyrę mokslininkai išskiria tris problemas: baudžiamojo persekiojimo pradėjimo problemą, privačių kaltintojų įrodymų rinkimo problemą, ir valstybinių organų vaidmens privataus kaltinimo bylose problemą [68, p.54]. Didžiausią įtaką įrodinėjimui daro tai, kad iš privataus kaltinimo proceso pašalinta ikiteisminio tyrimo stadija, kurios metu padedamas pagrindas visai įrodinėjimo veiklai. Antra, kaltinimo funkciją perdavus nukentėjusiajam, jis vietoje prokuroro tampa pagrindiniu įrodinėjimo subjektu. Kita vertus,

įstatymų leidėjas nustatydamas nusikalstamų veikų ratą, nagrinėtinų privataus kaltinimo tvarka, atsižvelgia į jų sudėtingumą ir galimumą privačiam asmeniui palaikyti kaltinimą.

Šiame darbe mes koncentruosimės į įrodinėjimo problemas privataus kaltinimo bylų procese. Joms ir bus paskirta antroji darbo dalis.

II. ĮRODINĖJIMAS PRIVATAUS KALTINIMO PROCESĖ

Dar pirmuosiuose Lietuvos teisės šaltiniuose buvo teisiškai įtvirtintas teiginys, puikiai atspindintis privataus kaltinimo esmę: „Ginčą laimi tas, kuris turi geresnių įrodymų“ (Pamedės teisynas. 15 str.) [6, p.53]. Vienas iš sudėtinių privataus kaltinimo funkcijos elementų yra įrodyti, kad prieš asmenį buvo padaryta nusikalstama veika, kad ją padarė konkretus asmuo. Kaltinti šioje proceso formoje reiškia įrodyti, kad asmuo yra kaltas dėl jam pateikto kaltinimo. Kad ši veikla yra sudėtinga, įrodo privataus kaltinimo bylų nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme statistika. Vilniaus m. 3 apylinkės teisme 2005 m. buvo gauti 43 privataus kaltinimo skundai. Tik keturi iš jų baigėsi apkaltinamaisiais nuosprendžiais, 2006 m. gauti 62 privataus kaltinimo skundai, kurių pagrindu tik 6 bylose buvo priimti apkaltinamieji nuosprendžiai, iš 2007 m. gautų 49 privataus kaltinimo skundų tik 3 privatiems kaltintojams pavyko įrodyti kaltinamo asmens kaltę (žr. 3 priedą). Taigi tik 10 procentų privataus kaltinimo bylų kaltinimo veikla buvo rezultatyvi. Visais kitais atvejais viename ar kitame bylos nagrinėjimo etape buvo susidurta su įrodinėjimo problemomis, dėl kurių baudžiamojo persekiojimo veikla nutrūko ar buvo priimtas išteisinamasis nuosprendis. Žinoma, reiktų atsižvelgti į tas bylas, kuriose konfliktuojančios šalys susitaikė arba kaltintojai atsisakė skundo. Atitinkamai tokių atvejų buvo penkiolika 2005 m., vienuolika 2006 m., dvylika 2007 m. privataus kaltinimo bylose. Tačiau šalių suvokimas, kad jos nepajėgios įvykdyti kaltinimo funkciją, arba kad ši veikla pareikalaus daug pastangų, galėjo būti viena iš kaltinimo atsisakymo priežasčių. Būtent ta aplinkybė, kad tiek mažai privataus kaltinimo bylų pereina pilną teisminį nagrinėjimą, sukelia sunkumus tiriant įrodinėjimo procesą šios kategorijos bylose.

Įrodinėjimas yra viena svarbiausių baudžiamojo proceso sudėtinių dalių ir viena pagrindinių baudžiamojo proceso subjektų veiklos krypčių. Ši veikla viena ar kita forma vykdoma visose baudžiamojo proceso stadijose. BPK normos, reglamentuojančios įrodinėjimą, sudaro svarbiausią ir pagrindinę baudžiamojo proceso teisės dalį⁸. Nusikalstamą praeities įvykį įmanoma pažinti tik remiantis turimais faktiniais duomenimis apie jį, naudojantis procesine įrodinėjimo technika [8, p. 70]. Bet kuris procesinis kodeksas privalo apibrėžti įrodymų rinkimo ir disponavimo jais taisykles, siekiant atkurti praeities faktą, kuris gali būti teismo nagrinėjimo dalykas. Įrodymai ir įrodinėjimas baudžiamajame procese yra jo karkasas, ašis, o tam tikslui įtvirtinta procesinė forma gali būti tiek sėkminga, kiek padeda įrodinėjimui [3, p.9].

Įrodinėjimo veikla baudžiamojo proceso teisėje suprantama įvairiai. Įrodinėjimas yra apibrėžiamas plačiąja ir siaurąja prasme. Šių sampratų atribojimo kriterijus – subjektų ratas, dalyvaujantis įrodinėjimo procese, ir veiksmai, sudarantys šio proceso turinį. Plačiąja prasme įrodinėjimas – visų procese dalyvaujančių subjektų pažintinė veikla, apimanti įrodymų rinkimą, tikrinimą ir vertinimą. Siaurąja prasme tai tik loginė veikla pagrįsti iškeltai tezei [68, p. 6].

⁸ LAT 2007 06 28 Baudžiamojo kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. P. 1.

Vokietijoje siauruoju požiūriu įrodinėjimas traktuojamas kaip teismo uždavinys nagrinėjant baudžiamąją bylą. Plačiuoju požiūriu, tai visų valstybės organų, dalyvaujančių nustatant tiesą ir užtikrinančių įrodinėjimo pagrindą, veikla.

Praktiškai tą patį reiškia tiesioginis (empirinis) ir netiesioginis (loginis) įrodinėjimo lygiai. Tiesioginiu įrodinėjimo lygiu įrodinėjimo subjektas kontaktuoja su informacijos platintoju, gauna, fiksuoja, vertina ir tikrina duomenis apie faktus, siekdamas patikimai nustatyti reikšmingas įvykio aplinkybes. Netiesioginis įrodinėjimo lygis, tai operavimas įrodomaisiais duomenimis, siekiant pagrįsti išvadas, reikšmingas įrodinėjimo procesui [7, p.77]. Tik čia pabrėžiamas ne tiek įrodinėjimo veiklos subjektų išskirtinumas, kiek pažintinės veiklos būdai.

Vokietijos baudžiamojo proceso teisės teorijoje yra priimta skirti ir du įrodinėjimo tipus: griežtąjį ir laisvąjį. Jų skyrimo kriterijus – reglamentavimo lygis. Laisvasis įrodinėjimas įstatymo mažai reglamentuotas ir iš esmės nesusietas su procesine forma. Įstatyme nurodyti įrodymai šiame procese nėra naudojami, o gauti duomenys neturi būti tikrinami, remiantis jų panaudojimo procese taisyklėmis. Šiai veiklai svarbiau nustatyti prielaidas, leidžiančias pradėti procesą, jo esmė - pagrindinių faktų nustatymas. [7, p. 77]. Griežtasis įrodinėjimas yra reglamentuojamas įstatymo normomis [3, p.8].

Įrodinėjimo didžioji dalis tradiciškai buvo siejama su ikiteisminiu tyrimu, nes jo metu surenkama didžioji įrodymų dalis. Dabartinio baudžiamojo proceso kodekso normos, reglamentuodamos įrodymų sampratą, susiejo įrodinėjimo procesą su teismo nagrinėjimo stadija. Iš jo nuostatų išeina, kad ikiteisminiame etape įrodinėjimo tarsi nėra, o yra tik duomenų rinkimas. Anot P. Ancelio, įrodomosios informacijos rinkimo procesas yra ne kas kita kaip įrodinėjimas, nes kitaip reikėtų, kad tyrėjas, o mūsų atveju privatus kaltintojas, aptikdamas, rinkdamas, tikrindamas faktinius bylos duomenis, jų neanalizuoja ir nevertina [3, p.9].

Plačiąja prasme įrodinėjimo sampratą aiškina ir Lietuvos Aukščiausiasis teismas. Įrodinėjimas baudžiamajame procese yra teismo reglamentuota ikiteisminio tyrimo įstaigų ir jų pareigūnų, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo, teismo ir proceso dalyvių veikla, kurioje renkami, pateikiami, tikrinami ir vertinami duomenys, reikšmingi tiriamo įvykio aplinkybių, nusikalstamos veikos buvimo ar nebuvimo, kitų aplinkybių, turinčių reikšmės bylai išspręsti teisingai, nustatymui⁹. Tokiu aspektu bus apžvelgiami ir įrodinėjimo bruožai privataus kaltinimo procese šiame darbe.

2.1 ĮRODINĖJIMO PROCESAS – KAIP TIESOS NUSTATYMO PRIEMONĖ PRIVATAUS KALTINIMO BYLOJE.

⁹ LAT 2007 06 28 Baudžiamojo kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga.

Įrodinėjimo proceso samprata pirmiausiai buvo aiškinama kaip asmens pažintinės veiklos dalis. Įrodymų teorija remiasi bendruoju teoriniu pažinimo pagrindu. Žmogaus protas – pažinimo instrumentas, o mus supanti aplinka – pažinimo šaltinis [8, p.73]. Įrodinėjimo tikslas yra nustatyti tiesą byloje, t.y., pažinti praityje vykusį nagrinėjamą įvykį. Taigi, procesinis įstatymas – nusikalstamos veikos teisinio pažinimo metodas, kuriuo remiantis galima iširti, įforminti ir įrodyti nusikalstamą veiką [44, p.34], o įrodinėjimas baudžiamajame procese – tai procesinė baudžiamosios bylos aplinkybių pažinimo forma [41, p.4].

Baudžiamojo proceso teisės teorijoje byloje nustatinėjama tiesa buvo suprantama ir aiškinama įvairiai, vartojami objektyviosios ir subjektyviosios, absoliučiosios ir santykinės, materialiosios ir formaliosios, juridinės tiesos terminai, ir suprantami jie nevienodai. Vieni objektyvią tiesą tapatina su absoliučiąja tiesa [26, p. 176], kiti mano, kad objektyvioji tiesa yra ta pati materialioji tiesa.

Absoliuti tiesa buvo laikoma visiškai pasiekiamu dalyku tik sovietinėje baudžiamojo proceso teisėje. Tai buvo besąlygiškas ir išsamus kokio nors objekto ir jo vaizdo žmogaus sąmonėje sutapimas. Tai bylos duomenimis patvirtinta informacija, kuri jokiais sąlygomis negali būti paneigta ar pakeista [8, p.75]. Šiuo metu apibendrintai sutariama, kad baudžiamojo proceso siekiamybė yra nustatyti objektyvią arba materialiąją tiesą byloje. Konstitucinis teismas taip pat yra pabrėžęs, kad teismui baudžiamajame procese kyla pareiga išnaudoti visas galimybes nustatyti objektyvią tiesą baudžiamajame procese¹⁰.

Kaip objektyvi tiesa suprantama toks žmogaus žinių turinys, kuris teisingai atspindi objektyvią tikrovę, ir nepriklauso nuo subjekto, t.t., žmogaus. Nustatyti tiesą baudžiamajame procese – vadinasi pažinti praities įvykį ir visas aplinkybes, reikalingas nustatyti baudžiamojoje byloje, tokias, kokios jos buvo tikrovėje. Tai ir yra objektyviosios tiesos turinys. Tokia tiesa atspindi atskirus reikšmingus byloje konkrečius faktus, o ne patį tikrovės reiškinį [67, p.12].

Materialioji tiesa pasiekama, kai teismas nėra suvaržytas tiriant įrodymus, kai procesinės normos leidžia vertinti tesimo iniciatyva gautus įrodymus. Procedūrų laikymasis yra būtina, bet nepakankama sąlyga materialiai tiesai nustatyti, teismo sprendimas turi būti rezultatas, kai išnaudojamos visos įrodinėjimo priemonės ir iširti visi reikšmingi bylai duomenys. Materialioji tiesa – tai teismo sprendimo išvados, padarytos teisingai įvertinus ir ištyrus visus reikšmingus duomenis [26, p.176]. Jos priešingybė formalioji tiesa, kuri grindžiama tik šalių pateiktais įrodymais, teismui esant pasyviai, todėl ne visada atspindi tikrovės įvykį. Yra negi nuomonė, kad įrodymų pagalba ne nustatoma tiesa, o tik pagrindžiamos tam tikros išvados.

¹⁰ Lietuvos Konstitucinio teismo 2006 01 16 nutarimas Nr. 7/03-41-10/04-46/04-5/05-7/05-17/05.

Materialioji ar objektyvioji tiesa- tai tiesa, kurią galima pažinti realiai, ją gali pažinti bet koks subjektas, kai turi atitinkamas materialias priemones - įrodymus. Ji yra pasiekiamo, o ne tik nujaučiama. Materialios tiesos pažinimo klaidos priklauso nuo, kiek yra praėję laiko, nuo aplinkos aplinkybių, nuo pačių įrodymų pobūdžio [8, p.10].

Vokietijos tiesos nustatymo koncepcija neigia objektyvios tiesos nustatymo galimybę dėl riboto pažinimo. Teismas gali nustatyti tik subjektyvią tiesą. Teisėjas tik stengiasi priartėti prie objektyvios tiesos [3, p.9]. Tiesa baudžiamajame procese išlieka tik santykinė – objektyvieji nusikalstamos veikos požymiai padeda nustatyti tik atskirus tyrimui reikšmingus ir patikimai teisingus faktus, aplinkybes bei priežastinį ryšį, o nusikalstamos veikos subjektyviųjų požymių nustatymas priklauso nuo tyrėjo ir teismo įsitikinimo [8, p.76].

N. Fočenkova įrodinėjimo proceso tikslu baudžiamajame procese laiko ne objektyvią, o teisinę tiesą, nes baudžiamojo proceso prigimtis tokia, kad tiesiogiai jame pritaikyti filosofines kategorijas neįmanoma [19, p.122]. U. Arlauskaitė- Rinkevičienė mano, kad ir juridinė tiesa nėra kokybiškai kitokia. Ji skiriasi nuo objektyviosios tik tiek, kad ji yra pažįstama specifine forma ir taikant specifinius teisinius metodus [8, p.74].

Iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusiame kodekse buvo įtvirtinta nuostata – teismas turi imtis visų priemonių tiesai nustatyti. Pagal naująjį BPK teismui paliekama priedermė tik išsamiai ir nešališkai ištirti bylos aplinkybes (BPK 1 str.). Teisėtas, pagrįstas ir teisingas sprendimas byloje gali būti priimtas tik tuo atveju, jei išsamiai išaiškinamos reikšmingos bylai aplinkybės. Įvykio vaizdas turi būti atkuriamas pakankamai tiksliai. Proceso metu nesurinkus svarbios informacijos, teismas negali patikimai spręsti, ar buvo padaryta nusikalstama veika ir ar atsakomybėn patrauktas asmuo kaltas dėl tos veikos padarymo. Taigi, pagal Lietuvos baudžiamojo proceso kodekso koncepciją objektyvi tiesa yra siejama su esminių aplinkybių, t.y., atskirų tikrovės faktų nustatymu.

Kyla klausimas, ar ne nuo privataus kaltinimo proceso dalyvių priklauso, kiek tų aplinkybių bus pateikta teismui, ir kiek jos atspindės tiriamą tikrovę. Ikiteisminio tyrimo institucijos turi tikslą išaiškinti tiesą ir nubausti kaltuosius, tuo tarpu privataus kaltintojo tikslas yra dispozityvaus pobūdžio. Kaip minėta anksčiau, jis gali siekti privačių interesų, kurie nebūtinai sutampa su objektyvios tiesos nustatymu baudžiamajame byloje. Kaip rodo praktika, privataus pobūdžio kaltinimas dažnai būna užsitęsusių konfliktinių santykių rezultatas. Taigi, nagrinėjamo įvykio situacija yra ne vieno panašaus pobūdžio praeities įvykio atoveiksmis. Pastebėta, kad į tokį ilgalaikį konfliktą įsitraukusios šalys po vieno baudžiamojo proceso ima periodiškai kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka dėl kitų anksčiau nagrinėjamo įvykio ar vėliau nagrinėjamo vykusių faktų. Tokio pobūdžio konflikte abiejų pusių veiksmų teisiškumas yra abejotinas, o dėstomi faktai persmelkti subjektyvaus vertinimo. Taigi, objektyvi tiesa dažnai

apima ir nukentėjusiojo įvykdytus neteisėtus veiksmus. Tokiais atvejais byloje dažnai atsiranda priešpriešinis skundas, kuriame dėstoma kitokia to paties įvykio traktuotė ir kaltinimas. Asmens suvokimas apie tai, kas yra teisinga, susijęs su jo interesų įgyvendinimu, todėl jis pateisina įsisąmonintą tiesą. Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad tiesos nustatymas privataus kaltinimo procese didele dalimi yra lemiamas suinteresuotų proceso šalių procesinių veiksmų, jų subjektyvaus tiesos suvokimo.

Įrodinėjimo ypatumus privataus kaltinimo procese pradėsime analizuoti nuo įrodinėjimo subjektų. Teisės doktrina skirtingai suvokia jų vaidmenis įrodinėjimo procese. Sekančiame skyriuje juos aptarsime.

2.2. ĮRODINĖJIMO SUBJEKTAI IR JŲ FUNKCIJOS PRIVATAUS KALTINIMO PROCESE

Privataus kaltinimo procesas sukasi apie tris ašis: kaltinančią šalį, gynybą ir teisumą. Toliau panagrinėsime kiekvieno iš jų vaidmenį privataus kaltinimo įrodinėjimo veikloje.

Įrodinėjimo procese veikiančius subjektus yra įprasta skirstyti į dvi grupes: kuriems įrodinėjimo veikla yra pareiga, ir kuriems tai yra teisė [67, p.48]. Pagal tai skiriami įrodinėjimo subjektai ir įrodinėjimo proceso dalyviai. Reikia turėti omenyje ir tai, kad įrodinėjimo pareiga taip pat suprantama dvejopai: kaip pareiga įrodyti (*onus probandi*) ir kaip pareiga dalyvauti įrodinėjimo procese (kviečiamam liudytojui, ekspertui). Lietuvos Aukščiausiasis teismas yra išaiškinęs įrodinėjimo proceso subjektų santykį įrodinėjimo procese. Įstatyme numatytas skirtingas baudžiamojo proceso subjektų vaidmuo įrodinėjimo procese: ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokuroras privalo rinkti, tikrinti ir vertinti reikšmingus bylai duomenis, teismas privalo juos tikrinti, prireikus rinkti papildomus duomenis, spręsti ar tai yra įrodymai, ir vertinti, gynėjas privalo panaudoti visas įstatymuose numatytas gynybos priemones ir būdus, kad būtų nustatytos aplinkybės, teisinančios ginamąjį ir lengvinančios jo atsakomybę (BPK 48 str. 2 d.) ir neprivalo įrodinėti aplinkybių, turinčių reikšmės bylą išspręsti teisingai. Kiti įrodinėjimo procese dalyvaujantys subjektai turi ne teisę, bet pareigą dalyvauti šiame procese (liudytojai, specialistai, ekspertai)¹¹.

J. Rinkevičius tikraisiais įrodinėjimo veiklos subjektais laikė tik specialiai tam įgaliotus valstybės asmenis [41, p.21]. Tuo tarpu dalyvauja įrodinėjimo veikloje trijų grupių asmenys: specialiai įgalioti valstybės organai ir pareigūnai, baudžiamojo proceso dalyviai ir kiti asmenys, kurie yra įtraukiami dalyvauti įrodinėjimo procese (liudytojai, kviestiniai, vertėjai) [41, p.44]. Visi jie turi tam tikras procesines teises ir pareigas ir yra įrodinėjimo veiklos dalyviai, tačiau šios veiklos subjektais laikoma tik pirmoji grupė.

Įrodinėjimo subjektus J. Rinkevičius atribojo pagal šiuos bruožus:

- ar jie vykdo vieną iš trijų pagrindinių baudžiamojo proceso funkcijų,
- ar jie įvertina, kaip byloje įrodytas kaltinimas,
- ar gali pareikšti savo nuomonę visais pagrindiniais byloje sprendžiamais klausimais,
- kiekvienas iš jų byloje gina tam tikrą interesą
- įrodinėjimo epizode jiems tenka ne vienkartinis, epizodinis, o ilgalaikis vaidmuo [41, p. 45].

Tokius bruožus privataus kaltinimo procese turi nukentėjusysis (privatus kaltintojas), jo atstovas, kaltinamasis, gynėjas. Civilinio ieškovo ir atsakovo atskirai neišskiriame, nes jų statusą dažniausiai apima nukentėjusysis ir kaltinamasis. Pagal tokį skirstymą pagrindiniam įrodinėjimo

¹¹ LAT 2007 06 28 Baudžiamojo kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. P. 2.

proceso subjektui – ikiteisminio tyrimo institucijoms, pareigūnams ir prokurorui privataus kaltinimo procese tenka tik antraeilis, epizodinis vaidmuo, kai teisėjas juos įpareigoja atlikti tyrimo veiksmus BPK 414 str. pagrindu.

Įrodinėjimo subjektų veikla, statusas aiškinamos per jų santykį su įrodinėjimo pareiga (*onus probandi*). Įrodinėjimo pareiga – tai baudžiamojo ir civilinio proceso taisyklė, nustatanti, kuri proceso šalis turi įrodinėti bylos aplinkybes [41, p.46]. Įrodinėjimo pareiga gali būti suprantama dviem prasmėmis: plačiaja - kaip pareiga rinkti, tikrinti, ir vertinti įrodymus siekiant nustatyti tiesą, siaurąja - kaip pareiga įrodymais grįsti savo išvadas [68, p. 6].

Bendra taisyklė, kad baudžiamąjį persekiojimą vykdo valstybės įgaliotosios institucijos ir joms tenka pareiga įrodyti. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokuroras ir teismas turi siekti, kad būtų išaiškintos visos reikšmingos aplinkybės, nors kiekvieno jų įrodinėjimo pareiga yra skirtingo turinio. Šie subjektai turi nustatinėti tiek asmenį kaltinančius, tiek teisinančius duomenis. Ikiteisminio tyrimo subjektai privalo surasti, nusikalstamos veikos pėdsakus, juos iširti, užfiksuoti įstatymuose nustatyta tvarka, suteikti jiems įstatymuose reikalaujamą formą, juos įvertinti leistinumo ir liečiamumo kriterijais, ir panaudoti aiškinant nusikalstamą veiklą [7, p.76]. Įrodinėjimo pareiga negali būti perkeliama kitiems proceso dalyviams: nukentėjusiajam, kaltinamajam, gynėjui. Anglosaksų teisėje įrodinėjimo našta nėra griežtai siejama su valstybės institucijomis. Kažkokio atskiro fakto įrodymo našta tenka tai šaliai, kuri nori, kad teismas įsitikintų to fakto tikrumu. Išimtis sudaro tik kai įstatymas įtvirtina, kuriai šaliai tenka įrodinėjimo pareiga. Todėl įrodinėjimo pareiga gali būti perkeliama nuo vienos šalies ant kitos. Taip nutinka tada, kai kaltintojas pateikia įrodymus, kurie leidžia daryti prielaidą dėl kaltinimo pagrįstumo [55, p.151].

Kadangi privataus kaltinimo procese nedalyvauja tie subjektai, kuriems įstatyme įtvirtinta įrodinėjimo pareiga, logiška daryti išvadą, kad šio subjekto eliminavimas įtakojo kitų subjektų teisių ir pareigų įrodinėjimo procese apimtį ir turinį. Kaip išaiškino Konstitucinis teismas, bendrojo baudžiamojo proceso modulio konstitucinis įtvirtinimas savaime nepanaikina galimybės baudžiamojo proceso santykius reguliuoti taip, kad tam tikrais atvejais ikiteisminis tyrimas nebūtų atliekamas, tačiau tokiais atvejais turi būti numatytos kitos teisinės priemonės, užtikrinančios galimybę surinkti visą teisingam teismo sprendimui priimti būtiną informaciją¹². Pirmiausiai tos teisinės priemonės palietė nukentėjusiojo statusą, suteikdamos jam teisę kaltinti ir iš to kylančią pareigą įrodyti kaltinimą.

Nukentėjusysis (privatus kaltintojas). Bendrojo proceso pagrindinis įrodinėjimo subjektas yra valstybės kaltintojas. Privataus kaltinimo procese nesant valstybinio kaltintojo, jo vaidmuo tenka privačiam kaltintojui, t.y., nukentėjusiajam ar jo atstovui. Todėl jo teisių ir

¹² Lietuvos Konstitucinio teismo 2006 01 16 nutarimas Nr. 7/03-41-10/04-46/04-5/05-7/05-17/05.

pareigų apimtis privataus kaltinimo procese buvo praplėsta, maksimaliai priartinta prie prokuroro teisių teismo bylos nagrinėjimo stadijoje. Įstatymų leidėjas be nukentėjusiajam įprastų teisių teikti įrodymus, pareikšti nušalinimus, pasakyti baigiamąją kalbą, nustatė teisę palaikyti kaltinimą, dalyvauti tiriant įrodymus, pateikti siūlymus dėl teismo posėdyje ištirtų įrodymų vertinimo, baudžiamųjų įstatymų taikymo, bausmės rūšies ir dydžio, nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo (BPK 34 str.). Praktikoje nukentėjusysis retai naudojami šiomis teisėmis visa apimtimi.

Nukentėjusiojo padėtis privataus kaltinimo procese ypatinga dar ir tuo, kad jis praktiškai nuo pat proceso pradžios yra aktyvus jo dalyvis, ir juo tampa netgi anksčiau nei kaltinamasis, skirtingai nei bendrajame procese ikiteisminio tyrimo metu. Anot S. Juzukonio, tuo nukentėjusiojo padėtis abiejų tipų procesuose skirtinga. Privataus kaltinimo procese asmuo tampa nukentėjusiuoju nuo privataus skundo padavimo momento ir jo procesiniam statusui įforminti nereikalingas joks dokumentas, o ikiteisminio tyrimo metu tik nuo to momento, kai jam tokį statusą suteikia valstybės įgaliotas asmuo nutarimu. Tokiu atveju nukentėjusiojo procesinė padėtis teisių apimtimi yra nelygiavertė. Privačiame kaltinime jis gali dalyvauti įrodinėjimo procese iš karto, o bendrajame procese tik nuo tam tikro momento, kai tam tikri procesiniai veiksmai gali būti jau atlikti [5, p.107-108].

Nukentėjusysis privataus kaltinimo procese užima gana nevienareikšmę padėtį. Formaliai privataus kaltinimo bylų kategorijoje jis yra pripažįstamas savarankišku kaltinimo subjektu, tačiau faktiškai kaltinimo funkcijos įgyvendinimas priklauso nuo daugelio faktorių. Iš nekaltumo prezumpcijos principo seka, kad kaltintojas turi rinkti įrodymus ir pateikti juos teismui, nes įrodinėjimo našta uždėta ant jo pečių, tačiau kai kurie teoretikai mano, kad nukentėjusysis nei intelektualiai, nei materialiai neišgali nešti įrodinėjimo naštos [65, p. 125]. Iš tikro, kaip rodo privataus kaltinimo bylų išnagrinėjimo statistika, privataus kaltintojo įrodinėjimo funkcijos įgyvendinimas susiduria su rimtomis problemomis. Lyginant nukentėjusiojo ir ikiteisminio tyrimo pareigūno statusą, pirmasis neturi įgaliojimų, būtinų efektyviam įrodymų surinkimui. Be to, dauguma nukentėjusiųjų neturi tam ir materialinių-organizacinių galimybių. Trečia, tokiais atvejais įrodymų rinkimas dažniausiai yra vykdomas ne procesinėmis formomis ir visada lieka atviras leistinumų klausimas [65, p.128-129].

Tradicinėje teisės teorijoje įrodinėjimo funkcija dažniausiai siejama su valstybinių organų veikla. Lyginant su ikiteisminio tyrimo pareigūnu, nukentėjusysis kaip įrodinėjimo subjektas yra labai apribotas. Rusų teoretikai laiko, kad procese įtvirtinta nukentėjusiojo teisė teikti įrodymus teismui nereiškia, kad jis turi teisę rinkti įrodymus savarankiškai. Jis gali tik pateikti teismui savo turimus daiktus ar dokumentus, jei jie yra reikšmingi bylai. Tai nėra įrodymai, o tik duomenys, kuriuos įvertina pirmiausiai tyrėjas, paskui teismas, (mūsų atveju tik

teismas), pripažindamas juos įrodymais. Tokia pozicija grindžiama tuo, kad neaiškus tokių duomenų procesinis gavimo būdas. N. E. Petrovos nuomone, tokia nukentėjusiojo įgaliojimų reglamentacija suderinama su kontinentinės teisės sistemos tradicija, kuriai būdingas nepasitikėjimas privačia iniciatyva ir prioritetų teikimas valstybės institucijoms, tačiau prieštarauja rungtyniškumo principo įgyvendinimui [65, p.127].

Kai nukentėjusysis dalyvauja kaltintojo vaidmenyje privataus kaltinimo byloje, jis turi pateikti arba nurodyti visus jam žinomus įrodymus ir pagrįsti savo reikalavimus, nes jam pasyviai elgiantis, jo interesai liktų neapginti. Šiuo atveju J. Rinkevičius išskiria faktinę jo pareigą įrodinėti, bet ne juridinę. Juridinės pareigos subjektu šiuo atveju lieka teismas, kuris privalo surinkti tiek nukentėjusiojo nurodytus, tiek visus kitus įrodymus [41, p.48].

Įrodinėjimo subjektų skirtumas nuo bendrojo proceso tas, kad bendrajame procese pagrindinę įrodinėjimo veiklą atliekantys asmenys – ikiteisminio tyrimo pareigūnai, nėra betarpiškai susiję su tiriamu įvykiu, jie gauna tik antrinę informaciją iš kitų šaltinių ir stengiasi atkurti materialią tiesą byloje. Tuo tarpu pagrindinis įrodinėjimo subjektas nukentėjusysis ir kaltinamasis yra tiesioginiai įvykio dalyviai, kuriems ta tiesa yra žinoma. Jie savo poziciją grindžia tuo žinojimu, ir dažnai neįsisąmonina, kad jų tikslas yra įtikinamai pateikti tą tiesą kitiems proceso dalyviams, pirmiausiai teismui. Todėl jie neskiria pakankamai dėmesio įrodinėjimo proceso svarbai.

Nagrinėjant privataus kaltintojo įrodinėjimo pareigos turinį, reiktų paminėti dar vieną momentą, susijusį su šios pareigos nesėkmingu įgyvendinimu – atsakomybę. Kalbant apie privataus kaltinimo institutą ir įtvirtintą privataus asmens teisę spręsti dėl baudžiamojo persekiojimo pradėjimo, iškyla piktnaudžiavimo šia teise problema. Privataus kaltinimo instituto raidoje natūralus barjeras pasinaudoti šia teise buvo privataus kaltintojo atsakomybė, nepasitvirtinus kaltinimui. Vienas iš pagrindinių šiuolaikinio privataus kaltinimo instituto bruožų, kad jis nenumato jokios procesinės atsakomybės asmeniui, pateikusiam melagingą kaltinimą. N. E. Petrovos nuomone, kaltintojo atsakomybė dėl kaltinimo pagrįstumo yra natūrali nekaltumo prezumpcijos principo išvada [65, p.49]. Atsakomybė baudžiamajame procese yra ribojantis mechanizmas, kuris kartu su kitomis garantijomis užtikrina visišką subjektyvių teisių įgyvendinimą, apsaugo jas nuo pažeidimų, ir kartu geriausiai patenkina baudžiamojo proceso dalyvių teisėtus interesus ir socialines reikmes [65, p.53]. Viena iš pagrindinių baudžiamojo proceso paskirčių – kad niekas nekaltas nebūtų nuteistas ir būtų apgintos asmens teisės ir laisvės (BPK 1 str.). Kaltintojui paskirta pareiga įrodinėti kaltę yra pagrindas taikyti jam procesinės atsakomybės priemones, esant netinkamam savo pareigos atlikimui. Tai visiškai atitinka A. Vaišvilos suformuotą subjektyvių teisių ir pareigų vienovės koncepciją. Nėra subjektyvių teisių be pareigų, ir pareigų, kurios nesukurtų subjektyvių teisių [53, p.114]. Teisė pradėti baudžiamąjį

persekiojimą prieš kitą asmenį sukuria pareigą įrodyti to asmens kaltumą, neįrodžius asmens kaltumo, t.y, pažeidus kito asmens nekaltumo prezumpcijos principą, tavo teisių apimtis sumažėja- turi patirti kažkokią sankciją. Anot N. E. Petrovos, kaltintojas pareigą įrodyti turi ne prieš valstybę, iš kurios jis reikalauja taikyti bausmę kitam asmeniui, o prieš kaltinamąjį, kuris dėl to patiria tam tikras kančias, savo teisių suvaržymus, susijusias su baudžiamuoju persekiojimu. Teismui priėmus išteisinamąjį nuosprendį, pareiga įrodyti yra neįvykdyta, todėl kaltintojui turi kilti tam tikra procesinė atsakomybė baudos forma prieš valstybę, atstatanti kaltinamojo teises [65, p.55]. Lietuvoje privataus kaltinimo bylų nagrinėjimo praktikoje išteisinimo atveju privačiam kaltintojui yra tik priteisiamos kaltinamojo turėtos procesinės išlaidos.

Kaltinamasis. Kaltinamasis vykdo priešingą kaltinimui gynybos funkciją. Vertinant jo poziciją įrodinėjimo pareigos atžvilgiu, bendras baudžiamojo proceso principas, kad niekas negali perkėlinėti įrodinėjimo pareigos kaltinamajam. Dalyvavimas įrodinėjant tai kaltinamojo teisė, o ne pareiga [41, p.47]. Remiantis nekaltumo prezumpcija, kaltinamasis neturi įrodinėti savo nekaltumo, o visos abejonės turi būti vertinamos jo naudai. Kaltinimo funkcija grynąja savo esme pasireiškia tik teismo nagrinėjimo metu. Tuo tarpu ikiteisminio tyrimo metu, ikiteisminio tyrimo pareigūnai privalo rinkti ne tik asmenį kaltinančius, bet ir jį teisinančius ar kitaip jo teisinę padėtį lengvinančius parodymus. Tokia pareiga kyla iš principo, kad įtariamasis neturi įrodinėti savo nekaltumo.

Tokia yra teorinė deklaracija, tačiau privataus kaltinimo procesas ir ypatingas tuo, kad jame be teismo nėra jokio valstybės organo, kurį įstatymas įpareigotų rinkti įrodymus kaltinamojo naudai. Šiuo atveju privataus kaltintojo veikla vienpusiška – jis įrodinėja tik kaltinamojo kaltumą. Įstatymas jo kaip privataus asmens neįpareigoja ieškoti kitokių duomenų, padedančių nustatyti visapusišką tiesą byloje. Surasti, patikrinti ir įvertinti tokius įrodymus privalo atsakingi už bylą valstybės organai. Tai turi daryti arba gynėjas, kuris neturi tokių įgaliojimų, kuriais pasižymi valstybinius įgaliojimus turinčios institucijos, arba teismas, kuris privalo išeiti iš pasyvaus teismo būklės, tačiau tokiu būdu kyla klausimas dėl jo šališkumo ir baudžiamojo proceso funkcijų atskirtinumo. Teismas taip pat negali vykdyti gynybos funkcijos.

Tirtoje privataus kaltinimo tvarka nagrinėtų bylų praktikoje pasitaikė keli atvejai, kai šalis pateikė nušalinimą teisėjui, motyvuodama jį tuo, kad teismas nėra objektyvus, nes įrodymų rinkimo procese akivaizdžiai palaiko kitą pusę. Iš to seka, kad šalys privataus kaltinimo procese norėtų matyti teismą pasyvų, kad nukentėjusioji ir kaltinančioji pusė neremiamą ikiteisminio tyrimo institucijų, atsidurtų lygiavertėje padėtyje. Kadangi nėra valstybės institucijos, kuri rinktų ir tikrintų įrodymus kaltinamojo naudai, kaltinamasis priverstas pats

užimti aktyvią gynybos poziciją ir aktyviai dalyvauti įrodinėjimo procese. Jo atžvilgiu nebegalioja principas, kad jis neprivalo įrodinėti savo nekaltumo.

Kaltinamojo dalyvavimas įrodinėjant įgalina jį gintis nuo pareikšto kaltinimo. Kaltinamasis savo poziciją paprastai įrodinėja duodamas paaiškinimus jo apklausos metu dėl įvykio aplinkybių, pateikdamas daiktus ir dokumentus teismui, raštu ar žodžiu prašydamas atlikti tam tikrus tyrimo veiksmus ir surinkti tam tikrus įrodymus, atkreipdamas dėmesį į tam tikras aplinkybes vertinant įrodymus.

Apibendrinant kaltinamojo ir privataus kaltintojo statusą privataus kaltinimo procese, galima daryti išvadą, kad kadangi jie yra privatūs asmenys, procesas jiems suteikia vienodas teises ir priemones įrodinėjimo procese. Šalių lygiateisiškumas pasireiškia privačiam kaltinimo procese ypatingai todėl, kad abi pusės pateikia teismui turimus duomenis vienu metu, todėl kaip įrodinėjimo subjektai yra lygiaverčiai. Bendrajame procese kaltinančioji pusė surenka duomenis daug anksčiau, o ginančioji gali į juos reaguoti tik teismo nagrinėjimo stadijoje, teisme ji dažniausiai tik dalyvauja tiriant ikiteisminio tyrimo metu pateiktus įrodymus.

Gynėjas. Įstatymas nepaveda įrodinėjimo pareigos ir gynėjui bei kitų proceso dalyvių atstovams. Pagal BPK 48 str. 2 d. gynėjas privalo panaudoti visas įstatymuose numatytas gynybos priemones ir būdus, kad būtų nustatytos aplinkybės, teisinančios ginamąjį ar lengvinančios jo atsakomybę. Gynėjo pareiga panaudoti visas galimas gynybos priemones nepagrįstai sutapatinama su procesine įrodinėjimo pareiga. Gynybos funkciją galima realizuoti ir apskritai nieko neįrodinėjant, o tik iškeliant abejonę dėl kaltinimo pagrįstumo, nuginčijant kaltinimo pusės pateikiamus įrodymus ir argumentus. J. Rinkevičius tai laiko gynėjo pareiga dalyvauti įrodinėjimo procese [41, p.48].

Kokias priemones gynėjo įrodomajai veiklai suteikia įstatymas? Pagal LR BPK 48 straipsnio 1 dalį jis turi teisę savarankiškai rinkti gynybai reikalingus duomenis, kuriuos gali gauti nesinaudodamas procesinėmis prievartos priemonėmis, gauti iš įmonių, įstaigų, ir organizacijų bei asmenų gynybai reikalingus duomenis ir daiktus, kalbėtis su asmenimis apie jiems žinomas įvykio aplinkybes, apžiūrinėti ir fotografuoti įvykio vietą, transporto priemones, ar kitaip fiksuoti gynybai reikalingą informaciją, pateikti prašymus teisme.

Gynėjo teisės tiksliau atskleidžiamos LR Advokatūros įstatymo 44 str., kuriame formuluojama pasinaudojimo šiomis teisėmis tvarka. Be jau minėtų teisių BPK 48 str., šiame įstatyme nurodoma, kad advokatas turi teisę susipažinti su teismų ir kitų institucijų nagrinėjančių ginčus ir skundus, praktika, taip pat su įsiteisėjusiais jų sprendimais, nuosprendžiais, nutartimis ir kita bylų medžiaga, daryti šios medžiagos kopijas, jeigu teismas nėra nustatęs apribojimų dėl dokumentų viešumo, tvirtinti bylai nagrinėti teisme reikalingų

rašytinių įrodymų nuorašus. Ši teisė svarbi advokatui renkant įrodymus, kurie gali turėti procese prejudicinę reikšmę.

Gynėjas yra savarankiškas įrodinėjimo subjektas. Jis remdamasis vidiniu įsitikinimu pasirenka gynybos priemones ir būdus. Žinoma, jis yra priklausomas nuo kaltinamojo dėl pagrindinės šio pozicijos – kaltės pripažinimo ar ne, tačiau jam neprivalu sutikti su jo ginamojo argumentavimu, remtis jo ginamojo pateiktais abejotinais duomenimis. Turėdamas juridinių žinių jis savarankiškai įvertina teismui pateiktą įrodomąją medžiagą ir pagal ją renka gynybos taktiką.

Paskutiniu metu mokslininkai kelia nepakankamo gynėjo aktyvumo problemą, ypač lygindami jo ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų teisių ir procesinių galimybių apimtį ikiteisminio tyrimo stadijoje¹³. Prabilta apie įgaliojimų suteikimą privatiems asmenims atlikti tam tikrus tyrimo veiksmus ar net savarankišką tyrimą. Tokia galimybė yra numatyta kai kuriose bendrosios teisės sistemos šalyse, kur privatūs asmenys, atlikdami savo tyrimą, naudojami privačių detektyvų paslaugomis. Ši diskusija liečia kaltinamojo ir jo gynėjo asmenį, t.y., gynėjo teisę atlikti savotišką paralelinį tyrimą. Ši galimybė būtų aktuali ne tik kaltinamajam ir jo gynėjui, bet ir privačiam kaltintojui, nes dažnai privatus kaltinimo byloje nukentėjęsysis, suvokdamas jam uždėtą įrodinėjimo našta, ir abejodamas savo tikimybe sėkmingai ją atlikti, kreipiasi į juristus, sudarydamas atstovavimo sutartį.

Teoretikai skiria gynėjo aktyvumo išgaunant informaciją apie esmines bylos aplinkybes nuo paralelinio tyrimo atribojimo problemą. Gynėjas gali kalbėtis su žmonėmis, tačiau tuo jis neatlieka jokios procesinės ar tyrėjo funkcijos. Be to, jis neturi valdinių įgaliojimų ir negali įpareigoti asmenų atlikti kokius nors veiksmus. Kyla ir tokių duomenų patikimumo problema, nes skirtingai nei teisminiame procese, asmuo, teikiantis informaciją advokatui, nėra saistomas atsakomybės už jo teikiamų parodymų tikrumą, o advokatas neturi įgaliojimų reikalauti ir įforminti tokią atsakomybę, kurią pažeidus, asmeniui kiltų teisinės pasekmės. Todėl teorijoje nuskambėjo pasiūlymų suteikti advokatui įgaliojimus savarankiškai apklausti gynybos liudytojus ir fiksuoti procesiškai jo parodymus. Žinoma, galutinė siekiama tai gynėjo teisė dalyvauti ikiteisminiame tyrime ir įrodymų, teisinančių įtariamąjį rinkime. Advokatai reikalauja teisės savarankiškai rinkti įrodymus, išreikalauti dokumentus, apklausti liudytojus, ir procesiškai fiksuoti gautus įrodymus, netgi surašyti išteisinančią išvadą [65, p.131]. Priešinkai gi teigia, kad įstatymu nereguluojama privačių asmenų tiriamoji veikla, nesant valstybinių organų kontrolės, gali sukelti asmens teisių pažeidimus. Kai kurie autoriai išvelgia grėsmę ir teisingumo

¹³ Teisės teorijoje būta ir priešingos nuomonės, kad rungtyniškajame procese prokuroras nelygiavertėje padėtyje lyginant su gynėju. P. Ancelis netgi manė, kad rungtyniškuoju procesu „faktiškai sužlugdomas bent kiek veiksmingesnis nusikaltėlių baudžiamasis persekiojimas“. Jo nuomone įprastiname baudžiamajame procese prokuroras tampa nelygiavertis gynėjui, nes su prokuratūros surinktais įrodymais gynybos šalis susipažįsta prieš perduodant bylą nagrinėti teismui, o kaltinančioji šalis nieko nežino apie gynybos surinktus įrodymus. [4, p.76].

įgyvendinimui, jei privatiems asmenims bus leidžiama atlikti tyrimo veiksmus, kad didžioji dalis asmenų nei teisiškai, nei psichologiškai nėra pasiruošę prisiimti atsakomybės dėl privataus ikiteisminio tyrimo įgyvendinimo [65, p.133-134].

Todėl siekdami, kad įrodinėjimo procesas kuo labiau atitiktų rungtyniškumo principo reikalavimus, kai kurie mokslininkai siūlo praplėsti ratą subjektų, turinčių įgaliojimus atlikti tyrimo veiksmus, ypač tuos, kurie neturi prievartinio pobūdžio: apžiūrą, patikrinimą, pateikimą atpažinti, parodymų patikrinimą vietoje, eksperimentą. Dėl didesnio šių veiksmų patikimumo, siūloma, kad jie būtų atlikti privataus kaltintojo, dalyvaujant specialiam dalyviui-ikiteisminio tyrimo organo atstovui – stebėtojui [65, p.135-136]. Nuosaikesni teoretikai siūlo įpareigoti ikiteisminio tyrimo organus bendradarbiauti su privačiu kaltintoju renkant įrodymus, nustatant pažeidėjo asmenybę, nepradedant viešojo baudžiamojo persekiojimo. Kai kurios tokio požiūrio detalės yra įtvirtintos galiojančiame Baudžiamojo proceso kodekse, pvz., kad nesant žinomam kaltininko asmeniui, ikiteisminis tyrimas turi būti pradėtas bendra tvarka, kad teisėjas esant neaiškioms aplinkybėms gali įpareigoti ikiteisminio tyrimo instituciją atlikti tam tikrus tyrimo veiksmus. Tačiau net ir tokiu atveju, lieka abejonė dėl tokių įrodymų surinkimo leistinumo, nes jie gaunami dar nepradėjus baudžiamojo persekiojimo.

N. E. Petrova siūlo nustatyti tokią privataus kaltintojo veiksmų seką. Įstatymo normomis įtvirtinti jam teisę savarankiškai rinkti įrodymus, jei tai nėra susiję su prievartos priemonių panaudojimu. Jei gauti įrodymus neįmanoma nepanaudojant procesinių prievartos priemonių, suteikti kaltintojui teisę kreiptis pagalbos į ikiteisminio tyrimo instituciją remiantis teisėjo nutarimu [65, p.138].

Teismas. Teismo aktyvumo įrodinėjimo procese problema yra diskusijų objektas ir bendrajame baudžiamajame procese. Diskutuojama, ar jis yra įrodinėjimo subjektas, ar turi įrodinėjimo pareigą ir ar turi būti aktyvus nustatinėjant faktines bylos aplinkybes [68, p.12]. Privataus kaltinimo procese ji tampa dar aktualesnė, nes čia praktiškai nedalyvauja jokia kita valstybės institucija, turinti valdinius įgaliojimus.

Pagal klasikinį rungtyniškumo principą teismas paprastai naujų įrodymų neišreikalauja, aktyviai nedalyvauja tiriant bylos nagrinėjimo dalyvių pateiktus įrodymus, priima sprendimą tik pagal šalių pateiktą medžiagą. Pateikti įrodymus yra šalių funkcija [21, p.109]. Buvo pabrėžiama, kad teismas yra tik įrodymus vertinantis subjektas ir jo veikla siejama tik su šiuo įrodinėjimo proceso etapu. Jo vertinimas yra iškeltas aukščiau visų kitų įrodinėjimo subjektų vertinimo veiklos. Teismo teisė pasyviai spręsti, kas teisybė, o kas ne, gali būti realizuota tik su sąlyga, kad kaltinančioji ir ginančioji pusės turi vienodas galimybes rinkti ir teikti įrodymus [68, p.13]. Kadangi privataus kaltinimo proceso forma savo esme yra artimiausia grynajam rungtyniškajam procesui, teismo vaidmuo įrodinėjimo procese turėtų būti pasyvus.

Būta net nuomonės, kad teismas iš viso nėra įrodinėjimo subjektas. Šalys manipuliuoja žiniomis, kurių pagalba įrodinėja savo tiesą, o teismas tokių žinių neturi, todėl įrodinėjimo procese jis visų pirma yra pažinimo subjektas [68, p.8].

Sovietiniu laikotarpiu buvo formuojama priešinga pozicija. Manoma, kad nesant byloje prokuroro, įrodinėjimo pareiga tenka teismui ir jis yra pagrindinis įrodinėjimo subjektas byloje, kuris privalo imtis visų įstatyme numatytų priemonių nustatyti nusikaltimo įvykį, asmenį, kaltą nusikaltimo padarymu, visapusiškai, pilnai ir objektyviai išaiškinti visas bylos aplinkybes [59, p.135]. Ši pareiga jam liepia ne tik tenkinti šalių prašymus ir papildymus dėl įrodymų, bet ir pačiam imtis iniciatyvos įrodinėjimo procese. Tokia nuostata susijusi absoliučiosios tiesos nustatymo koncepcija, būdinga tarybinių laikų procesinei teisei.

Teismo aktyvumo klausimas privataus kaltinimo procese buvo sprendžiamas ir konstituciniu lygiu. Privataus kaltinimo bylas nagrinėję teisėjai kreipėsi į Konstitucinį teismą. Jie BPK 414 str. 2 d. numatytą galimybę teismui kreiptis į ikiteisminio tyrimo instituciją su įpareigojimu nustatyti neaiškias bylos aplinkybes įvertino kaip teismo kišimąsi į įrodymų rinkimo procesą, ko teismas pagal BPK nuostatas daryti negali, nes tai yra baudžiamojo persekiojimo funkcijos dalis. Dėl to šaliai gali būti sudarytos prielaidos įtarti teismą šališkumu, kad jis renka įrodymus vienos ar kitos šalies naudai¹⁴. Tokia prielaida buvo pagrįsta praktiškai. Tirtose Vilniaus m. 3 apylinkės teismo bylose tris kartus teisėjui buvo reikštas nušalinimas, kaltinant jį, kad jis palaiko vieną šalį, veddamas įrodinėjimo procesą (Baudžiamosios bylos 1-293-498/05, 1-460-582/06, PK-44-498/05).

Į tai atsakydamas Lietuvos Konstitucinis teismas suformulavo aktyvaus teismo kaip įrodinėjimo subjekto vaidmenį privataus kaltinimo procese. Šalia pareigos objektyviai vertinti šalių pateiktus duomenis apie bylos aplinkybes, siekdamas nustatyti objektyvią tiesą, jis turi aktyviai veikti baudžiamajame procese – apibrėžti baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribas, atlikti tam tikrus proceso veiksmus, neleisti dalyvaujantiems byloje asmenims piktnaudžiauti savo teisėmis, teismas negali būti suprantamas kaip pasyvus bylos stebėtojas ir teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta. Teismas turi įgaliojimus pats atlikti procesinius veiksmus, ar pavesti atlikti tam tikrus veiksmus ikiteisminio tyrimo institucijoms ar prokurorams. Teismas turi teisę savo iniciatyva nutarti iškviesti naujus liudytojus, ekspertus, specialistus, išreikalauti kitus įrodymus. Pagal LR BPK 287 str. teismui leidžiama prirėikus atlikti bet kokius proceso veiksmus¹⁵.

Rusijos federacijos BPK įstatyme yra numatyta galimybė teisėjui susipažinus su privataus kaltinimo pareiškimu įgalioti ikiteisminio tyrimo organus atlikti pirminį tyrimą. Jis turi teisę ir pradėti ikiteisminį tyrimą. Skirtingai nei pagal LR BPK nuostatas, ikiteisminio tyrimo

¹⁴ Lietuvos Konstitucinio teismo 2006 01 16 nutarimas Nr. 7/03-41-10/04-46/04-5/05-7/05-17/05.

¹⁵ LAT Baudžiamojo kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. P. 2.

institucijai atlikus tokį tyrimą, byla nepereina valstybinio kaltintojo žinion. Tiesa, kai kurie autoriai tokiam teismo veiksmo išvelgia tam tikrą bendradarbiavimą su nukentėjusiuoju įrodymu rinkime.

Taigi įrodinėjimo procesas privataus kaltinimo bylose sukasi apie tris proceso subjektus – privatą kaltintoją, kaltinamąjį ir teisėją. Visiems jiems tenka įrodinėjimo pareigos tam tikra dalis. Tam, kad įrodinėjimo subjektas galėtų įvykdyti šią pareigą, jis pirmiausiai turi apsibrėžti įrodinėjimo dalyką ir ribas. Įrodinėjimo dalykas ir ribos yra du esminiai įrodinėjimo proceso elementai, kuriuos turėtų suvokti privatus kaltintojas, siekdamas sėkmingai įgyvendinti kaltinimo funkciją. Realizuojant kaltinimo funkciją byloje reikia nustatyti tam tikrą visumą aplinkybių, kurios įvairiapusiškai apibūdina tiriamą įvykį ir įgalina teismą visapusiškai išspręsti bylą. Tokių aplinkybių visuma ir vadinama įrodinėjimo dalyku.

Įrodinėjimo dalykas apima ne visas nagrinėjamo įvykio puses, o tik tas, kurios apibūdina įvykį kaip visuomenei pavojingą ir baudžiamą veiksma, ir yra pagrindas taikyti procesines ir materialiąsias baudžiamosios teisės normas, siekiant išnagrinėti bylą ir pasiekti baudžiamąją proceso tikslus. Tai yra, jos turi turėti teisinę reikšmę galutiniam bylos išsprendimui [68, p.20]. Kadangi, kaip minėta anksčiau, privataus kaltinimo veikų pavojingumo lygis priklauso nuo nukentėjusiojo įvykio aplinkybių suvokimo, jis turi pateikti teismui įrodymus, atskleidžiančius tos veikos pavojingumą.

S. A. Šeiferis skiria tris įrodinėjimo dalyko lygius. 1. Pirmas lygmuo, tai tam tikras apibendrintas normatyvinis modelis, kuris paprastai apibrėžiamas baudžiamąjo proceso kodekse. Tai tam tikra įrodinėjimo veiklos schema, nesusieta su konkrečiu nusikaltimo požymiais [68, p.23]. Kiti autoriai šias bendrąsias aplinkybes, kurias reikia įrodinėti kiekvienoje byloje vadina įrodinėjimo dalyko turiniu. Jį sudaro įstatyme numatytas aplinkybių rinkinys, kuris ir yra pagrindas priimti galutinį sprendimą. Pagrindiniai dalyko turinio elementai: nusikaltimo įvykis, asmens kaltė nusikaltimo padarymu, aplinkybės, charakterizuojančios kaltinamojo asmenybę, padarytos nusikaltimo žalos pobūdis ir dydis, aplinkybės, šalinančios veiklos baudžiamumą, aplinkybės, švelninančios ir sunkinančios atsakomybę, aplinkybės, dėl kurių asmuo gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės [66, p.207-208]. Tam tikrų kategorijų bylose – nepilnamečių, dėl priverčiamųjų medicininių priemonių taikymo, tų aplinkybių sąrašas yra dar ilgesnis, tačiau nagrinėjamai temai jos yra neaktualios.

Įstatymų leidėjas dabar galiojančiame baudžiamąjo proceso kodekse nenumatė įrodinėtinių aplinkybių sąrašo ir nedetalizuoja jų turinio, palikdamas tai spręsti teismui. Senajame Baudžiamąjo proceso kodekse 71 straipsnyje šios aplinkybės buvo apibrėžtos: tai nusikaltimo įvykis, kaltinamojo kaltumas nusikaltimo padarymu, aplinkybės turinčios įtakos kaltinamojo atsakomybės laipsniui ir pobūdžiui, nusikaltimo padarytos žalos dydis ir pobūdis. Galima daryti

išvadą, kad įrodinėjimo pareigą atliekančiam valstybinio kaltinimo atstovui nusikaltimo dalyko esmė yra įprasta dėl specialybės. Tačiau privačiam kaltintojui, jei jis nesinaudoja atstovo pagalba, šis trūkumas BPK gali tapti kliūtimi atlikti įrodinėjimo pareigą. Autorės nuomone šioje vietoje jam turėtų padėti teismas. A. Šumskas taip pat pabrėžia, kad nagrinėjant bylą teisme, teisėjas turi atsižvelgti ir išsiaiškinti, kaip proceso dalyviai supranta savo teises įrodinėjimo procese. (kas yra įrodymai, kaip jie pasireiškia, kuo pasireiškia proceso dalyvių dalyvavimas juos tiriant) [47, p.151].

Įrodinėjimo dalyko turinį bando užpildyti Aukščiausiasis teismas, apibendrinęs teismų praktikoje kylančias įrodinėjimo problemas. Jis išaiškino, kad įrodymo proceso dalykas išplaukia iš BPK 20 str. 3 d. nurodytos įrodymų sąvokos. Įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie patvirtina ar paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės išspręsti bylą teisingai. Tai tokie duomenys, pagal kuriuos teismas nustato tiriamo įvykio faktines ir kitas svarbias aplinkybes. Visais atvejais turi būti įrodytos tokios aplinkybės: laikas, vieta, būdas, įrankiai ir priemonės, padariniai, veiką įvykdęs asmuo, jo asmeninės savybės, nukentėjęs asmuo. Kitos svarbios aplinkybės, kurios turi būti įrodytos, yra reikšmingos baudžiamojo, baudžiamojo proceso ir kitų įstatymų taikymui: tai atsakomybę lengvinančios, sunkinančios ir kitos aplinkybės, į kurias atsižvelgiama skiriant bausmę, poveikio priemonę, ar atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės, aplinkybės turinčios reikšmę įrodymų vertinimui, nusikalstama veika padarytos žalos pobūdis ir dydis.¹⁶

2. Antras įrodinėjimo dalyko lygis apibrėžiamas baudžiamosios teisės specialiosios dalies normų, kuriose yra suformuluoti konkretaus nusikaltimo juridiniai požymiai, apimantys jo objektyvinę ir subjektyvinę pusę. Įrodymų dalykas yra glaudžiai susijęs su nusikalstamos veikos sudėtimi, nes pirmiausiai turi būti įrodyti tie elementai, kuriuos įstatymų leidėjas nustatė kaip būtinus tam tikrai veikai. Neįrodžius bent vieno iš jų, nebus pripažinta nusikaltimo sudėtis kaltinamo asmens veikoje. Tačiau pagal LR BPK 412 str. reikalavimus, privatus kaltintojas neprivalo kvalifikuoti veikos, kuria jis kaltina asmenį. Kyla klausimas, jei kaltintojui neprivalu žinoti ir suvokti nusikalstamos veikos, kuria jis kaltina asmenį esminių juridinių požymių, kaip jis gali sėkmingai įvykdyti kaltinimo funkciją ir įrodyti tuos požymius kaltinamojo

¹⁶ LAT 2007 06 28 Baudžiamojo kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. P. 4.

veiksmuose?¹⁷ Tokiu atveju vėl grįžtama prie teismo aktyvumo problemos – ar gali jis aktyviai vadovauti kaltintojui, pakreipdamas jo įrodinėjimo veiklą reikiama linkme. Tirtose bylose buvo atvejų, kai buvo priimtas išteisinamasis nuosprendis, nes kaltintojas nurodė įrodymų šaltinius, bet neprašė teismo jų išreikalauti, buvo galimi įvykio liudytojai, tačiau teismo nebuvo prašoma jų apklausti (baudžiamoji byla Nr. 1-761-506/05). Kitas būdas – pasitelkti juristo pagalbą ir turėti teisininką atstovą teisme, kuris padėtų privačiam asmeniui teisinėmis žiniomis įgyvendinti savo funkcijas.

Privataus kaltinimo bylų procese aktualūs tik BPK 407 str. išvardintų nusikalstamų veikų dispozicijose nurodyti požymiai. Kaip rodo praktika, dažniausiai teismų nagrinėjamos privataus kaltinimo bylos yra dėl LR BK 140 str. 1 d., 187 str. 1 d., 154 str., 155 str. numatytų nusikaltimų. Nagrinėtoje medžiagoje tik po kartą pasitaikė pareikšti kaltinimai pagal LR BK 139 str. 1 d. ir 165 str., du kartus pagal BK 168 str., 313 str. (Tikslūs duomenys pateikti 1 lentelėje). Praktika rodo, kad privatūs asmenys teisingai suvokia nusikalstamų veikų pagal LR BK 140 str. ir 187 str. objektyvinę pusę, nurodo veiksmus, kuriais buvo įvykdyta veika ir kilusius padarinius, kadangi tai yra materialios nusikalstamų veikų sudėtys. Daugiausiai keblumų kyla, įrodinėjant BK 154 str. ir 155 str. numatytų nusikaltimų sudėtis kaltinamųjų veikoje. Šių veikų įrodinėjimo keblumai susiję ir su tuo, kad veikos yra vertinamojo pobūdžio ir itin glaudžiai susijusios su subjektyvine puse. Šalys gali tuos pačius faktus vertinti skirtingai, vieni kaip melagingus, kiti kaip teisingus, ir esminis kriterijus yra įrodyti, kad kita šalis žinojo apie informacijos neatitikimą tikrovei ir sąmoningai norėjo ją paskleisti, tyčia pažeminti kitą žmogų, o ne sąžiningai klydo. Kaltintojai gi dažniausiai linkę susitelkti į objektyviuosius veikos požymius, ir neskiria dėmesio subjektyvinei nusikalstamos veikos pusei. Be to, siekiant nustatyti paskleistų faktų apie asmenį tikrumą, tenka įrodinėti labai daug aplinkybių ir įrodinėjimo ribos labai išsiplėčia. Dėl to taip pat privačiam asmeniui sunku išlaikyti nuoseklumą įrodinėjimo procese. Neatsitiktinai iš visų nagrinėtų bylų apkaltinamieji nuosprendžiai po pilno bylos nagrinėjimo buvo priimti tik dėl nusikalstamų veikų pagal LR BK 140 str. ir 187 str. Nei vienoje byloje nebuvo įrodyti kaltinimai dėl nusikalstamų veikų asmens garbei ir orumui.

3. Trečias lygis apima konkretaus nusikaltimo įrodinėtinas aplinkybes. Tai taikomasis įrodinėjimo procesas. Šie trys lygiai teismui yra tyrimo programa, apsauga nuo įrodinėjimo proceso nevienpusiškumo ir nepilnumo. Šiuos tris lygius S. A. Šeiferis vadina

¹⁷ Nagrinėtose bylose pasitaikė atvejai, kai nukentėjusysis išskyrė vieną iš nusikaltimų nuosavybei kvalifikuojančių požymių ir pagal jį ketino pradėti baudžiamąją bylą privataus kaltinimo tvarka. Taip ikiteisminio tyrimo institucijai nutraukus ikiteisminį tyrimą dėl plėšimo, nukentėjusiojo atstovė pagal įstatymą nustatytam įtariamajam pareiškė privataus kaltinimo skundą dėl veikos pagal BK 140 str. 1 d. Iš esmės ji turi teisę reikšti tokį kaltinimą, tačiau savo pareiškime ji iškėlė reikalavimus ir dėl nusikaltimo nuosavybei- atlyginti žalą dėl sugadinto plėšimo dalyko (byla PK-2-628/08). Panašiai kitoje byloje buvo pareikštas privataus kaltinimo skundas pagal BK 187 str. ir 165 str., nors tuo pačiu metu dėl to paties įvykio vyko ir ikiteisminis tyrimas, kuriame paduotas pareiškimas dėl vagystės įsilaužimo būdu (1-360-506/05). Tai rodo, kad privačiam kaltintojui reikia turėti žinių ir dėl nusikalstamos veikos sudėties požymių.

bendruoju, specialiuoju ir atskiruoju [68, p.23]. Visi šie lygiai skirti galutiniam procesiniam sprendimui. Tačiau galima išskirti įrodinėjimo dalyką tarpiniams procesiniams sprendimams, pavyzdžiui sprendimui, ar pradėti baudžiamąjį persekiojimą, ar patraukti asmenį kaltinamuoju ir pan. Privataus kaltinimo procese prie tokių tarpinių sprendimų galima priskirti teisėjo sprendimą BPK 412 str. ir 412^c str. pagrindu, susipažinus su paduotu privataus kaltinimo skundu, ar jis atitinka įstatymo reikalavimus, ar jame pakankamai nurodyta faktinių aplinkybių ir jas pagrindžiančių duomenų, leidžiančių preliminariai nustatyti, kad buvo įvykdyta konkreti nusikalstama veika.

Privataus kaltinimo procesą tyrę mokslininkai pastebėjo, kad privataus kaltinimo funkciją atlikdamas nukentėjusysis pirmiausiai įrodinėja, kad jam buvo padaryta konkreti žala nusikalstama veika, antra kad tam tikras asmuo padarė tą nusikalstamą veiką, trečia, siekia bausmės žalą padariusiam asmeniui [59, p.139]. Teismas nagrinėdamas bylą, nukreipia įrodymų tyrimą išsiaiškinti, ar tikrai buvo įvykdyta veika, ar ta veika atitinka nusikaltimo sudėtį, ar tą veiką įvykdė kaltinamasis, ar jis kaltas dėl tos veikos įvykdymo, ar jis baustinas už tą veiką.

Nagrinėjant pagrindinius įrodinėjimo proceso dalykų elementus, vėl susiduriama su įrodinėjimo subjektų problema – ar privačiam asmeniui turi būti keliami tokie patys reikalavimai kaip ikiteisminio tyrimo institucijoms ir prokurorui dėl visų elementų įrodytinumo. Nėra abejonės, kad viskas, kas susiję su nusikalstamos veikos objektyviaisiais požymiais: veika, subjektu, padariniais, veikos būdu, priemonėmis, įrankiais, yra privataus kaltintojo įrodinėjimo veiklos tikslas. Tačiau pasitaiko problemų dėl nusikalstama veika padarytos žalos įrodinėjimo. Tirtose bylose pastebėta, kad beveik dvigubai dažniau yra reiškiamas ieškinys dėl neturtinės žalos atlyginimo, nei dėl turtinės žalos (žr. 5 priedą). Neturtinės žalos įrodinėjimas yra sudėtingesnis, nes jis dažnai įrodomas tarpiniais įrodymais. Kas liečia turtinės žalos įrodinėjimą, lyginant su bendruoju procesu, jos dydis ir pobūdis konstatuojamas dažnai tiksliai, tačiau teismui nepateikiama juos pagrindžiančių duomenų. Bendrajame procese žalos pobūdis ir dydis dažniausiai nustatomas dokumentais, procesiniais veiksmais, tokiais kaip daiktų pateikimas ir apžiūra, įvykio vietos apžiūra, objektų tyrimas ir įforminamas procesiniuose dokumentuose. Privataus kaltinimo bylose dažniausiai tokio pobūdžio įrodomieji duomenys nepateikiami. Detaliau šie ypatumai bus aptarti vėlesnėje darbo dalyje dėl įrodinėjimo proceso etapų specifikos.

Kas kita kaltinamąjį charakterizuojantys duomenys, asmens kaltė, aplinkybės šalinančios veikos baudžiamumą, aplinkybės švelninančios ar sunkinančios atsakomybę. Kaltinamąjį charakterizuojančių duomenų surinkimas ir pateikimas paprastai yra gynėjo ir paties kaltinamojo interesas. Tačiau pastebėta tendencija, kad privataus kaltinimo bylose šiems duomenims neteikiama tiek reikšmės, kiek bendrajame procese. Kadangi 90 procentų bylų

kaltinamasis neprisipažįsta kaltas dėl veikos, kuria jį kaltina kitas asmuo, ir netiki realia galimybe įrodyti jo kaltę, jis nepateikia tokių duomenų, arba jie pateikiami proceso gale, kai pradeda aiškėti gairės, kieno naudai krypta įrodinėjimo procesas. Kaltinamo asmens teisinį statusą apibūdinančius duomenis (duomenis apie jo teistumą, patraukimą administracinę atsakomybę, galimą įrašymą į narkologinę įskaitą, gydymą psichiatrinėse įstaigose, darbovietę, turtinę padėtį ir pan.) paprastai savo iniciatyva iš atitinkamų institucijų išreikalauja teismas po to, kai privataus kaltinimo skundas perduodamas nagrinėti į teisiamąjį posėdį. Privatus kaltintojas neturi nei galimybės, nei pareigos pateikti tokius duomenis į bylą.

Lygiai taip pat privatus kaltintojas nėra suinteresuotas teikti teismui duomenis apie aplinkybes, šalinančias veikos pavojingumą ar asmens baudžiamumą, jo atsakomybę sunkinančias ar lengvinančias aplinkybes. Privataus kaltinimo procese kaltintojas pirmiausia veikia vedamas privataus intereso, todėl bendrieji baudžiamojo proceso tikslai paprastai įgyvendinami teismo. Teismas turi ir užtikrinti tokių duomenų surinkimą byloje, kad būtų visapusiškai ištirtos visos reikšmingos byloje aplinkybės ir priimtas teisingas sprendimas. Beje, E. Palskys siūlė baudžiamojo proceso kodekso projekte įtvirtinti normą, kad kaltintojas, nepriklausomai nuo to, valstybinis jis ar privatus privalo pranešti teismui ir tas tyrimo eigoje paaiškėjusias aplinkybes, kurios nepatvirtina kaltinimo ar jam prieštarauja [13, p.20].

Nagrinėjant privataus kaltinimo įrodinėjimo dalyko ypatumus, reikėtų atkreipti ypatingą dėmesį į privataus kaltinimo skundo ar pareiškimo reikšmę. Iš esmės įrodinėjimo procesas prasideda nuo privataus kaltinimo pareiškimo surašymo. Reikšti kaltinimą tam tikra apimtimi yra dispozityvi privataus kaltintojo teisė. Privataus kaltinimo skundas yra svarbus procesinis dokumentas, nes juo išreiškiama asmens valia, kad kaltininkas atsakytų pagal baudžiamuosius įstatymus ir būtų nubaustas, juo pradamas privataus kaltinimo bylos procesas, nustatomos nagrinėjimo teisme ribos, kadangi teisėjas nutartimi perduoda bylą į teisiamąjį posėdį pagal kaltinimą, pareikštą nukentėjusiojo skunde [24, p.465]. Iš esmės privataus kaltinimo skunde nurodytos bylos nagrinėjimo ribos apibrėžia ir įrodinėjimo ribas, nes įrodymai teikiami tik dėl tų aplinkybių ir veikų, kurios nurodytos šiame pareiškime¹⁸. Privataus kaltinimo skundas yra ne tik vada pradėti baudžiamąjį persekiojimą. Jis savotiškai pakeičia kaltinamąjį aktą, nes jame išdėstomas kaltinimo ir veikos apibūdinimas.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnams įrodinėjimo dalyko ir ribų suvokimas yra susiformavęs darbo praktikos rezultatas. Nereikia pamiršti, kad privatus asmuo paprastai neturi baudžiamojo proceso teisės teorijos žinių, kad žinotų, kaip jam įgyvendinti įrodinėjimo pareigą.

¹⁸ Tirtose medžiagoje pasitaikė atvejais, kai privatus kaltintojas norėjo praplėsti kaltinimo pagal LR BK 140 str. 1 d. ribas, pateikdamas teismui teismo medicinos specialisto išvadą dėl naujo nežymaus sveikatos sutrikdymo, jam padaryto jau po privataus kaltinimo skundo padavimo į teismą. Teismas atmetė prašymą prijungti šį dokumentą prie bylos, nes jis nesusijęs su įvykiu, nurodytu privataus kaltinimo skunde ir nagrinėjamu teismo. (baudžiamoji byla Nr. 1-233-582/06).

Todėl nors naujajame Baudžiamojo proceso kodekse neįvardintos ir neapibūdintos kiekvienoje byloje įrodinėtinos aplinkybės, privataus kaltinimo bylų procese įstatymų leidėjas padarė išimtį ir BPK 412 str. nustatė tam tikras pirmines ribas, formuodamas formalius reikalavimus privataus kaltinimo skundai.

Pagal BPK 412 str. nuostatas, įstatymų leidėjas nurodė, kokios įrodinėtinos aplinkybės turi būti nurodytos privataus kaltinimo pareiškimė: nusikalstamos veikos, kuria kaltinamas asmuo, padarymo vieta, laikas, padariniai ir kitos esminės aplinkybės, duomenys, kurie patvirtina skunde ar pareiškimė išdėstytas aplinkybes; nukentėjusiojo nusikalstamos veikos padarymu įtariamo asmens bei liudytojų vardai, pavardės ir gyvenamoji vieta. Šių reikalavimų neatsitinkantis pareiškimas nepriimamas ir gražinamas jį padavusiam pareiškėjui. Žinoma, šis gražinimas savo procesine reikšme nėra priskiriamas atsisakymui pradėti privataus kaltinimo procesą, tačiau iš esmės pasiekiamas tas pats rezultatas- baudžiamasis persekiojimas nepradedamas. Kaip rodo teismų praktika, didelė dalis privataus kaltinimo skundų yra gražinama pareiškėjams kaip neatitinkantys BPK 412 str. reikalavimų. 2005 m. iš 42 pateiktų privataus kaltinimo skundų šiuo pagrindu 12 skundų gražinta pareiškėjams, 2006 m. iš 63 pareiškimų – 32, 2007 m. iš 53 pareiškimų – 12 (žr. 3 priedą).

Iš esmės pagal šį straipsnį galima išskirti du reikalavimus, svarbius tolesniam įrodinėjimo procesui: įrodinėtinas aplinkybes, iš kurių būtinos veikos laikas, vieta ir padariniai, įtariamas asmuo, o kitos fakultatyvios, paliekamos nukentėjusiojo diskrecijai, ką jis laiko svarbiomis aplinkybėmis; kita tai duomenys, kurie pagrindžia kaltintojo išsakytus faktus, asmeninių duomenų šaltiniai, t.y., visa tai, kas tolesniame įrodinėjimo procese virst įrodymais. Nepateikus šių dviejų dalykų, pareiškimas bus pripažintinas netinkamu ir procesas nebus pradėtas. Praktikoje neretas atvejis, kai nukentėjusysis nori pradėti procesą, tačiau negali to padaryti dėl per mažo įrodymų kiekio. Tai veda prie to, kad baudžiamosios bylos pradėtos tik esant pilnam įrodymų rinkiniui dėl kaltės. Šį sprendimą teismas daro remdamasis privataus kaltinimo pateikta duomenų visuma.

Dėl LR BPK 407 str. nustatytų reikalavimų privataus kaltinimo skundai buvo kilusi teorinė diskusija, ar šie reikalavimai nepažeidžia LR Konstitucijos 29 str. 1 d. nustatyto asmenų lygiateisiškumo principo. Iš karto kelių teismų teisėjai kreipėsi į Lietuvos Konstitucinį teismą, prašydami nustatyti, ar šis straipsnis neprieštarauja Konstitucijos 29 str. 1 d., nes nukentėjusiajam keliami griežtesni reikalavimai pradėti baudžiamąją bylą, nei nukentėjusiesiems bendra tvarka nagrinėjamosiose bylose. Pastariesiems pakanka tik informuoti ikiteisminio tyrimo instituciją apie nusikalstamos veikos faktą ir pradėdamas ikiteisminis tyrimas¹⁹. Tuo tarpu privataus kaltinimo byloje nukentėjusysis ar jo teisėtas atstovas pats privalo nurodyti

¹⁹ Lietuvos Konstitucinio teismo 2006 01 16 nutarimas Nr. 7/03-41-10/04-46/04-5/05-7/05-17/05.

nusikalstamą veiką padariusį asmenį, veikos padarymo aplinkybes, liudytojus. Visa tai padaryti privataus asmens galimybės yra ribotos. Asmuo, negalintis nurodyti nusikalstamą veiką padariusio asmens ar nusikaltimo aplinkybių, praranda galimybę kreiptis į teismą dėl savo pažeistų teisių gynimo, nes teismas gražina jam LR BPK 412 str. reikalavimų neatitinkanti skundą, o jis net neturi galimybės apskųsti tokio teismo sprendimo.

Privatūs kaltintojai dažniausiai susiduria su problema nurodyti duomenis apie kaltinamą asmenį, o konkrečiai jo identifikacinius duomenis ir gyvenamąją vietą, pareiškime prašydami nustatyti tai teismo. Bendrajame procese nusikaltimo subjektą išaiškina ikiteisminio tyrimo institucijos. Vienas iš pagrindų, pradėti ikiteisminį tyrimą bendra tvarka dėl LR BPK 407 str. numatytų veikų yra nežinojimas nusikalstama veika įtariamo asmens. Tačiau reikia pastebėti, kad privataus kaltinimo veikos dažnai būna konflikto tarp kaimynų, draugų, bendradarbių, pažįstamų, giminaičių ar šeimos narių pasekmė, todėl nukentėjusysis paprastai pažįsta asmenį, padariusį veiką ir visas jos padarymo aplinkybes. Kitas dalykas, kai pažinodamas asmenį, jis nežino jo gyvenamosios vietos, o tai yra formalus reikalavimas privataus kaltinimo skundo turiniui ir dažnas motyvas teismui atsisakant priimti privataus kaltinimo skundą bei gražinant jį pareiškėjui. Teismas, nežinodamas kaltinamo asmens gyvenamosios vietos, negali atlikti tokių procesinių veiksmų kaip informavimas apie gautą privataus kaltinimo skundą, šaukimas į teismo posėdį ir pan. Kita vertus, kai nukentėjusysis žino asmens vardą ir pavardę, negalima traktuoti, kad asmuo įtariamas padaręs nusikalstamą veiką yra nežinomas. Tokiais atvejais, kai kurių valstybių įstatymuose yra numatyta, kad dėl tokių aplinkybių nustatymo nukentėjusysis gali kreiptis į ikiteisminio tyrimo instituciją, ir ši privalo jam padėti surinkti reikiamus faktus.

Aukščiausiasis teismas nustatė, kad baudžiamojo proceso įstatyme išdėstyti reikalavimai privataus kaltinimo skundai jo formai ir turiniui yra vienas iš būdų užtikrinti kaltinamajam teisę į gynybą nuo nepagrįsto kaltinimo, o nukentėjusiajam – apsaugą nuo jo teisių ir interesų pažeidimo. Pats savaime tokių reikalavimų nustatymas dar nereiškia, kad yra dirbtinai suvaržyta asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą ar nepagrįstai apsunkintas šios teisės įgyvendinimas. Visi BPK 412 str. 2 d. nurodyti elementai yra būtini tam, kad būtų pradėtas teismo procesas, todėl jie vertintini kaip pagrįsti ir racionalūs²⁰.

Pareiškimo surašymui keliami reikalavimai, turi svarbią praktinę reikšmę. Teismo įvardijimas apibrėžia bylos teisingumą, įvykio ir jo aplinkybių parašymas padeda teisingai įkvalifikuoti, parašas įtvirtina pareiškimą, kuris yra vada baudžiamajam persekiojimui pradėti [61, p.26].

Europos Žmogaus teisių teismas byloje Pellisier ir Sassi prieš Prancūziją išaiškino, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 6 str. 3 d. a punktas suteikia

²⁰ Lietuvos Konstitucinio teismo 2006 01 16 nutarimas Nr. 7/03-41-10/04-46/04-5/05-7/05-17/05.

kaltinamajam teisę būti informuotam ne tik apie kaltinimo pagrindą, t.y., veiksmus, kuriuos jis padarė ir kuriais grindžiamas kaltinimas, bet ir teisinį šių veiksmų kvalifikavimą. Kaltinamajam privaloma pateikti pakankamai informacijos, kad jis visiškai suprastų pateiktą kaltinimą apimtį ir galėtų pasirengti gynybai [22, p.29]. Atsižvelgiant į privataus kaltintojo skundo turinį, kad šis dokumentas taip pat atlieka ir kaltinamojo akto reikšmę, nukentėjusysis kaltinamajam asmeniui turi pateikti pakankamai informacijos apie nusikalstamą veiką, kuria jis kaltinamas ir jo turimus įrodymus, kad šis galėtų pasirengti gynybai, surinkti savo įrodymus, todėl įstatymų leidėjo nustatyti reikalavimai privataus kaltinimo skundo turiniui yra pagrįsti. Iš kitos pusės, nukentėjusysis rengdamas privataus kaltinimo skundą pagal nustatytus formaliuosius reikalavimus, taip pat rengiasi įrodinėjimo procesui. Šie reikalavimai jam suteikia pirminę teisinio pobūdžio informaciją, susijusią su jo įrodinėjimo pareiga.

Įrodymų visumos rinkimas neturi privesti prie bereikalingo perteklinio įrodomosios medžiagos rinkimo ir tyrimo ar teismo nagrinėjimo vilkinimo [1, p.146]. Todėl įrodymų teisės teorijoje yra suformuluota ir įrodinėjimo ribų kategorija. Įrodinėjimo ribų sampratą baudžiamojo proceso teorijoje yra pateikta nemažai. Su įrodinėjimo dalyko sąvoka ji susijusi kaip tikslas su priemone, bet kartu turi ir savo savarankišką turinį. Įrodinėjimo ribos tai tyrėjo ir teismo pažinimo veiklos ribos, apibrėžiamos momento, kai įrodinėjimo tikslas jau pasiektas, kai pakankamu tikimybės laipsniu yra nustatytos įrodinėtinos aplinkybės. Nuo to momento įrodinėjimas baigiasi, nes viskas, kas būtina, jau įrodyta. Kad nustatyti tą įrodinėjimo pabaigos momentą, naudojami įvairūs kriterijai. – tai būtinų ir pakankamų įrodymų visuma, kuri užtikrina teisingą bylos išsprendimą, nustačius įrodinėtinas aplinkybes. Čia įrodinėjimo ribų pasiekimo kriterijus yra kiekybinis rodiklis. Įrodinėjimo ribomis laikomas ir tam tikrų aplinkybių įrodytinumo laipsnis, kai pakankamai įrodyta, kad tos aplinkybės buvo arba pakankamai tikėtinas jų buvimas. Čia turimas omenyje kokybinis rodiklis [68, p.25].

Reikalaujantys įrodinėjimo faktai negali būti neribojami, kitaip negalima būtų nei nusikaltimų ištirti, nei bylos išnagrinėti. Todėl įrodinėtini tik tie faktai, kurie turi byloje esminę reikšmę. Tai dažnai daroma privačių kaltintojų klaida, kurie siekia susieti nagrinėjamą privataus kaltinimo bylą su kitomis bylomis, atskleidžiančiomis šalių konflikto raidą, prašo leisti pateikti informaciją apie kaltinamojo nubaudimą administracine tvarka dėl panašaus įvykio, net prijungti naujas teismo medicinos išvadas dėl kitų jų atžvilgiu įvykdytų veiksmų. Pastebėta, kad nukentėjusieji nuo smurto linkę „apipinti“ įrodinėtiną įvykį prieš jį ar po jo buvusiais panašaus pobūdžio įvykiais. Jei tai padaroma privataus kaltinimo skunde, teismui tampa nebeaiškios nagrinėtino įvykio ribos, ir jis grąžina pareiškimą nukentėjusiajam jį tikslinti²¹.

²¹ Nagrinėtose bylose buvo atvejai, kai pareiškėja išvardijo 4 metų bėgyje vykusius konfliktus su kaimyne, o įrodomuosius duomenis nesusiejo su konkrečiomis datomis vykusiais įvykiais. Kitoje byloje buvo nurodyti 2 metus vykę buto užpylimai, kurių pasekoje pareikštas kaltinimas kaimynei dėl turto sugadinimo, dar viename pareiškime

Faktinių duomenų šaltiniai naudingi tik tiek, kiek juose yra faktinių duomenų, kiek jie teikia informacijos apie aplinkybes, praeities faktus, turinčius reikšmės bylai teisingai išnagrinėti. Šaltinių gausa gali sukelti iliuziją, kad kaltė įrodyta, tačiau nagrinėjant juos turinio požiūriu, gali paaiškėti, kad jie yra „tušti“, kad šaltiniuose nėra bylai reikšmingų duomenų, ar kad juose esančių duomenų nepakanka tam, jog įstatymo numatyta tvarka teismas galėtų konstatuoti pavojingą veiką [15, p.36-37].

Įrodinėjimo dalykas nustato tik tai, ką būtina nustatyti nagrinėjant baudžiamąją bylą. Tačiau nagrinėjant bylą priimami įvairūs procesiniai sprendimai. Vienas iš jų reikalauja besąlygiško visų aplinkybių patikimo nustatymo, kitam užtenka tik tikėtino žinojimo apie vienas ar kitas aplinkybes. Įrodinėjimo ribos tai – įrodinėjimo veiklos ribos, užtikrinančios įrodinėjimo subjekto žinojimo matą apie bylos aplinkybes, kuris yra pakankamas priimti tam tikro lygmens procesinį sprendimą. Tos ribos apibrėžia aplinkybių ratą, pakankamą priimti tam tikrą sprendimą, ir antra nustato žinių apie tas aplinkybes tikslumo lygį – tikrumą ar tikimybę. Be to skiriamos minimalios ir maksimalios įrodinėjimo ribos. Maksimalios ribos reiškia visišką visų bylos aplinkybių įrodytinumą. Minimalios įrodinėjimo ribos reiškia mažesnę bylos aplinkybių kiekį ir minimalų žinių apie tas aplinkybes lygį, kurioms esant galima laikyti, kad yra pagrindo priimti procesinį sprendimą. Paprastai tokių minimalių ribų pakanka padėti baudžiamąjį persekiojimą, t.y., užtenka tik daryti prielaidą, kad yra įvykis, kuri turi objektyviuosius nusikaltimo požymius [57, p.186]. Kaip minėta, teismas turėtų vadovautis minimaliomis įrodinėjimo ribomis sprendžiamas klausimą, ar priimti nagrinėti privataus kaltinimo pareiškimą.

Privataus kaltinimo procese galima kelti klausimą, ar teismas turi nustatyti ribas, siekdamas visapusiškai iširti aplinkybes, ar turi vadovautis šalių nustatytomis ribomis. Darbo autorė mano, kad teismo vaidmuo koreguojant įrodinėjimo ribas yra aktyvus, nes įrodymų rinkime jis dažnai koreguoja įrodinėjimo ribas, atmesdamas ar tenkindamas šalių prašymus dėl naujų įrodymų pateikimo ar išreikalavimo, pasiūlo šalims pateikti įrodymų dėl aplinkybių, kurios jo nuomone, dar yra neįrodytos ir reikalingos įrodinėjimo. Ypač dažnai teismas reikalauja šalių pateikti įrodomuosius duomenis dėl pareikšto civilinio ieškinio žalai atlyginti.

A p i b e n d r i n a n t išdėstyta temą, galima daryti išvadą, kad privataus kaltinimo procese įrodinėjimo subjektais yra nukentėjusysis (jo atstovas), kaltinamasis, gynėjas ir teismas. Siekiant užpildyti dėl ikiteisminio tyrimo institucijos nebuvimo atsiradusias spragas įrodinėjimo procese, visų šių subjektų vaidmuo procese yra aktyvesnis nei bendrajame procese. Nors įrodinėjimo ribas nustato privatus kaltintojas savo pareiškime formuluojamu kaltinimu, pastebima proceso subjektų įrodinėjimo veiklos diferencijacija dėl atskirų įrodinėjimo dalyko elementų. Šis įrodomosios veiklos skaidymasis vyksta dėl to, kad privatus asmuo neoperuoja

buvo smulkiai su detalėmis aprašyti du įvykiai ir po to konstatuota, kad už juos asmuo jau nuteistas nuosprendžiais, o tik po to pereita prie nagrinėtino įvykio (byla Nr. PK-40-170/05).

pakankamomis teorinėmis teisinėmis žiniomis apie visas byloje įrodinėtinas aplinkybes, be to, nesant procese ikiteisminio tyrimo stadijos, trūkstamus duomenis apie reikšmingas bylos išsprendimui aplinkybes, ypač tas, kurios lemia bausmės paskyrimo kaltinamajam sprendimą, surinkti turi iniciatyvos imtis teismas.

2.3 ĮRODINĖJIMO PROCESO ELEMENTŲ RAIŠKA PRIVATAUS KALTINIMO PROCESSE

Pagrindinių įrodinėjimo proceso subjektų – ikiteisminio tyrimo institucijos ir prokuroro veiklos nebuvimas privataus kaltinimo procese lemia ištiesą eilę įrodinėjimo proceso ypatumų, kurie jį išskiria nuo įrodinėjimo bendrajame procese. Įrodinėjimo skirtumų verčia ieškoti jau vien tas faktas, kad bendrojo proceso įrodinėjimo rezultatai yra kur kas efektyvesni nei privataus kaltinimo proceso. Jau privataus kaltinimo ypatumus tyręs J. Tomaševičius pastebėjo, kad išteisinamieji nuosprendžiai viešojo kaltinimo bylose yra retesni nei privataus kaltinimo [51, p.25]. Viena iš šio reiškinių priežasčių jis laikė sunkumus dėl įrodinėjimo priemonių, su kuriais susiduria privatus kaltintojas įrodinėjimo procese. Tačiau ir ši priežastis yra nulemta privataus kaltinimo subjekto statuso reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse. Ankstesniame skyriuje jau aptarėme, kad tai pasireiškia teisių ir pareigų svyravimu įrodinėjime, įrodinėjimo ribų ir dalyko nustatymo procese. Tačiau tai paveikia ir praktinę įrodinėjimo pusę – ypatumus įrodinėjimo proceso etapuose, įrodinėjimo priemonių panaudojimo galimybes ir pan.

Įrodinėjimo teisės teorijoje buvo skiriami įvairūs įrodinėjimo proceso etapai, ar stadijos. Vienuose šaltiniuose jie vadinami įrodinėjimo proceso etapais [66, p.223], kituose elementais [57, p.211, 41, p.22]. Pastarojo požiūrio šalininkai laiko, kad įrodinėjimas, nors ir vykdomas skirtingose baudžiamojo proceso stadijose, yra nepertraukiama veikla ir nedalijama į jokiais stadijas [19, p.122]. Kaip teigia J. Rinkevičius ir P. Ancelis, įrodinėjimo procesas yra vientisas ir nedalomas pažinimo procesas, kurio elementai pasikartoja ne vieną kartą, o laiko atžvilgiu gali net sutapti [41, p. 22; 2, p.124.]. Pastarasis požiūris pasitvirtina ir privataus kaltinimo bylų įrodinėjimo procese.

Pagrindiniai įrodinėjimo proceso elementai yra šie: duomenų, turinčių reikšmės bylai išnagrinėti, rinkimas ir fiksavimas, jų tikrinimas, jų tyrimas ir vertinimas (toliau šiuos bylai reikšmingus duomenis preliminariai vadinsime įrodymais). Iš visų šių elementų įrodinėjimo funkcijos privataus kaltinimo procese realizavimui aktualiausias pirmasis – įrodymų rinkimas ir fiksavimas, nes dauguma įrodinėjimo veiklos problemų susiję būtent su šiuo elementu. Įrodymų tikrinimui ir vertinimui keliami tie patys reikalavimai ir taikomi tokie pat būdai kaip ir bendrajame procese, todėl šie elementai nagrinėjamai temai nėra tokie aktualūs.

2.3.1. Įrodymų rinkimo teorinis reglamentavimas ir jo tinkamumas privataus kaltinimo procesui.

Įrodymų rinkimas tai bylai išnagrinėti reikalingos informacijos radimas, gavimas, fiksavimas, ir jos pateikimas teismui. Tai gana sudėtinga organizacinė veikla, reikalaujanti laiko ir pastangų, tačiau nuo to, kaip gerai ją atlieka privatus kaltintojas, priklauso bylos baigtis.

Teisinio reglamentavimo atžvilgiu skiriamos procesinė ir neprocesinė įrodymų rinkimo formos. J. Rinkevičius procesinę formą apibrėžia kaip tą, kurią nustato baudžiamojo proceso normos, o neprocesinę kaip tą, kuria įrodymai renkami policijos, atliekant operatyvinę

veiklą, todėl ją dar vadina operatyvine įrodymų rinkimo forma [39, p.58]. Šitaip suprantama neprocesinė veiklos forma privataus kaltinimo procese nepanaudojama, nes jame jokia operatyvinė veikla neatliekama, tačiau rusų teoretikai neprocesinę įrodymų rinkimo formą suvokia plačiau, nei ji pateikiama Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. S. A. Šeiferis skiria tris neprocesinio įrodymų rinkimo rūšis: policinę (operatyvinę), administracinę, (kai aiškinantis administracinio teisės pažeidimo faktą, nustatoma, kad jis išeina iš administracinės teisės ribų ir yra nagrinėtinas baudžiamąja teiseną, tačiau įrodymai pradėti rinkti, vadovaujantis administracinės teisės proceso normomis) ir privačią detektyvinę veiklą, kuri yra vykdoma privačios sutarties pagrindu, siekiant surinkti duomenis, panaudotinus baudžiamajame procese [68, p.52-53]. Privati detektyvinė veikla plačiai panaudojama ir bendrosios teisės sistemos šalyse, ypač JAV. Būtent trečioji neprocesinio įrodymų rinkimo forma galėtų rasti savo vietą privataus kaltinimo procese ir kompensuotų įrodinėjimo proceso trūkumus, kurie atsirado pašalinus ikiteisminio tyrimo stadiją.

Administracinės įrodymų rinkimo formos elementų taip pat galima aptikti privataus kaltinimo įrodinėjimo procese. Bemaž pusė nukentėjusiųjų nagrinėtose privataus kaltinimo bylose dėl prieš juos įvykdytos nusikalstamos veikos kreipėsi į policijos įstaigą. Ypač tai būdinga BK 139 str., 140 str., 187 str. reglamentuotų veikų atveju. Kai kuriais atvejais ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas, kitais atlikus pirminį įvykio aplinkybių aiškinimąsi buvo priimtas nutarimas atsisakyti atlikti ikiteisminį tyrimą, trečiu atveju nukentėjusiajam padavus pareiškimą dėl nusikalstamos veikos policijos įstaigai, pareigūnas be tyrimo įvertinęs pareiškime išdėstytas įvykio aplinkybes iš karto pasiūlo kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka, nes atitinkama veika priklauso BPK 407 str. įvardintoms veikoms, arba pradėdama administracinio teisės pažeidimo byla, jei veikoje yra administracinio teisės pažeidimo, pvz. viešajai tvarkai požymių. (Detalesni duomenys pateikti 3 lentelėje). Pirmuoju atveju pradėjus ikiteisminį tyrimą įrodymų rinkimas buvo pradėtas BPK reglamentuota tvarka, duomenys surinkti, laikantis BPK reikalavimų. Kitais dviem atvejais duomenys apie įvykį taip pat renkami ir fiksuojami policijos pareigūnų, tačiau tai daroma nepradėjus ikiteisminio tyrimo ir ne pagal BPK teisės normas. Paprastai tokiu atveju tiesiog paimami įvykio dalyvių paaiškinimai, bet neforminami apklausos protokolais. Tyrimo nepradėjus, surinkta medžiaga lieka policijos įstaigoje. Dauguma nukentėjusiųjų ją laiko vertingu įrodymų šaltiniu ir paprastai prašo teismo išreikalauti šią medžiagą iš policijos įstaigos ir prijungti prie nagrinėjamos bylos (žr. 3 lentelę). Nors šie asmenų paaiškinimai nėra paimti BPK numatytais procesiniais veiksmais ir įforminti kaip apklausos protokolai, juose fiksuota pirminė ir šviežiausia informacija, todėl bylos nagrinėjime jie yra

neabejotinai reikšmingi kaip informacijos šaltinis ir kaip bylos nagrinėjimo metu gaunamų duomenų patikrinimo priemonė²².

Lietuvoje baudžiamajame procese gali būti panaudojamos tik procesinės įrodymų rinkimo formos, t.y, duomenys apie nusikalstamą veiklą, ją padariusį asmenį ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės teisingai išspręsti bylą, renkami tik BPK nustatyta tvarka, o kitų įstatymų nustatyta tvarka gali būti ieškoma tik duomenų šaltinių, kuriuos nustačius, atliekami proceso veiksmai.²³ Pagal šią Aukščiausiojo teismo suformuluotą reikalavimą išeina, kad privataus kaltinimo atstovas advokatas, remdamasis Advokatūros įstatymu, gali ieškoti tik duomenų šaltinių.

BPK daugiausiai reglamentuoti įrodymų rinkimo būdai, kuriais naudojasi valstybinės institucijos, todėl baudžiamojo proceso teisės teorijoje buvo susiformavusi nuomonė, kad vieninteliai įrodymų rinkimo subjektai baudžiamajame procese yra ikiteisminio tyrimo institucijos ir prokuroras, o vienintelė teisėta įrodymų gavimo priemonė yra teisiškai reglamentuoti kvotos organo, tardymo ir teismo veiksmai [15, p.40]. Ši pozicija dabartinėje teorijoje nebeaktuali ir visiškai netinkama privataus kaltinimo procesui, kuriame valdinius įgaliojimus turinčios institucijos nerenka įrodymų. Dabar laikomasi nuomonės, kad procesinės įrodymų rinkimo formos subjektai yra abi baudžiamajame procese dalyvaujančios šalys: kaltinimo šalis ir gynyba. Tačiau reikia pripažinti, kad privačių subjektų veikla įrodymų rinkime yra mažai reglamentuota baudžiamojo proceso kodekse.

Bendrajame procese daugiausiai įrodomosios informacijos surenka ikiteisminio tyrimo ir prokuratūros pareigūnai. Jiems suteikti įgaliojimai atlikti baudžiamojo proceso įstatyme numatytus įrodymų rinkimo veiksmus ir prireikus naudoti procesinę prievartą. Jie renka reikšmingus bylai duomenis atlikdami ikiteisminio tyrimo veiksmus, taikydami procesines prievartos priemones ir išreikalaudami daiktus ir dokumentus. Kiti proceso dalyviai yra tik įrodymų rinkimo proceso dalyviai, t.y., turi teisę tik pateikti reikšmingus bylai duomenis (BPK 21 str., 22 str., 28 str.). Daugumoje teorijos darbų jie nelaikomi aktyviais įrodymų rinkimo subjektais, nes įrodymų pateikimas yra tik įrodymų rinkimo būdas, kuriuo naudojasi įgaliojėji įrodymus rinkti pareigūnai [65, p.125, 68, p.44-45]. Tokiu būdu įrodymų pateikimas nelaikomas veiksmu, adekvačiu įrodymų rinkimui. Teisėjas ir teismas taip pat nėra įrodymų rinkimo subjektai. Jiems šalys privalo pateikti jau surinktus įrodymus, kuriuos teisėjai gali priimti ir nepriimti atsižvelgiant į jų liečiamumo reikalavimus. Prireikus teisėjas gali įpareigoti

²² Tirtoje medžiagoje pasitaikė tik vienas atvejis, kai bylą nagrinėjantis teisėjas susipažinęs su policijos nuovados pateikta tyrimo medžiaga, atsisakė ją prijungti prie bylos, nes joje nėra nagrinėjamai bylai reikšmingų duomenų (b.b 1-196-498/06). Kita problema, kad nukentėjusieji dažnai prašo išreikalauti iš policijos komisariatų ir kitų įvykių tyrimo medžiagą kaip kaltinamąjį asmenį charakterizuojančius duomenis, pavyzdžiui, kad patvirtinti jo konfliktiškumą, antisocialų gyvenimo būdą ir pan.

²³ LAT 2007 06 28 Baudžiamojo kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. P. 3.

prokuratūros instituciją surinkti papildomų įrodymų. Iš tokio teisinio reglamentavimo peršasi išvada, kad įrodymų rinkimo elemento privataus kaltinimo procese nėra, tačiau privataus kaltinimo procese operuojama įrodomaisiais duomenimis, todėl per drąsu teigti, kad įrodymų rinkimo jame nėra. Privačiame kaltinime nukentėjusysis, be abejonės, yra įrodymų rinkimo subjektas, tačiau jo galimybės ir būdai juos rinkti yra daug siauresni nei ikiteisminio tyrimo pareigūnų.

Įrodymų rinkimo etapas privačiame kaltinime prasideda dar iki baudžiamosios bylos iškėlimo, nes tai padaroma tik teisme. Tuo jis skiriasi nuo bendrojo proceso, kuriame įrodymų tyrimą ikiteisminio tyrimo pareigūnai pradeda tik gavę nukentėjusiojo pareiškimą, ar pradėję ikiteisminį tyrimą kita BPK 166 str. numatyta vada, ir įrodymų rinkimo etapas sutampa su ikiteisminio tyrimo stadija. Privataus kaltinimo procese duomenų, turinčių reikšmės bylai nagrinėti, rinkimas siejamas apskritai ne su baudžiamojo proceso stadija arba su teismo nagrinėjimo stadija.

Vienas iš privataus kaltinimo įrodinėjimo proceso bruožų, kad įrodymai renkami ir tiriami praėjus pakankamai laiko tarpui nuo nagrinėjamo įvykio. Ikiteisminis tyrimas priešingai - paprastai pradamas praėjus labai neilgam laiko tarpui nuo nusikalstamos veikos įvykdymo: įvykis fiksuojamas ir pirminė medžiaga - nukentėjusiojo paaiškinimai, įvykio vietos apžiūra ir daiktinių įrodymų paėmimas - atliekamas gana greitai. Tuo tarpu privataus kaltinimo bylų tyrimo praktika parodė, kad privataus kaltinimo procese kreipiamasi į teismą su pareiškimu praėjus labai nevienodam laiko tarpui nuo nusikalstamos veikos padarymo - nuo 3 dienų iki 4 metų, vidutiniškai po 1-2 mėnesių. (žr. 2 lentelę). Praeina tam tikras laiko tarpas, kol susiformuoja nukentėjusiojo nuostata ieškoti teisybės teisme. Laikas yra labai svarbus įrodymų rinkimo procese. Jau prof. Eugenijus Palskys konstatavo, kad vienas iš įrodymų fiksavimo reikalavimų, kad veiksmai teismo įrodymų šaltiniams nustatyti ir įtvirtinti turi būti atlikti laiku [13, p.17]. Tinkamas ir laiku įrodinėjimo priemonių parinkimas o vėliau ir jų taikymas dažnai lemia, ar nusikalstama veika tikrai bus atskleista išsamiai [36, p.51].

Švieži duomenys gali būti užfiksuoti tik tokiu atveju, jei dėl įvykio buvo kviečiami policijos pareigūnai, jie fiksavo kažkokius duomenis ir jie liko medžiagoje atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ar nutraukti ikiteisminį tyrimą, ar tiesiog policijos įgaliotinio surinktoje medžiagoje, kol jis raštu nukreipė nukentėjusį į teismą privataus kaltinimo tvarka. Teismas praktiškai visada panaudoja šiuos duomenis įrodinėjimo procese, kaip teisingiausiai atspindinčius įvykį laiko atžvilgiu. Pastebėta, kad kai kreipiamasi į teismą praėjus ilgam laiko tarpui, teisėjui iškyla sunkumų nustatyti tikslius įvykio datą ir laiką, nes paaiškinimus teikiantys

asmenys nurodo juos skirtingai. Tai ypač aktualu, kai nėra kitos dokumentinės medžiagos, kuria fiksuotas įvykis (kai nukentėjusysis nesikreipė į policiją)²⁴.

Įrodinėjimo proceso duomenų rinkimo etape problemos daugiausiai siejamos su tuo, kad privataus kaltinimo skundo pareiškėjo galimybės pateikti teismui reikiamus įrodymus yra ribotos. Toliau aptarsime, kokiais įrodymų rinkimo būdais gali pasinaudoti privatus kaltintojas baudžiamajame procese.

2.3.2. Bylos nagrinėjimui turinčių reikšmę duomenų rinkimo būdai privataus kaltinimo procese.

Privataus kaltinimo procesą tyręs J. J. Makarovas išskiria tokias įrodymų rūšis, naudojamas privataus kaltinimo procese: kaltinamojo, privataus kaltintojo ir nukentėjusiojo, liudytojų parodymus, specialisto, eksperto išvadas ir parodymus, daiktinius įrodymus, tyrimo ir teismo veiksmų protokolus, kitus dokumentus [61, p.45]. Baudžiamojo proceso kodekse nurodyti trys šių įrodymų gavimo būdai: atliekant procesinio pobūdžio tyrimo veiksmus, taikant procesines prievartos priemones ir išreikalaujant bei pateikiant daiktus ir dokumentus. J. Rinkevičius skyrė įrodymų gavimo būdus ne pagal procesinių veiksmų formą, kuriais jie gaunami, o pagal informacijos gavimo pobūdį: gaunamus apklausos būdu, stebėjimu, techniniais būdais, materialiai užfiksuotos informacijos gavimu, moksliniais būdais [39, p.59]. Ši klasifikacija yra ne visiškai nuosekli, todėl aptarsime pirmųjų BPK nurodytų gavimo būdų panaudojimo galimybes privataus kaltinimo procese ir dažniausiai jais gaunamus duomenis.

1) Duomenų rinkimas **procesinės prievartos priemonėmis** privataus kaltinimo procese praktiškai nepanaudojamas, pirmiausiai todėl, kad nei vienas įrodinėjimo veiklos subjektas neturi tam reikalingų įgaliojimų. Jei teisėjui ar teismui prireikia atlikti įrodymų rinkimo veiksmus, susijusius sus procesine prievarta, jie tai paveda atlikti ikiteisminio tyrimo pareigūnams ar prokurorui [39, p.58]. Tirtose medžiagoje pasitaikė tik vienas atvejis, kai bylą tyręs teisėjas BPK 414 str. pagrindu davė pavedimą prokurorui paimti dokumentų originalus iš redakcijos ir apklausti redaktorių kaip liudytoją dėl šio dokumento sudarymo (b/b 1-251-99/06). Pavedimas buvo atliktas ir į bylą buvo pateikti reikalaujami dokumentai su poėmio protokolu. Tačiau net ir šiuo atveju kyla klausimas, ar buvo būtinybė šiems procesinės prievartos veiksmams. Teismas visiškai galėjo pats tiesiogiai kreiptis į redakciją ir BPK 97 str. pagrindu išreikalauti reikalingus dokumentus, o redaktorių iškviešti ir apklausti teisiamejame posėdyje²⁵. Ta pačia procedūra galėjo pasinaudoti ir ikiteisminio tyrimo institucija. Nagrinėjant

²⁴ Tirtose bylose vienas iš kaltinamo asmens išteisinimo motyvų buvo tas, kad praėjus 1 metams po įvykio visi liudytojai davė skirtingus parodymus, be to ir pati kaltintoja kelis kartus nurodė skirtingas įvykio datas ir laiką (b.b 1-761-506/05).

²⁵ Kita vertus, ikiteisminio tyrimo institucija galėjo padaryti išvadą, kad jai reikia atlikti poėmio veiksmą dėl teismo nutartyje panaudotos frazės „paimti straipsnio teksto ir jo redaguotos versijos originalus“. Yra galimybė, kad teismas, pareigodamas ikiteisminio tyrimo institucija surinkti duomenis, reikalingus aplinkybėms išsiaiškinti, neturėjo omenyje konkrečiai procesinės prievartos veiksmo duomenims gauti.

baudžiamąsias bylas turi būti laikomasi proporcingumo principo (BPK 11 str.). Procesinės prievartos priemonės taikomos, kai be jų negalima pasiekti proceso tikslų. Šiuo atveju būta ir kitų procesinių priemonių reikiamiems duomenims gauti. Be to, šių priemonių taikymas turi būti pateisinamas ir veikos ar ją padariusio asmens pavojingumu. Kadangi vienas iš esminių privataus kaltinimo veikų bruožų yra mažas visuomeninis pavojingumas, procesinės prievartos priemonių panaudojimas įrodymams surinkti mažai tikėtinas.

Teoriškai įmanomas privataus kaltinimo procese asmens apžiūros procesinis veiksmas, nes didelė dalis privataus kaltinimo bylų keliami pagal BK 140 str. 1 d. Tačiau šiuo atveju, kūno apžiūrą atlieka teismo medicinos specialistai, kurie teikia išvadą, todėl atkrinta šio procesinio veiksmo reikalingumas²⁶.

2) Procesiniais veiksmais gaunami duomenys. Daugelis teisės taikymo praktikų ir mokslininkų teikia pirmenybę duomenims, gautiems atliekant procesinius veiksmus, gaunant oficialią informaciją iš įvairių žinybų. Šių informacijos šaltinių pranašumu laikoma tai, kad jie patikimesni, nes žinomas informacijos gavimo šaltinis ir galima įvertinti jo patikimumo laipsnį [10, p.123].

Procesiniai veiksmai iš esmės yra pagrindinis įrodymų rinkimo ir jų patikrinimo būdas. Baudžiamojo proceso teisės teorijoje yra skiriama net atskira jų rūšis – duomenų rinkimo veiksmai. Tai apklausos, parodymų patikrinimo veiksmai, objektų tyrimas ir apžiūra, ekspertizė, daiktų ir dokumentų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai nagrinėti išreikalavimas, pateikimas. BPK jie reglamentuoti, orientuojantis į ikiteisminio tyrimo stadiją, tačiau ir teismas nagrinėdamas bylą turi teisę atlikti bet kurį šį veiksma patys ar pavesti jį atlikti ikiteisminio tyrimo institucijai ar prokurorui (BPK 287 str.) Privataus kaltinimo procese aplinkybėms nustatyti daugiausiai pasitelkiamos apklausos, objektų (dažniausiai žmogaus kūno) tyrimas, itin retai ekspertizės. Kadangi įrodinėjimo funkcija perkelta privačiam asmeniui, paprastai sudėtingi įrodymų rinkimo veiksmai neatliekami, juolab, kad daugelio jų atlikimas patikėtas tik ikiteisminio tyrimo institucijų kompetencijai.

Kalbant apie duomenų rinkimą privataus kaltinimo procese procesiniais veiksmais, pastebimas šių veiksmų tam tikras dvilypumas. Pvz. liudytojų apklausa ir daiktų, dokumentų apžiūra yra procesinis veiksmas, atliekamas ir ikiteisminiame tyrime, ir teismo nagrinėjimo metu. Tačiau pirmuoju atveju tai duomenų rinkimo veiksmas, kitu – jų tyrimo veiksmas. Tuo tarpu privataus kaltinimo metu, teismui nepateikiami į posėdį jau surinkti duomenys (asmenų apklausos protokolai, daiktų, dokumentų apžiūros protokolai), o tik pateikiami informacijos šaltiniai- nurodomi liudytojai ir pateikiami daiktai ir dokumentai. Pirminis informacijos gavimas

²⁶ Tirtoje medžiagoje pasitaikė vienas atvejis, kai nukentėjusioji pati reikalavo atlikti jos kūno apžiūrą policijos įstaigoje dėl sumušimo ir užfiksuoti dokumentuose mėlynės ant kojos buvimą, nors ir buvo nukreipta pas teismo medicinos specialistus.

iš šių šaltinių įvyksta teismo posėdyje. Taigi, galima teigti, kad duomenų rinkimo ir jų tyrimo veiksmai susilieja į viena, t.y., duomenų rinkimas ir jų tyrimas vyksta iš karto. Teismas išklauso liudytojų parodymus ir juos vertina, kiek jie susiję su nagrinėtiniais byloje faktais.

LR BPK 414 str. 2 d. numatyta galimybė įpareigoti ikiteisminio tyrimo instituciją atlikti privataus kaltinimo byloje tyrimo veiksmus, jei teismas savarankiškai negali nustatyti tam tikrų bylos aplinkybių. Keista, kad įstatymų leidėjas šią galimybę susiejo su ikiteisminio nagrinėjimo teisme stadija, iš esmės tik su taikinamąja stadija. Tuo tarpu taikinamojo posėdžio tikslas nėra bylos aplinkybių tyrimas ir aiškinimasis. Šios stadijos paskirtis – sutaikinti konfliktuojančias šalis, susitarti dėl žalos atlyginimo. Dažnai šiame etape net nesvarstomos įvykio aplinkybės, o tiesiog nagrinėjami konflikto taikaus sprendimo būdai ir aiškinamasi šalių interesai ir siekiai. Todėl natūralu, kad neaiškumai dėl nagrinėjamos veikos aplinkybių kyla ne taikinamojo posėdžio metu, o nagrinėjant įvykį teisiamojo posėdžio metu. Tuo tarpu įstatymų leidėjas BPK 414 str. apibrėžia teismo veiksmus po privataus kaltinimo skundo perdavimo nagrinėti teisiame posėdyje nutarties priėmimo. Žinoma, teismas gali įpareigoti atlikti procesinius veiksmus BPK 287 str. pagrindu, nes bylos nagrinėjimas teisme vyksta vadovaujantis bendromis kodekso nuostatomis.

Toliau aptarsime atskirų procesinių įrodymo veiksnių panaudojimo praktiką privataus kaltinimo byloje.

A) Apklausa

Asmenų parodymai yra absoliučiai dominuojanti įrodinėjimo priemonė privataus kaltinimo procese. Privatūs kaltintojai dažniausiai nurodo įvairius asmenis, kaip informacijos apie nagrinėjamą įvykį šaltinius. J. Rinkevičius teigė, kad liudytojų teikiamos informacijos negalima sukurti jokiais kitomis procesinėmis ar techninėmis priemonėmis, pakeisti kitais įrodymais [33, p.8]. Asmenų parodymais įrodinėjamos visos be išimties aplinkybės, turinčios reikšmės bylai išspręsti. Dėl išskirtinės parodymų svarbos įrodinėjimo procese tiek apklausiamų asmenų teisinis statusas, tiek šių asmenų apklausos tvarka BPK reglamentuota gana detalai²⁷.

Renkant įrodymus apklausos būdu, pirmiausiai reikia rasti informacijos šaltinius, t.y, asmenis, galinčius duoti parodymus. Tokios informacijos šaltiniais pirmiausiai yra pats nukentėjęs ir kaltinamasis. Tiek kaltinančioji šalis, tiek besiginančioji šalis gina savo poziciją duodami parodymus, ir pristatydami į teismą savo liudytojus. Anot J. J. Makarovo, jų parodymai šiose bylose atlieka trejopą funkciją: yra procesinių teisių gynbos priemonė (BPK 44 str. 7 d.), būdas palaikyti kaltinimą, ir įrodymai baudžiamajame procese [61, p.41]. Kaltinamo asmens apklausos rezultatai yra bene vienintelis šaltinis gauti įrodomosios informacijos apie subjektyvinę nusikalstamos veikos dalį [34, p.50].

²⁷ LAT Baudžiamojo kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. P. 18.

Tačiau jų vienu paaikškinimai patys savaime nėra pakankami. Todėl kiekviena šalis prašo iškviesti aplinkybėms nustatyti savo liudytojus. Privataus kaltintojas liudytojus paprastai nurodo jau privataus kaltinimo pareiškime, o kaltinamasis prašo teismo apklausti liudytojus po taikinamojo posėdžio, šalims nesusitaikius arba jau vykstant bylos nagrinėjimo procesui. Kaltinančioji pusė taip pat turi galimybę prašyti apklausti papildomus liudytojus bylos nagrinėjimo metu²⁸.

Nors pagal BPK suformuluotą įrodymų sampratą prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno atliktos apklausos rezultatai, neatsižvelgiant į apklausiamojo procesinę padėtį, įrodomosios reikšmės neturi, ir vertintina kaip prokuroro pasirengimo teismui bylos nagrinėjimui būdas [32, p.9], bendrajame procese teismas, gavęs ikiteisminio tyrimo medžiagą, susipažįsta su asmenų parodymais, duotais ikiteisminio tyrimo metu, ir daugmaž įsivaizduoja, kokias aplinkybes patvirtins liudytojai. Todėl kaip teigia J. Rinkevičius, procesinė apklausa teisme iš esmės yra jau ne įrodomosios informacijos rinkimo, o jos priėmimo procedūra [39, p. 60]. Tuo tarpu privataus kaltinimo procese teismas, tenkindamas šalių prašymus iškviesti liudyti asmenis, nežino, kiek jie susiję su nagrinėjamu įvykiu ir kiek reikšmingi jų teikiami duomenys. Todėl tenkinant šalių prašymus turėtų būti skiriamas ypatingas dėmesys išsiaiškinti, kokias aplinkybes gali patvirtinti šie liudytojai. Praktika rodo, kad privatūs asmenys nepakankamai dėmesio skiria šiam klausimui. Paprastai jau privataus kaltinimo skunde jie tik formaliai išvardija liudytojus, nesiedami jų su nagrinėjamu įvykiu, todėl teismui sunku spręsti priimant privataus kaltinimo pareiškimą, kiek įrodomosios informacijos turi nukentėjusysis kaltinimui palaikyti²⁹.

Nors liudytojas nėra laikomas suinteresuotu proceso dalyviu, tačiau jis užima vieną iš svarbiausių pozicijų tiriant bei nagrinėjant baudžiamąsias bylas [28, p.102]. Teoriškai liudytojo asmuo turėtų būti nesuinteresuotas bylos dalyvis, tačiau privataus kaltinimo bylose, kuriose nagrinėjamos veikos, dažniausiai kilusios iš tarpasmeninių santykių, liudytojo nesuinteresuotumas daugiau yra siekiamybė nei realybė. Dėl būtinių tokių bylų pobūdžio liudytojai dažniausiai yra kaimynai, šeimos nariai, giminaičiai, draugai. Sunku tikėtis, kad nagrinėjamoje situacijoje jie išvengia subjektyvaus suinteresuotumo vienos ar kitos šalies atžvilgiu. Nagrinėjant privataus kaltinimo bylas, buvo neretas atvejis, kai šeimos narys ne kartą koregavo savo parodymus dėl įvairių detalių, tokių kaip laikas, vieta, reaguodamas į užduodamus

²⁸ Tiesa pasitaikė atvejis, kai kaltinamojo pusė prašė atmesti privataus kaltintojo prašymą apklausti papildomus liudytojus, motyvuodama tuo, kad jis turėjo visus liudytojus nurodyti privataus kaltinimo pareiškime (byla Nr. 1-144-582/06). Toks gynybos argumentas yra abejotinas. Procesas yra vedamas laikantis šalių lygiateisiškumo principo ir BPK numatytos vienodos kaltinamojo ir nukentėjusiojo galimybės prašyti apklausti liudytojus. Šis principas įtvirtintas ir EŽTK 6 str. 2 d. 3 p. EŽTT praktika rodo, kad šios nuostatos pažeidimas dažnas skundo EŽTT argumentas (byla AHO v Finland).

²⁹ Privatų kaltinimą tyręs J. Tomaševičius taip pat pabrėžė šią problemą ir siūlė netgi, kad nukentėjusysis prie privataus kaltinimo skundo pridėtų raštiškus liudytojų paaikškinimus apie jiems žinomas aplinkybes [49, p.44].

klausimus ir stengdamasis pagerinti vienos šalies poziciją, todėl jo parodymai teisėjo nuosprendyje buvo pripažįstami nepatikimais ir neturinčiais įrodomosios reikšmės. Suinteresuotų liudytojų buvimo faktą pripažįsta ir įstatymų leidėjas, BPK numatęs galimybę kaltinamojo giminaičiams ir šeimos nariams atsisakyti duoti parodymus [12, p.23]. Tačiau privačiam kaltinime ši įstatymo nuostata neveikia, nes liudytojų ratą nustato ne ikiteisminio tyrimo pareigūnas, o privatus asmuo. Prieš pateikdamas teismui liudytojų sąrašą, jis su jais bendrauja, išsiaiškina jų poziciją ir preliminariai žino, kokius parodymus jo atžvilgiu dėl įvykio gali duoti asmuo. Jis elementariai nekvies liudyti asmens, kuris nesuinteresuotas duoti parodymus, nes tai pagrindinė jo įrodinėjimo priemonė. Todėl teisėjas vertindamas liudytojų parodymus, turi itin atsižvelgti į žmogiškąjį faktorių. Žmogiškojo faktoriaus nesupratimas rungtyniškajame baudžiamajame procese neišvengiamai priveda prie neefektyvaus kaltinimo, gynybos ir bylos nagrinėjimo funkcijų įgyvendinimo [64, p.124].

Dėl tų pačių priežasčių privataus kaltinimo procese itin retai panaudojami ir mažamečių vaikų parodymai, nors buitinių konfliktų situacijose jie neretai tampa konfliktų stebėtojais ar net nukentėjusiais. Kadangi vaikai lengvai pasiduoda įtaigai, jais lengvai gali manipuliuoti piktaivališkų paskatų turintis suaugęs žmogus [17, p.111]. Tiriant bylas pastebėta, kad teisėjai privataus kaltinimo bylose paprastai atsisako apklausinti vaikus, jei jis nėra vienintelis duomenų šaltinis, motyvuodamas sprendimą tuo, kad vaikas, paveiktas buitinio konflikto, gali patirti šalių įtaką (byla Nr. 1-24-506/07).³⁰ Be to, vaikų liudytojų parodymų vertinimo procedūra yra sudėtingas, išsamios psichologinės analizės reikalaujantis procesas [16, p.99].

BPK įtvirtinta ne tik vienoda kaltinančios ir ginančios šalies teisė prašyti apklausti liudytojus, bet ir teisė užduoti klausimus apklausinėjamiems liudytojams. Ypač ši nuostata svarbi privačiam kaltintojui, kuris turi įrodinėjimo pareigą ir jo aktyvumas apklausos metu gali lemti efektyvų jos įgyvendinimą. Klausimų vaidmuo svarbus apklausoje, nes objektyvią tiesą įmanoma nustatyti teisingai suformuluotų klausimų dėka [35, p.99]. Pastebėta, kad kaltintojai nors ir vykdo įrodinėjimo funkciją, nesinaudoja savo teise aktyviai klausinėti. Apklausos metu aktyvaus vaidmens dažniausiai imasi teisėjas ir profesionalūs atstovaujantys šalis juristai. Deja, jei kaltinanti šalis neturi savo atstovo, jis pasyviai naudojasi teise rinkti informaciją iš apklausos. Teismo posėdžio metu paprastai laikomasi tvarkos, kad tai šaliai, kuri prašė apklausti liudytoją, suteikiama teisė pirma klausinėti, tačiau privatus kaltintojas nesinaudoja teise nukreipti savo klausimais į tam tikras aplinkybes.

³⁰ Anglosaksų teisės šalyse egzistuoja nuomonė, kad visi asmenys nepriklausomai nuo amžiaus yra kompetentingi duoti parodymus bet kokioje proceso stadijoje. Vaikų parodymų atžvilgiu netgi galioja prezumpcija, kad vaikas gali duoti parodymus, kol teismui nėra priežasčių tuo abejoti. Paprastai neišklausęs vaiko tiesiogiai, teismas negali konstatuoti tokių priežasčių buvimą [18, p.545-547].

B) Daiktų ir dokumentų pateikimas ir išreikalavimas. Kita pakankamai dažnai naudojama įrodinėjimo priemonė privataus kaltinimo procese – tai įvairūs dokumentai. BPK numato vienodas galimybes kaltinimo ir gynybos šaliai pateikti teismui įvairius dokumentus ir daiktus, turinčius reikšmės bylai teisingai išspręsti. Taip pat šalys gali prašyti teismo išreikalauti iš atitinkamų institucijų ir organizacijų dokumentus ir daiktus, kurių jos negali pateikti pačios. Dokumentų išreikalavimas vienintelis būdas atsirasti byloje tokiems dokumentams kaip įvairių įstaigų ir organizacijų pažymos, paprastai liečiančios kaltinamąjį charakterizuojančius duomenis, charakteristikos ir pranešimai, kuriais teismui pateikiama informacija apie asmens teistumą, ar nubaudimą administracinėmis nuobaudomis, gydymąsi sveikatos priežiūros įstaigose, apdraudimą valstybiniu socialiniu draudimu, apie lėšas bankuose, asmenims priklausantį nekilnojamąjį turtą ir pan. [38, p.6-7].

Dokumentas pagal baudžiamojo proceso įstatymus yra savarankiška įrodinėjimo priemonė, kuri reiškia kiekvieną materialų objektą, kuriame kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo bet koku visiems ar tam tikroms asmenų kategorijoms suprantamu būdu užfiksuoja informaciją, galinčią padėti atskleisti nusikalstamą veiką ir nustatyti su šia veika susijusias aplinkybes. Dokumentą kaip įrodinėjimo priemonę apibūdina šie požymiai: materialus dokumento pobūdis, dokumento autorius, įrodomosios informacijos užfiksavimo dokumente būdas, dokumento turinys [38, p.10].

Privataus kaltinimo procese šalys dažniausiai pateikia asmenis charakterizuojančius dokumentus, iš ikiteisminio tyrimo institucijų gautus dokumentus dėl nagrinėtino įvykio, žalos dydį ir pobūdį įrodančius dokumentus. Kaip minėta, dažniausiai prašoma išreikalauti iš ikiteisminio tyrimo institucijų su įvykio tyrimu susijusią medžiagą. Dokumentinis procesas stipresnis tose bylose, kuriose nagrinėjamos garbės ir orumo pažeidimo veikos, ypač tos, kurias susijusios su šmeižtu per visuomenės informavimo priemones.

Vienas dokumentų leistinumo reikalavimas – kad atitinkama informacija dokumente būtų išdėstyta pagal jį sukūrusios ar išdavusios institucijos ar pareigūno kompetenciją, neviršijant paskirto fizinio asmens įgaliojimų ir faktinio informuotumo. Dokumentas laikytinas sukurtu neinformuoto asmens, kai asmuo jame pateikia tik savo subjektyvią vertinamojo pobūdžio nuomonę, nepagrįstas prielaidas, girdėtus gandus apie tam tikrus faktus, įvykius ar reiškinius ir pan. [38, p.6]. Nagrinėtose bylose buvo atveju, kai viena ar kita proceso pusė prašo teismo prijungti prie bylos medžiagos fizinių asmenų surašytas kaltintojo ar kaltinamojo charakteristikas. Šie asmenys, nors nėra matę nagrinėjamo įvykio, teikia charakterizuojančius vieną ar kitą pusę duomenis, pvz. kad šis asmuo yra itin konfliktiškas, kad jis jau yra dalyvavęs panašaus pobūdžio konfliktuose su jais. Teismas atmetė šalies prašymą prijungti panašaus pobūdžio raštus kaip duomenis gautus neleistiniais būdais, kurių neįmanoma

patikrinti ir kurie išeina už nagrinėjimo įvykio ribų (byla Nr. 1-353-498/07). Charakteristika, paprastai yra teikiama institucijos ir įgaliotojo asmens, tuo tarpu privataus asmens pateiktas kito asmens vertinimas yra ne kas kita kaip jo subjektyvios nuomonės išsakymas, dažnai nulemtas asmeninių santykių su viena ar kita šalimi.

Dokumentas procese gali turėti dvejopą reikšmę: šaltinis, kuriame užfiksuoti reikšmingi bylai duomenys, ir nusikalstamos veikos dalykas ar priemonė. Privataus kaltinimo procese dėl BPK 155 str. numatytų veikų dokumentas gali turėti dvigubą prasmę. Ypač tai būdinga, kai privatus asmuo kaltina žurnalistą, kad jis tam tikrame leidinyje paskleidė apie jį žeminančias ir tikrovės neatitinkančias žinias. Tokiose bylose vienas iš pagrindinių bylai reikšmingų duomenų, kuriuos pateikia kaltintojas, yra leidinys, kuriame buvo išspausdintas galimai jį šmeižiantis straipsnis³¹. Viena vertus, leidinys yra klaidinančios informacijos paskleidimo priemonė, t.y., daiktas, apibūdinantis veikos padarymo būdą, antra, tai yra dokumentas, kurio nagrinėjamas turinys dėl paskleistos informacijos. Manau, kad šis dokumentas turi dvejopą prasmę ir gali būti panaudojamas įrodinėjimo procese abejomis reikšmėmis.

Viena iš įrodymų rūšių, efektyviai panaudojamų įrodinėjimo procese yra taip vadinamieji daiktiniai įrodymai. Tai viena iš seniausių įrodymų rūšių, minima seniausiuose teisės šaltiniuose [37, p.6]. Dabartiniame baudžiamojo proceso kodekse ši sąvoka nevertinama, nes pagal naująją įrodymų sampratą (LR BPK 20 str.) tik teisėjas sprendžia, ar įrodinėjimo procese pateikta materialinė medžiaga su nusikalstamos veikos pėdsakais pripažintina turinti reikšmės nusikalstamos veikos tyrimui, taigi įrodymu byloje. Todėl net teisėtai paimti ir tinkamai įforminti reikšmingą bylos aplinkybę įrodantys daiktai laikomi tik duomenimis [2, p.122]. Dėl šios priemonės įstatymų leidėjas šiuos duomenis vadina tiesiog daiktais.

Teisine prasme daiktai yra materialaus pasaulio objektai, kurie buvo paveikti tiriamo įvykio arba buvo sukurti nusikalstamais veiksmais, nusikalstamos veikos materialūs pėdsakai arba padariniai. Jo fizinės savybės, radimo vieta, susidarymo ar pagaminimo faktas ar būklės pasikeitimas suteikia informacijos apie bylai svarbias aplinkybes. Materialūs objektai, laikomi daiktais, turinčiais reikšmės tiriant ir nagrinėjant nusikalstamą veiką, turi turėti bent vieną iš BPK 91 str. nurodytų požymių: 1) buvo nusikalstamos veikos padarymo įrankiu ar priemone; 2) ant jų išliko nusikalstamos veikos pėdsakų. 3) Buvo kaltininko nusikalstamų veikų objektai. Baudžiamojoje teisėje pastarieji daiktai įvardijami nusikalstamos veikos dalyko terminu. 4) Gali pasitarnauti kaip priemonės nusikalstamai veikai atskleisti ir kaltininkams

³¹ Dokumentalistikos mokslo pradininkas P. Otlė suformulavo, kad plačiąja prasme dokumentas tai visa tai, kas naudojama registruoti, perduoti ir išsaugoti informaciją, dėl to kad pateiktume šį daiktą tyrinėti tinkama forma. Taigi į dokumento sąvoką įeina knygos, žurnalai, ir pan. [54, p.32].

nustatyti arba kaltinimui paneigti arba atsakomybei palengvinti [2, p.121]. Trumpai aptarsime šių grupių daiktų panaudojimo įrodinėjimo procese privataus kaltinimo bylose galimybes.

1) Daiktai kaip nusikalstamos veikos priemonės ir įrankiai privataus kaltinimo bylų praktikoje pasitelkiami retai. Tokių įrodymų panaudojimo galimybes gana apriboja pačios nusikalstamos veikos, kurias įstatymų leidėjas nurodė BPK 407 str., kaip vienintele galimas nagrinėti šia tvarka. Daiktai kaip nusikalstamos veikos padarymo įrankiai ir priemonės dažniausiai pasitelkiami įvykdyti rimtiems nusikaltimams, kurių vykdymo būdas yra sudėtingas, arba kurių įvykdymo padariniai yra daug sunkesni ir tuo pavojingesni visuomenei, kad įstatymų leidėjas paliktų šių veikų įrodinėjimą privataus asmens iniciatyvai. Iš principo įmanomas daikto, kaip įrankio panaudojimas tiriant BK 139 str. 1 d., 140 str. 1 d., 187 str. numatytas veikas, tačiau imant nusikaltimų grupę sveikatai, jei įvykdyti šiai veikai panaudojami įrankiai, padariniai dažnai išeina iš BK 140 str. ribų ir nepatenka į privataus kaltinimo bylų sritį. Kalbant apie tyčinį svetimo turto sunaikinimą ar sugadinimą, dažnai tam tikri daiktai panaudojami realizuoti tokiai veikai, tačiau tada privačiam kaltintojui kyla kita problema - tinkamas daikto paėmimas ir įforminimas, kad jis vėliau galėtų būti pripažintas įrodymu.

2) Kalbant apie antro pogrupio daiktus (ant kurių išliko nusikalstamos veikos pėdsakai) kaip įrodymus, jų aptikimas ir paėmimas dažnai siejamas su specialių žinių ir įgūdžių turėjimu, yra sudėtinga kriminalisto veikla. Tokio pobūdžio pėdsakai ant daiktų dažnai plika akimi be specialios įrangos neįžiūrimi, todėl privatus asmuo neturi procesinės galimybės nei jų rasti, nei fiksuoti ir panaudoti kaip materialius objektus įrodinėjimo procese.

3) Iš tirtų bylų matyti, kad asmenys, kurie kreipiasi į teismą privataus kaltinimo tvarka dėl savo pažeistų teisių gynimo, akcentuoja ne pačios veikos padarymo būdą, o jos padarinius, ir koncentruojasi į jiems padarytos žalos įrodinėjimą. Nusikalstamos veikos padarymo būdai ir įrankiai paliekami antrame plane. Iš tirtų bylų matyti, kad nukentėjusieji dažnai nesinaudoja savo teise pateikti daiktinius įrodymus teismui, nors dažnai reiškia ieškinius dėl konflikto metu jiems priklausančių daiktų sužalojimo. Jie detalai įvardija pareiškime sugadintus daiktus, jiems padarytą žalą, patirtų nuostolių vertę, tačiau visa tai lieka tik žodiniu pareiškimu. Ikiteisminio tyrimo metu, šie dalykai būtų fiksuoti įvykio vietos apžiūros protokole, daiktų pateikimo ir apžiūros protokoluose, padarytą žalą įvertina tyrėjas. Kadangi nukentėjusysis negali pats atlikti šių įforminimo veiksmų, jam lieka tik pateikti teismui apžiūrai sugadintus daiktus ar jų nuotraukas. Tačiau tirtose bylose fiksuotas tik vienas atvejis, kai teismui buvo pateiktas apžiūrai sugadintas daiktas. Kai turto sugadinimo mastai yra dideli, arba apgadinti objektai dideli, paprastai žalos mastas fiksuojamas dokumentais, kuriuos sudaro atitinkamos žalos įvertinimo tarnybos ar įstaigos.

BPK 20 str. 1 d. ir 4 d. įstatymų leidėjas įtvirtino įrodymų leistinumą principą, kuris nurodo, kad įrodymais gali būti tik įstatymų nustatyta tvarka ir teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmais. Iš šio principo seka, kad negali būti pažeista daiktų aptikimo, fiksavimo, pateikimo, išreikalavimo procesinė tvarka. P. Ancelis ir E. Šapalaitė išskiria tokias šios tvarkos realizavimo taisykles: 1. Turi būti tinkamai įformintas daiktų aptikimo, fiksavimo ar gavimo faktas. 2. Daiktai turi būti apžiūrėti ir detaliam aprašyti, esant galimybei nufotografuoti. Apžiūra gali būti atliekama ir įforminama ir daikto paėmimo metu ir vėliau [2, p.125]. Ikiteisminį tyrimą atliekant atitinkamų institucijų pareigūnams, paprastai rašomas tyrimo veiksmo atlikimo protokolas, kuriame ir fiksuojamas daikto suradimo ir paėmimo faktas. Daiktai dažnai yra paimami kitų procesinių veiksmų, tokių kaip kratos, asmens kratos, poėmiai atlikimo metu. Atliekant šiuos veiksmus beveik niekada nekyla įrodymų rinkimo ar pateikimo pažeidimo klausimo, nebent būtų pažeista šių veiksmų atlikimo įstatymuose numatyta tvarka.

Tačiau privataus kaltinimo bylų ypatumas tas, kad rinkdamas įrodymus, asmuo neturi įgaliojimų atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmų. Kadangi privataus kaltinimo byloje ikiteisminio tyrimo etapas neatliekamas, o daiktai gali būti pateikiami kaip įrodymai tik tiesiogiai teismui, daikto paėmimo faktas dažniausiai lieka niekaip neišforminamas. Tokie veiksmai dažnai jau nebeturi reikšmės ir dėl laiko tarpo, kuris praėjęs nuo nusikalstamos veikos padarymo. Galima teoriškai svarstyti galimybę šaliai kreiptis į teisėją ir prašyti jo pavesti ikiteisminio tyrimo institucijoms atlikti poėmį, jei tokį prašymą pateikiantis asmuo tiksliai žino, kur yra toks daiktas, tačiau neturi galimybės pats jį paimti ir pateikti teismui, žino to daikto individualius požymius, ir reikšmingumą bylai [2, p.125]. Teismų praktikoje dažnas atvejis, kai privatus asmuo prašo teismo įpareigoti tam tikrą asmenį, dažniausiai instituciją, pateikti vaizdo įrašą, kuriame fiksuotas nagrinėjamas įvykis. Kai daiktą pateikia įtariamasis, liudytojas, nukentėjęsysis, ar kitas pareiginių įgaliojimų neturintis asmuo, rašomas daikto pateikimo protokolas, kuriame paprastai fiksuojami daikto skiriamosios savybės ir charakteristikos.

Bendrajame procese, kai įrodinėjimo subjektas prie bylos medžiagos prijungia konkrečius daiktus ar objektus, reikšmingus tyrimui, protokole ar kitame dokumente atsispindi jų suradimo aplinka be sąlygos, požymiai ir ypatybės, jie įgyja įrodomąją vertę [7, p.75]. Daikto ir aplinkos, kurioje jis rastas, ryšys pats savaime turi įrodomąją reikšmę. Procesiniai veiksmai leidžia tą ryšį užfiksuoti [68, p.43]. Aplinkybės, kuriomis daiktas yra paimamas iš tam tikros vietos, ypač jei tai nusikalstamos veikos padarymo vieta, visada yra svarbios tyrimui, todėl ir turi būti forminamas procesiniais dokumentais. Kyla klausimas, kiek yra patikimas teismui tik vienos ar kitos šalies žodinis teigimas, kad vienas ar kitas materialus objektas, yra nusikaltimo įrankis ar priemonė, ar daiktas, kitaip susijęs su nusikalstama veika. Ypač jei tas daiktas nepasižymi jokiais

individualiais požymiais, pagal kuriuos jį galima užfiksuoti. Dėl to S. A. Šeiferis išreiškia nuomonę, kad privatūs asmenys pateikti daiktus turėtų itin retais atvejais, nes jie nefiksuoja aplinkybių, kuriomis jis tą daiktą pateikia.

Daiktų sąsaja ir įrodomoji reikšmė priklauso nuo tų aplinkybių, kurias jie patvirtina ar paneigia. Daiktai dažniausiai būna netiesioginiai įrodymai. Jie įrodo ne patį nusikaltimo faktą, o kitą reikšmingą nusikalstamai veikai tirti aplinkybę. Todėl jų įrodomoji reikšmė yra ribota. Net nustačius individualias daikto savybes, dažniausiai nustatomas tik su nusikaltimu susijęs faktas, pvz, dažnai nukentėjusiųjų pateikiami duomenys apie sugadintus daiktus, kaltinant pagal LR BK 187 str., patvirtina tik sužalojimo faktą ir mastą, bet ne tai, kad konkretus asmuo, kurį jie kaltina, įvykdė šią veiką. Dar mažesnė įrodomoji reikšmė, kai nustatoma grupinė daikto priklausomybė. Tokių daiktų įrodomoji reikšmė sustiprėja tik sąveikoje su kitais įrodymais. Dažniausiai juos patvirtinti siekiama liudytojų parodymais. Dėl tokių netiesioginių sąsajų tai nėra populiarūs įrodymų rūšis privataus kaltinimo bylose.

C) Specialiosios žinios arba moksliniai įrodymų rinkimo būdai. Moksliniai įrodymų rinkimo būdai turėtų būti specialistų veiklos sritis. Jais pasinaudoti gali paskatinti teismas, kaltinamasis, gynyba, kiti proceso dalyviai prašymų pavidalu, tačiau praktiškai juos pritaikyti gali tik specialistai. Moksliniai įrodymų gavimo būdai gali būti šie: specialistų atliktų stebėjimų ir tyrimų aprašymas apžiūros ataskaitose, specialistų apklausa teisme ir ekspertizė. Dabartiniame baudžiamojo proceso kodekse skiriamos tik trys specialiųjų žinių panaudojimo formos: ekspertizė, specialisto išvada ir specialisto dalyvavimas atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus [14, p.21]. Privataus kaltinimo bylose dažniausiai panaudojamas mokslinis įrodymų rinkimo būdas – tai teismo medicinos specialisto išvada. Ji būtina, norint įrodyti kaltinimą pagal LR BK 140 str. 1 d., nes pagal įstatymą tik teismo medicinos specialistas gali nustatyti sveikatos sutrikdymo mastą, būtiną sužalojimo veikai kvalifikuoti pagal atitinkamą BK straipsnį. Šiuo dokumentu privatūs kaltintojai įrodinėja jiems padaryto sužalojimo padarinius. Tirtose bylose pasitaikė atvejų, kai vienas iš pagrindų gražinti privataus kaltinimo skundą pareiškėjui buvo tokios išvados nepateikimas, pareiškus kaltinimą pagal LR BK 140 str. 1 d. Paprastai privatiems asmenims tokį įrodymų rinkimo būdą pasiūlo ikiteisminio tyrimo pareigūnai, į kuriuos nukentėjusieji kreipiasi dėl baudžiamosios bylos pradėjimo įprastine tvarka.

Ekspertizė ir specialisto apklausa retai panaudojami būdai privataus kaltinimo bylose. K. Stungio nuomone, kai specialisto atliekami tyrimai sutapatinami su ekspertize, dingsta specialiųjų žinių panaudojimo formų savitumai, ribojamas specialisto savarankiškumas [45, p.83]. Privataus kaltinimo procese turėtų būti leidžiama plačiau panaudoti neprocesines specialiųjų žinių

panaudojimo formas. Tirtose bylose jau buvo fiksuoti atvejai, kai gynėjai renka tokią informaciją³².

Praktiškai visiškai nepanaudojama specialių žinių forma įrodymų tyrime yra technikų kriminalistų veikla. Kriminalistų technikų žinios ir veikla panaudojama dažniausiai nusikaltimo vietoje rastų pėdsakų aptikimui, fiksavimui, paėmimui ir tyrimui. Itin kruopštus techninis pėdsakų tyrimas naudotinas tada, kai apie nusikaltimo įvykį yra mažai žinoma ir jį tenka atkūrinėti iš vietoje likusių pėdsakų, pagal juos ieškoti įtariamojo. Gi privataus kaltinimo bylose veikos dažniausias padaromos tiesioginio kontakto tarp nukentėjusiojo ir kaltinamojo metu, įtariamojo asmuo beveik visada yra žinomas, apie veikos aplinkybes jie abu iš karto duoda parodymus, o ir kai kurios veikos materialių atspindžių beveik nepalieka (pavyzdžiui nusikaltimų asmens garbei ir orumui bylose). Panaudotina sritis – tai veikos dėl svetimo turto sugadinimo, kai veika palieka aiškius pėdsakus, o ir asmuo ne visada yra žinomas. Tačiau tokiu atveju pradamas ikiteisminis tyrimas pagal LR BPK 409 str. 3 d., ir byla nagrinėjama bendrojo proceso tvarka. Taigi įrodymų rinkimo būdai yra gana riboti.

Vienas pačių dažniausių procesinių tyrimo veiksmų bet kurioje baudžiamojoje byloje yra įvykio vietos apžiūra. Privatūs asmenys neturi galimybės atlikti šio veiksmo taip, kad nekiltų abejonių dėl šio veiksmo tinkamo atlikimo, privataus kaltinimo bylų procese jis praktiškai nesutinkamas³³.

2.3.3 Duomenų, turinčių reikšmę bylai nagrinėti fiksavimas. Kad surinkti duomenys būtų pripažinti įrodymais, jie turi būti įstatymo nustatytu būdu užfiksuoti ir objektyvizuoti, kad juos galėtų pažinti ne tik asmuo, tiesiogiai dalyvavęs atliekant tyrimo ar teismo veiksmą, bet ir kiti asmenys tolesnėse proceso stadijose. Duomenų, turinčių reikšmės bylai fiksavimas tai baudžiamojo proceso įstatymo nustatyta tvarka atliekama ikiteisminio tyrimo pareigūno, teismo, prokuroro, ar kitų asmenų pažintinė ir komunikacinė veikla, kurios metu sutartiniais ženklais objektyvizuojami ir pavaizduojami duomenys, turintys reikšmės tyrimui ir bylos nagrinėjimui [11, p. 81]. Anot U. Arlauskaitės – Rinkevičienės, subjektui žinoma faktinė informacija yra laikoma tik duomenimis, kol nebus įtvirtinta procesine forma.

³² Privataus kaltinimo byloje dėl šmeižimo gynėjas pateikė Valstybinės lietuvių kalbos komisijos raštą, kuriame aiškinama panaudotos leidinyje frazės reikšmė. Savo turiniu šis dokumentas atitinka specialisto teikiamą išvadą, tačiau teisiškai negali jai prilygti, nes neatitinka specialisto išvadai keliamų įforminimo reikalavimų, todėl traktuojamas kaip paprastas dokumentas. Kita vertus, gynėjas galėjo kviesti šią specialistę duoti išvadą į teismo posėdį (BPK 284 str. 3 d.). Tokiu atveju išvada būtų užfiksuota teismo posėdžio protokole ir atitiktų mokslinių įrodymų rinkimo būdo reikalavimus (byla 1-448-576/06).

³³ Būta bandymų iš gynėjo pusės inicijuoti šio veiksmo atlikimą jau teismo nagrinėjimo metu, siekiant patikslinti šalių prieštarigus parodymus ir detaliau įsivaizduoti situaciją, tačiau teismas atmetė tokią galimybę, motyvuodamas tuo, kad „teismas neturi galimybės atkurti įvykio aplinkybių, kurios buvo prieš tris mėnesius įvykusio konflikto metu“. Manytume, kad toks teismo sprendimas buvo pagrįstas, kadangi įvykio vietos apžiūros paskirtis yra nustatyti ir įtvirtinti procesiškai visas aplinkybes, kurios liudija apie padarytos veikos eigą. Šiuo atveju, jei prieštaringi liudytojų parodymai neleidžia teismui susidaryti tikslios įvykio eigos vaizdo, tikslingiau būtų taikyti parodymų patikrinimo vietoje atlikimą. Deja, kaltinamojo gynėjas to neprašė (Byla Nr. 1-293-498/05).

Įrodymai pradedami formuoti antrinio atspindžio procese – kai originalus objektas paverčiamas idealiu objektu, kuris išsaugojamas įstatymo reikalaujama protokoline ar kitokia informacijos išsaugojimo forma [7, p.75]. Todėl ne mažiau svarbus įrodymų rinkimo procesiniais veiksmais momentas – jo fiksavimas procesiniuose dokumentuose.

Būtent procesinių veiksmų protokoluose fiksuojama didelė dalis reikšmingos informacijos ir jie perteikia bylos eigą. Pagal BPK 36 str. protokolai – tai dokumentai, kuriame šio kodekso nustatyta tvarka patvirtinamas ikiteisminio tyrimo ar tyrimo veiksmų atlikimo faktas, jų turinys ir rezultatai. Tai proceso veiksmo atlikimo fakto, eigos ir rezultatų fiksavimo priemonė, be to jie naudojami ir kaip įrodinėjimo priemonė. Esminis procesinio veiksmo protokolo elementas – atlikto veiksmo aprašymas ir jo rezultatas. Jo turinį sudaro objektyvios tikrovės faktai, reiškiniai ir aplinkybės, tiesiogiai stebimi ir fiksuojami, atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmą. Nuo kitų dokumentų tyrimo veiksmo protokolą skiria tai, kad prokuroras, teismas, patys tiesiogiai be tarpininkų stebi ir suvokia šios objektyvios tikrovės faktus, reiškinius ir aplinkybes. Tuo jie skiriasi nuo apklausos protokolų, kuriuose fiksuojami liudytojų parodymai, kurių tyrimo veiksmą atliekantis pareigūnas tikrovėje stebėti negalėjo [42, p.115-121]. Todėl šių protokolų įrodomoji vertė didžiulė. Kadangi baudžiamojo proceso įstatymas numato, kad protokolinis tyrimo veiksmų fiksavimas yra tik ikiteisminio tyrimo pareigūnų kompetencijos dalykas, privataus kaltinimo terpe jų panaudojimo galimybės mažos.

Teisinėje literatūroje be protokolinės skiriamos ir kitos duomenų fiksavimo formos: daiktinė, vaizdinė ir grafinė. Fiksavimas techninėmis priemonėmis turi daugiau pranašumų, nei protokolinis būdas, nes jame nėra subjektyvių iškreipimų, fiksavimo būdai efektyvesni, informacija fiksuojama objektyviau. Naudoti technines priemones ir taikyti būdus, atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus ir juos fiksuojant gali tik tyrėjas, specialistas, prokuroras ir teismas. Kiti proceso dalyviai gali tik dalyvauti renkant įrodomąją informaciją [13, p.17]. Nagrinėtose privataus kaltinimo bylose buvo keletas atvejų, kai kaltintojai pateikė įvykį fiksavusius garso įrašus. Tačiau kai įrašai gaunami ne proceso tyrimo veiksmais, o už jų ribų, jie vertintini kaip daiktiniai įrodymai [11, p. 81-90].

2.3.4. Bylos nagrinėjimui reikšmingų duomenų vertinimo elementui darbe neskirsime daug dėmesio, nes šiam elementui galioja lygiai tokie patys principai ir taisyklės kaip bendrajame baudžiamajame procese. Galima tik paminėti, kad nesant ikiteisminio tyrimo stadijos įrodymų vertinimas privataus kaltinimo procese tampa sudėtingesniu procesu teisėjui.

Dabar galiojančiame BPK įrodymų vertinimas tapo išimtinė teismo prerogatyva. Pagal BPK 20 str. 2 d. nustatyta, kad ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas, kurio žinioje yra byla. Kiti baudžiamojo proceso subjektai vertina ne įrodymus, o duomenis. Taigi vertinimo dalykas yra ne tik įrodymai, bet ir duomenys [43, p. 45].

Pavyzdžiui, prokuroras vertindamas ikiteisminiame tyrime surinktus duomenis, susiformuoja vidinį įsitikinimą, kad galima perduoti bylą teismui. Jis rinkdamas įrodomąją informaciją, vertina duomenis liečiamumo, patikimumo atžvilgiu ir teismą byla pasiekia su jo surinktų ir įvertintų teisėtumo atžvilgiu duomenų visuma. Žinoma, gynėjas, atlikdamas savo funkciją, gali pakoreguoti tą duomenų visumą. Privataus kaltinimo procese teisėjas gauna įvertinti neatrinktus ir nepatikrintus duomenis.

Analogiškai, privatus kaltintojas, nuroydamas duomenų, pagrindžiančių jo kaltinimą šaltinius privataus kaltinimo skunde, turėtų susiformuoti vidinį įsitikinimą, kad ta duomenų visuma yra pakankama apkaltinti asmenį nusikalstamos veikos padarymu. Deja, analizuojant pareiškimo turinį, matyti, kad privatus kaltintojas dažnai tapatina privataus kaltinimo skundą su pareiškimu, kuriuo kreipiamasi į ikiteisminio tyrimo instituciją ir tiesiog pranešama apie nusikaltimo faktą, tikintis, kad teismas imsis priemonių įrodymams surinkti ir nustatyti, o ne kaip kaltinamąjį aktą atitinkantį dokumentą. Tokie pareiškimai dažniausiai surašomi, kai asmenys nesinaudoja juristo pagalba, pvz, rašydami pareiškimus iš laisvės atėmimo vietos. Tokiu atveju teismas vertina ne pateiktus įrodymus, o atlieka nukentėjusiojo nurodytų duomenų vertinimą ir konstatavęs išankstinį jų nepatikimumą ar nepakankamumą, gražina pareiškimą teismui, kartu nuroydamas, kad jame nėra nurodyta duomenų ir jų šaltinių, pagrindžiančių BPK 412 str, nurodytas aplinkybes apie nusikaltimo įvykį.

Pagal baudžiamojo proceso įstatymą, teismas nuosprendį pagrindžia tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiama jame posėdyje. Pirmosios instancijos teismas, nagrinėdamas bylą, privalo tiesiogiai ištirti visus bylos įrodymus ir vertinti juos pagal savo vidinį įsitikinimą. Teisėjo vidinis įsitikinimas turi remtis visų byloje esančių duomenų patikrinimu, palyginimu, prieštaravimų pašalinimu, ir savo sprendimų argumentavimu. Įrodymai turi būti vertinami išsamiai, nešališkai, vertinamas jų visetas, o ne atskiri duomenys. Taigi, įrodymų vertinimas ir jais pagrįstų išvadų byloje sprendžiamais klausimais darymas yra teismo, priimančio baigiamąjį aktą, prerogatyva. Nagrinėjimo teisme dalyvių išsakytos nuomonės dėl įrodymų vertinimo ir išvadų darymo teismui nėra privalomos. Jie gali tik teikti pasiūlymus dėl duomenų pripažinimo ar nepripažinimo įrodymais ir dėl išvadų, darytinų vertinant įrodymus. BPK 34 str. 2 d. taip pat numatyta galimybė privačiam kaltintojui baigiamojoje kalboje pasisakyti dėl pateiktų ir teismo posėdyje ištirtų įrodymų vertinimo, tačiau praktikoje privatus kaltintojas retai naudojami šia galimybe. Taip yra todėl, kad vertinant įrodymų visumą, reikalingos ir teisės teorijos žinios dėl įrodymų leistinumo, liečiamumo, jų viseto, kuriomis privatus asmuo retai pasižymi, todėl dėl įrodymų vertinimo privataus kaltinimo procese paprastai pasisako kaltintojo atstovas advokatas, jei toks dalyvis yra procese.

Išvados daromos tik tada, kai išvadai pagrįsti pakanka įrodymų. Sprendimą dėl įrodymų pakankamumo teismo išvados pagrįsti lemia daug aplinkybių: įrodymų kiekis, jų rūšys, patikimumas ir pan.³⁴ Įrodymų pakankamumo vertinimas apima du momentus: ar jų pakanka kiekvienam nusikalstamos veikos požymiui įrodyti, ar jų pakanka iš to išplaukiančiai išvadai apie visų nusikaltimo sudėties elementų veikoje buvimą [43, p. 54].

Prokuroras, surašydamas kaltinamąjį aktą, vertina surinktus faktinius duomenis dėl jų pakankamumo. Byla, kurioje nesurinkta pakankamai duomenų, paprasčiausiai nebus perduota teismui. Tačiau ar atlieka tokį vertinimą nukentėjusysis, kreipdamasis į teismą privataus kaltinimo tvarka? Iš esmės BPK 412 str. nurodyti reikalavimai surašyti bylos aplinkybes įrodančius duomenis turėtų padėti privačiam asmeniui ir realiai įvertinti savo galimybes įrodyti asmens kaltę. Bet kuriuo atveju teismas gali daryti sprendimą tik remdamasis tais duomenimis, kuriuos jam pateikė šalys. Jų nepakankamumas ar prieštaringumas gali būti ta priežastis, kad privataus kaltinimo procese taip retai privačiam kaltintojui pavyksta sėkmingai įgyvendinti kaltinimo funkciją. Kita priežastis, kad privatus kaltintojas turi daug mažesnes galimybes surinkti pakankamą duomenų visumą.

Teismas spręsdamas, ar duomenys pripažintini įrodymais, turi patikrinti, ar jų gavimo būdas neprieštarauja įstatyme nustatytiems reikalavimams, ir ar jie patikrinti BPK numatytais veiksmais. Sprendžiant, ar duomenys gauti teisėtais būdais, pirmiausiai reiškia išsiaiškinti, - kas proceso dalyvis ar valstybės institucija šiuos duomenis surinko ir pateikė į bylą, nes skirtingų proceso subjektų elgesiui taikomi skirtingi principai. Tais atvejais, kai reikšmingus bylai duomenis pateikia proceso dalyviai, ar bet koks fizinis ar juridinis asmuo, teismas turi patikrinti, ar duomenys gauti įstatyme neuždraustu būdu. Privačių asmenų pateikti duomenys įrodymais nepripažįstami tik atveju, jei jie gauti įstatymuose tiesiogiai draudžiamu būdu. Tais atvejais, kai duomenis surenka valstybės institucijos ar pareigūnui, būtina patikrinti, ar jie gauti įstatyme numatytu būdu, ir ar nebuvo pažeista įstatyme numatyta duomenų gavimo tvarka³⁵.

Kitas duomenų tikrinimo aspektas – jų tikrumo atžvilgiu. Tikrumo įvertinimas susideda iš duomenis pateikiančio asmens sugebėjimo duoti tikrus ir visapusiškus parodymus, ar materialaus informacijos šaltinio suradimo sąlygų įvertinimo, parodymų turinio analizės, duomenų gautų iš vieno procesinio šaltinio lyginimo su duomenimis, gautais iš kito procesinio šaltinio. Vakarų šalyse įvertinti nepilnamečio parodymų tikrumo kviečiamas psichologas, kuris duoda parodymų psichologinį įvertinimą. Tokia praktika būtų naudinga ir privataus kaltinimo procese, kai pasitaiko atveju, kai šalys bando panaudoti nepilnamečius konfliktinių santykių sprendime.

³⁴ LAT 20087 06 28 Baudžiamojo kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. P. 17.

³⁵ Ten pat, P. 5.

Sunkiausia teismui patikrinti liudytojų parodymų patikimumą. Reikalavimas, kad parodymai būtų patikimi, yra būtina duomenų tikrinimo ir vertinimo sąlyga. Parodymų patikimumas sudaro tarpinę įrodinėjimo sistemos dalį, be kurios sutriktų visas procesas [29, p. 30]. Dažnoje privataus kaltinimo byloje, ypač dėl buitinių konfliktų, liudytojų parodymai yra vienintelė įrodinėjimo priemonė ir įrodymus galima tikrinti tik lyginant vienus paaiškinimus su kitais. Bylos duomenų patikimumo tikrinimas vienu aspektu – lyginant parodymų turinį, yra vienpusis metodas, neatskleidžiantis apklaustų asmenų motyvacijos duoti vienokius ar kitokius parodymus, todėl nepakankamas³⁶. Liudytojo parodymai turi būti tikrinami lyginant juos su kitais surinktais byloje duomenimis. Bet ką teismui daryti, jei liudytojų parodymai yra vienintelė įrodinėjimo priemonė? Atsižvelgiant į liudytojų suinteresuotumo problemą, galutinis duomenų tyrimo rezultatas – labai prieštaringų liudytojų parodymų visuma, kuri teisėjui iškelia dilemą, kaip nustatyti, kad vienos ar kitos pusės liudytojai patikimesni?

Bendrajame procese vienas iš liudytojų parodymų tikrinimo būdų tai palyginimas ikiteisminio tyrimo metu duotų parodymų su teismo nagrinėjimo metu duotais parodymais, nustačius prieštaravimus, aiškinamos parodymų keitimo priežastys [46, p.88]. Sprendžiant iš neatitikimo smulkiose detalėse, susidaroma nuomonė apie jų patikimumo laipsnį. Privataus kaltinimo procese net ir pagrindiniai proceso dalyviai- kaltinamasis ir nukentėjęsysis paprastai apklausiami tik po vieną kartą, todėl teismas neturi vieno iš svarbiausių būdų patikrinti liudytojo parodymus. Jų parodymų patikimumas paprastai tikrinamas lyginant detales jų paaiškinimuose duotuose teisme, surašytose privataus kaltinimo pareiškime, bei medžiagoje, kurią surinko ikiteisminio tyrimo institucija, prieš atsisakydama pradėti ar nutraukti ikiteisminį tyrimą.

Praktikoje duomenų tikrumas vertinamas tik tada, kai jais suabejoja pats teisėjas, ar tikrumą ginčija kuris nors dalyvių. Priešingu atveju preziumuojama, kad pateikti duomenys yra tikri³⁷. Duomenų tikrumo vertinimas dažnai sutinkamas nuosprendžio rašyme motyvuojamame darbe, kai reikia spresti prieštaraujančių duomenų konfliktą. Teismas turi pagrįsti, kodėl vienus duomenis jis atmeta, kaip netinkamus, o kitais remiasi. Todėl duomenų tikrinimą vieni mokslininkai linkę ne laikyti atskiru etapu, o įrodymų vertinimo elementu ar savybe tokia kaip leistinumumas ir sąsajumas [43, p.50].

Ribotos surinktų duomenų tikrumo patikrinimo galimybės gali būti viena iš priežasčių, kad teismas priimdamas galutinį sprendimą linkęs apsidrausti – priimti išteisinamąjį nuosprendį, nei grįžti jį abejotinais ir prieštaringais duomenimis.

³⁶ LAT Baudžiamojo kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. P. 15.

³⁷ Vienoje tirtoje byloje privatus kaltintojas užsienietis teikė kaltinimą kaimynei dėl jo įžeidimo. Kaltinamosios pozicija buvo grindžiama tuo, kad ji negalėjo įžeisti nukentėjusiojo, nes nemoka anglų kalbos. Minėtai aplinkybei patikrinti teismas įpareigojo pateikti kaltinamąją jos išsilavinimą atspindinčius dokumentus (mokyklos baigimo atestatą, antrosios mokymo pakopos baigimo dokumentą). Tačiau net ir šie dokumentai negalėjo patvirtinti parodymų tikrumo, nes nustatyta prieš daug metų, o nenaudojamos žinios prarandamos. (byla Nr. 1-353-498/07)

Apibendrinant galima išskirti šiuos įrodinėjimo ypatumus privataus kaltinimo procese:

1. Kadangi baudžiamojo proceso įstatymas reglamentuoja daugiau ikiteisminio tyrimo pareigūnų procesinę veiklą įrodymų rinkime, privatūs asmenys daugeliu įrodymų rinkimo būdų negali pasinaudoti, nes neturi tam kompetencijos ir įgaliojimų. Dėl to panaudojamų duomenų įvairovė privataus kaltinimo procese labai nedidelė. Vyrauja 2-3 įrodymų rūšys.

2. Vyraujantys įrodinėjimo būdai privataus kaltinimo procese – liudytojų parodymai ir dokumentai. Neišnaudojamos galimybės pasinaudoti daiktais kaip įrodymais, labai retas specialiųjų žinių panaudojimas.

3. Duomenų, turinčių reikšmę bylai išnagrinėti rinkimas ir jų tyrimas teisme praktiškai susilieja į vieną procesą. Dėl to sumažėja teismo galimybės patikrinti duomenų patikimumą, o įrodymų vertinimas tampa sudėtinga veikla teismui, jei surinkti duomenys yra prieštaringi.

III. IŠVADOS IR PASIŪLYMAI DĖL PRIVATAUS KALTINIMO INSTITUTO REGLAMENTAVIMO

1. Pastaraisiais dešimtmečiais baudžiamoji politika yra nukreipta į nukentėjusiojo, kaip labiausiai suinteresuoto baudžiamosios bylos dalyvio procesinės padėties stiprinimą, jo iniciatyvos ir vaidmens baudžiamajame procese aktyvinimą. Privataus kaltinimo procesas – ta baudžiamojo proceso forma, kurioje nukentėjusiajam suteiktos plačiausios teisės dalyvauti bylos nagrinėjimo procese ir lemti jos eigą ir rezultatus.

2. Privataus kaltinimo proceso esmė- kaltinimo funkciją atlieka privatus asmuo, tokia forma ginantis savo pažeistus interesus ir teises. Kaltinimo funkcijos įgyvendinimui nepakanka tiesiog iškelti tezę apie tam tikro asmens nukentėjusiojo atžvilgiu įvykdytą nusikalstamą veiką ir jo kaltumą. Kaltinimo funkcijos perdavimas nukentėjusiajam sukuria jam pareigą įrodyti kaltinime suformuluotus teiginius.

3. Privatus kaltinimas yra pati seniausia baudžiamojo proceso forma. Baudžiamojo proceso istorijoje šis institutas formavosi nuo chaotiško teisingumo įgyvendinimo iki tiksliai įstatyme reglamentuotos baudžiamojo proceso formos, keitėsi jo samprata ir bruožai, tačiau visoje privataus kaltinimo raidos istorijoje rungtyniškas proceso pobūdis išliko esmine jo skiriamąja savybe.

4. Lietuvos baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtinta tik viena privataus kaltinimo forma, kurioje kaltinimo funkcija yra perduota išimtinai nukentėjusiajam ar jo teisėtam atstovui. Pasaulio baudžiamojo proceso teisės sistemose yra įtvirtintos ir kitos privataus kaltinimo proceso formos – subsidiaraus (papildančio) kaltinimo ir pakeičiančio kaltinimo, kuriose kaltinimo funkcija ir iš jos kylančios pareigos ir teisės įvairiu santykiu yra padalintos tarp privataus ir valstybinio kaltintojo. Tokiu būdu yra užtikrinama ir privataus intereso apsauga baudžiamajame procese, ir kokybiškas kaltinimo funkcijos atlikimas.

5. Privataus kaltinimo sąvoka baudžiamojo proceso teisėje vartojama materialine prasme – kaip tezė, kad asmuo padarė tam tikrą nusikalstamą veiką ir yra kaltas, ir procesine – kaip kaltinimo funkcijos tipas ir kaip tam tikros kategorijos bylų nagrinėjimo forma. Kaip atskirą baudžiamojo proceso formą privatų kaltinimą apibrėžia šie bruožai: privataus kaltinimo procesas taikomas tik tam tikroms nusikalstamoms veikoms nagrinėti, privataus kaltinimo procesas pradedamas tik esant nukentėjusiojo ar jo teisėto atstovo skundui, procesas nutraukiamas, nukentėjusiajam ir kaltinamam asmeniui susitaikius bet kurioje proceso stadijoje, kaltinimą palaiko nukentėjusysis ar jo teisėtas atstovas, privataus kaltinimo bylose neatliekamas ikiteisminis tyrimas. Šie privataus kaltinimo bruožai nulėmė įrodinėjimo proceso ypatumus privataus kaltinimo procese.

6. Esminę įtaką įrodinėjimo savitumui privataus kaltinimo procese daro ikiteisminio tyrimo stadijos nebuvimas. Dėl šio privataus kaltinimo proceso bruožo ikiteisminio tyrimo institucijos ir prokuroro funkcijos įrodinėjimo procese perkeliamos nukentėjusiajam, kuris tampa centriniu įrodinėjimo subjektu. Visi kiti įrodinėjimo proceso ypatumai yra išvedami iš šio bruožo.

7. Efektyviam privataus kaltinimo funkcijos įgyvendinimui reikalinga tam tikra teisinių žinių apie baudžiamąjį procesą ir įrodinėjimo procesą visuma. Tokių žinių trūkumas neleidžia privačiam asmeniui pasinaudoti galimybe apginti savo interesus privataus kaltinimo tvarka. Baudžiamąjo proceso kodekse privataus kaltinimo reglamentacija yra nepakankama, kad privatus asmuo suvoktų savo pareigų apimtį įrodinėjimo procese. Kadangi baudžiamąjį persekiojimą privataus kaltinimo procese vykdo ne valstybinės baudžiamosios institucijos ir teisės specialistai pareigūnai, šio skyriaus normos turėtų būti labiau orientuotos į privatų asmenį.

8. Bendrajame procese įrodinėjimo dalykas suprantamas plačiau nei privataus kaltinimo procese, nes baudžiamąjo proceso įstatymas įpareigoja valstybės kaltintoją rinkti duomenis apie visas nagrinėjamai bylai reikšmingas aplinkybes: tiek asmenį kaltinančias, tiek teisinančias, tiek kitas aplinkybes, galinčias turėti reikšmės jo teisinės padėties lengvinimui ar sunkinimui. Tai lemia baudžiamąjo proceso paskirtis – visapusiškai, išsamiai ištirti nusikalstamą veiką. Kadangi privataus kaltintojas neturi valdinių įgaliojimų, jo įrodinėjimo pareiga apsiriboja tik kaltinančių asmenį aplinkybių įrodinėjimu dėl tų veiksmų, kuriuos jis nurodo privataus kaltinimo pareiškime. Dėl šios priežasties siaurėja privataus kaltintojo įrodinėjimo naštos turinys ir didėja kitų įrodinėjimo proceso subjektų – kaltinamojo, gynėjo ir teismo – vaidmuo įrodinėjimo procese.

9. Įrodinėjimo efektyvumą didele dalimi lemia pirmasis šio proceso etapas – duomenų, turinčių reikšmę bylai nagrinėti surinkimas. Baudžiamąjo proceso įstatyme duomenų rinkimo reglamentacija pritaikyta ikiteisminio tyrimo pareigūnams ir mažai orientuota į privačių asmenų veiklą įrodymų rinkime. Didelė dalis įrodymų surenkama procesinio pobūdžio veiksmais, kuriems atlikti reikalingi ikiteisminio tyrimo pareigūnų įgaliojimai ir kompetencija, specialių žinių ir įgūdžių turėjimas. Privatus kaltintojas nesinaudodamas ikiteisminio tyrimo pareigūnų pagalba, gali panaudoti mažai įrodymų rinkimo būdų, baudžiamąjo proceso reglamentacijoje nenumatyti neprocesiniai įrodymų rinkimo būdai.

10. Privataus kaltinimo bylų įrodinėjimo procese panaudojamų įrodymų visuma nepasizymi įvairove. Dažnai įrodinėjimas vykdomas panaudojant tik liudytojų parodymus, dokumentus, itin retai daiktinius įrodymus. Pastebima, kad proceso dalyviai neišnaudoja galimybės pasinaudoti visomis jiems prieinamomis įrodinėjimo priemonėmis. Dėl įrodymų

vienarūšiškumo, teismas susiduria su problemomis vertinant pateiktus duomenis ir tikrinant jų patikimumą.

Pasiūlymai:

1. Įstatymų leidėjas turėtų į privatų kaltinimą įtraukti daugiau ikiteisminio tyrimo elementų - numatyti nukentėjusiajam galimybę prašyti ikiteisminio tyrimo instituciją atlikti tam tikrus pirminius duomenų rinkimo veiksmus dėl nusikalstamų veikų, kurios nagrinėjamos privataus kaltinimo tvarka

2. Įvedus į privataus kaltinimo procesą neteisminės mediacijos elementą, taip pat sumažėtų neperspektyvių įrodinėjimo atžvilgiu privataus kaltinimo bylų skaičius, kadangi daugeliu atveju nukentėjusiojo tikslas yra ne tiek pasiekti kaltojo asmens nubaudimo, kiek gauti patirtos žalos atlyginimą, ir tam tikras skaičius nukentėjusiųjų pradeda privataus kaltinimo procesą siekdami būtent šio tikslo. Dėl šios priežasties nėra dedama pakankamai pastangų įrodyti kaltinamo asmens kaltę. Tai įrodo pakankamai didelis skaičius susitaikymo ir atsisakymo nuo kaltinimo atvejų privataus kaltinimo procese.

3. Įstatymų leidėjas turėtų papildyti XXX skyrių „Privataus kaltinimo bylų procesas“ įrodinėtinių aplinkybių sąrašu. Teisinių žinių apie pagrindinius įrodinėjimo elementus minimumas padėtų privačiam kaltintojui suvokti, kokius duomenis jis turi surinkti teismui. Tai ypač aktualu, kai nukentėjusysis nesinaudoja juristo pagalba.

4. Baudžiamojo proceso įstatyme turėtų būti numatyta galimybė teismui savo nuožiūra skirti privačiam kaltintojui valstybės apmokamą atstovą teisininką, jei jis konstatuoja, kad privatus kaltintojas dėl žinių, išsilavinimo trūkumo ar kitų priežasčių, negali pasinaudoti savo procesinėmis teisėmis palaikyti kaltinimą.

5. Įrodinėjimo proceso kokybę ir rezultatyvumą privataus kaltinimo bylose padidintų ir procesinės atsakomybės institutas, privačiam kaltintojui neįrodžius kaltinamo asmens kaltumo. Įvedus tokią drausminančią priemonę, būtų išvengta piktnaudžiavimo teise kaltinti, nukentėjusysis rimčiau atsižvelgtų į savo pareigą įrodyti kaltę ir realiau vertintų savo turimus duomenis.

Apibendrinama atliktą baudžiamųjų bylų, nagrinėtų privataus kaltinimo tvarka, tyrimą, norminę privataus kaltinimo proceso reglamentaciją bei baudžiamojo proceso teisės doktriną šioje srityje, autorė laiko, kad hipotezė, jog privataus kaltinimo bylų nagrinėjimo kokybė ir rezultatyvumas pagerėtų, jei įstatymų leidėjas numatytų galimybę privačiam kaltintojui pasinaudoti ikiteisminio tyrimo institucijų pagalba įrodinėjimo procese, pasitvirtino.

LITERATŪROS SĄRAŠAS:

Norminiai teisės aktai:

1. Lietuvos Valstybės Konstitucija// Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais 1, 4, 7// Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016, 2001, Nr. 17.
3. 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas// Valstybės žinios. 1961, Nr. 18-148.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.
7. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 50-1632.
8. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 90-2777.

Teismų praktika:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006-01-16 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies, 244 straipsnio 2 dalies, 407 straipsnio, 408 straipsnio 1 dalies, 412 straipsnio 2 ir 3 dalių, 413 straipsnio 5 dalies, 414 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios.2006, Nr.7-254.
2. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų senato 2001-12-21 nutarimas Nr. 32 „Dėl teismų praktikos taikant BPK normas, nustatančias teismo nagrinėjimo ribas“/ Biuletenis Teismų praktika. Nr. 16.
3. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų senato 2003-06-20 nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant BPK normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. Biuletenis Teismų praktika. Nr. 19.
4. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2007-06-28 Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga.// http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=32350; prisijungimo laikas 2008-03-24.

5. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2006-10-31 nutartis byloje Nr. 2K-607/2006.
6. Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2005-2007 m. išnagrinėtos privataus kaltinimo bylos: Nr. 1-360-506/05, Nr. 1-293-498/05, Nr. PK-8-506/05, PK-37-628/05, Nr. 1-144-582/06, Nr. 1-761-506/05, Nr. 1-798-99/05, Nr. PK-40-170/05, Nr. PK-44-498/05, Nr. 1-251-99/06, Nr. 1-196-498/06, Nr. 1-233-582/06, Nr. 1-448-576/06, Nr. 1-460-582/06, Nr. 1-24-506/07, Nr. 1-353-498/07, Nr. 1-493-628/07, Nr. 1-2-628/08.
7. EŽTT byla Balogh v Hungary // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=balogh&sessionid=16471448&skin=hudoc-en>; prisijungta 2008 05 12.
8. EŽTT byla AHO v Finland// <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=AHO%20%7C%20Finland&sessionid=16471763&skin=hudoc-en>; prisijungta 2008 05 12.
9. EŽTT byla Bevacqua and S v Bulgaria // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=s%20%7C%20Bulgaria&sessionid=16471763&skin=hudoc-en>; prisijungta 2008 05 12.

Specialioji literatūra:

1. Ancelis Petras. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Vilnius. 2007.
2. Ancelis Petras. Šapalaitė Eglė. Daiktų statusas baudžiamajame procese.// Jurisprudencija. 2004, T 49(41). P. 121-139.
3. Ancelis P. Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka, užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape. // Jurisprudencija. 2006, T. 11(89). P.7-13.
4. Ancelis Petras. Kai kurios baudžiamojo proceso įrodinėjimo problemos.// Kriminalinė justicija. 1997, T. 6. P. 74-77.
5. Ancelis P., Juzukonis S. Nukentėjusiojo sąvoka Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamajame procese. // Jurisprudencija. 2002, T. 35 (27). P. 108-116.
6. Andriulis Vytautas, Maksimaitis Mindaugas, Pakalniškis Vytautas, Pečkaitis Sigitas Vytautas, Šenavičius Antanas. Lietuvos teisės istorija. Vilnius. 2002.
7. Arlauskaitė-Rinkevičienė Ugnė. Įrodymų sampratos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse trūkumai.// Jurisprudencija.2007, T. 4 (94). P. 74-80.
8. Arlauskaitė-Rinkevičienė Ugnė. Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai.// Jurisprudencija. 2006, T. 11 (89). P.70-77.
9. Baranskaitė A. Viešojo ir privataus intereso derinimas, taikant kaltinamojo susitaikymo su nukentėjusiuoju institutą.// Teisė. 2003, T. 48. P. 25-35.

10. Barkauskas Alvydas. Nusikaltimų tyrimo versijų kėlimo pagrindo nustatymas.// Jurisprudencija. 2003, T. 49(41). P. 113-120.
11. Belevičius Linas. Techninių priemonių panaudojimas baudžiamojo proceso veiksmams fiksuoti.// Jurisprudencija. 2004, 59(51). P.81-90.
12. Burda Ryšardas, Kuklianskis Samuelis. Apklausa ikiteisminio tyrimo metu. Vilnius. 2007.
13. Burda Ryšardas. Profesoriaus Eugenijaus Palskio požiūris į įrodymų sampratą.// Jurisprudencija. 2005, T. 75 (67). P.16-22.
14. Burda Ryšardas, Juškevičiūtė Janina. Specialiųjų žinių naudojimo formų Lietuvos baudžiamajame procese reglamentavimas.// Jurisprudencija.2006, T. 11 (89). P. 19-26.
15. Cininas Andrius. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumą problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje.// Jurisprudencija. 2001, T. 23(15). P. 34-45.
16. Čėsniėnė Ilona, Diržytė Aistė. Nepilnamečių liudytojų parodymų baudžiamosiose bylose psichologinis vertinimas. // Jurisprudencija. 2005, T. 67 (59). P. 39-45.
17. Čėsniėnė Ilona. Vaikų parodymus lemiantys psichologiniai veiksniai.// Jurisprudencija. 2003, T. 41 (33). P.106-117.
18. Dennis I. H. The law of evidence. London. 2007.
19. Fočenkova Natalija. Rungtyniškumo principo įgyvendinimo ikiteisminio tyrimo stadijoje problema.// Jurisprudencija. 2005, T. 76 (68). P.121-126.
20. Galdikas Kostas. Žmogaus teisės baudžiamojo persekiojimo istoriniame vystymesi.//Žmogaus teisių problema baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese. Konferencijos medžiaga. Vilnius. 1995, P. 8-15.
21. Girdauskas Mindaugas. Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai.// Teisė. 2004, T.53. P.102-116.
22. Girdauskas Mindaugas. Teismo kompetencija keisti inkriminuojamos veikos kvalifikaciją. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos reikalavimai.// Teisės problemos. 2005, T. 1(47). P. 26-61.
23. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Lietuvos respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. 2003.
24. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Lietuvos respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-XI dalys. 2003.
25. Goda Gintaras. Baudžiamojo proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos.// Teisė. 2007, T. 65. P. 50-63.
26. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius. 2005.
27. Goda G. Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai. Vilnius.1997

28. Jurka Raimundas. Liudytojo sąvoka Lietuvos ir kitų užsienio valstybių baudžiamajame procese.// Jurisprudencija. 2004, T. 51 (43). P.99-107.
29. Jurka Raimundas. Liudytojų saugumas kaip priemonė, užtikrinant jų parodymų patikimumą. //Jurisprudencija. 2005, T. 75 (67). P. 30-36.
30. Juzukonis Saulius. Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese. Daktaro disertacija.Socialiniai mokslai: teisė (01 S). Vilnius. 2002
31. Kazlauskas Marcelis. Gynybos ir kaltinimo šalių lygiateisiškumas ir jo reikšmė žmogaus teisių apsaugai.// Žmogaus teisių problema baudžiamajame teisėje ir baudžiamajame procese. Konferencijos medžiaga. Vilnius. 1995, P. 31-33
32. Kazlauskas M., Kuconis Pr. Nauja įrodymų samprata Baudžiamąjo proceso kodekso projekte.//Justitia. 1998, Nr. 5(17). P. 7-9.
33. Kazlauskas M., Rinkevičius J. Asmenų parodymai baudžiamajame procese. Vilnius. 1991.
34. Kilinskas Vidas. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa.// Teisė. 2005, T.57. P. 50-70.
35. Kwiatkowska Darul V. Klausimų vaidmuo apklausoje.// Jurisprudencija. 2003, T. 43 (35). P. 99-109.
36. Panomariovas Artūras, Ramanauskas Raimundas. Slaptumas - tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė.// Jurisprudencija. 2005, T. 75 (67). P. 50-57.
37. Rinkevičius J. Daiktiniai įrodymai. Vilnius.1997.
38. Rinkevičius Jonas. Dokumentų sąvoka baudžiamajame procese. Pagrindiniai reikalavimai pripažįstant dokumentus įrodymais.// Teisė. 2004, T.52. P.1-11.
39. Rinkevičius Jurgis. Įrodymų rinkimo būdai baudžiamajame procese.// Jurisprudencija. 1998, T. 10 (2). P. 58-63.
40. Rinkevičius J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamąjo proceso teisėje.// Teisė.1992, T. 26. P. 193-195.
41. Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamosiose bylose pagrindai. Vilnius.1990.
42. Rinkevičius R. Proceso veiksmų protokolų kaip įrodinėjimo priemonių baudžiamajame procese bendrasis apibūdinimas.// Teisė. 2006, T.60. P.115-124.
43. Sabonis D. Vidinis įsitikinimas – kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus.// Teisės problemos.// Teisės problemos. 2006, Nr. 2(52). P.42-57.
44. Stungys Kęstutis. Baudžiamasis ir baudžiamąjo proceso įstatymai – žmogaus teisių garantas.// Žmogaus teisių problema baudžiamajame teisėje ir baudžiamajame procese. Konferencijos medžiaga. Vilnius. 1995, P. 33-38.

45. Stungys Kęstutis. Specialių žinių samprata ir panaudojimo ypatumai. // Jurisprudencija. 2004, T. 52(44). P.81-91.
46. Šapalaitė Eglė. Liudytojo apklausos reglamentavimo Baudžiamojo proceso kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos. // Jurisprudencija. 2007, T. 2 (92). P. 83-91.
47. Šumskas A. Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme. Vilnius.2000.
48. Tomaševičius J. Priešpriešinis pareiškimas privataus kaltinimo bylose.// Socialistinė teisė. 1985, Nr. 3. P. 8-11.
49. Tomaševičius J. Privataus kaltinimo bylų klausimu.// Socialistinė teisė. 1981, Nr. 2. P. 41-44.
50. Tomaševičius J. Privataus kaltinimo bylų nagrinėjimas draugiškame teisme.// Socialistinė teisė. 1986, Nr. 1. P. 46-48.
51. Tomaševičius J. Privataus kaltinimo bylų parengtinis tyrimas.// Socialistinė teisė. 1982, Nr. 3. P. 28-31.
52. Tomaševičius J. Privataus kaltinimo skundų ir bylų perdavimas draugiškam teismui.// Socialistinė teisė. 1983, Nr. 3. P. 15-20.
53. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius.2005.
54. Vansavičius Bronislovas. Dokumento ir jo sąvokos istorinė raida.// Jurisprudencija. 2003, T. 39 (31). P. 28-40.
55. Владимиров Л. Е. Учение о уголовных доказательствах. Тула. 2000.
56. Дорошков В. В. Частное обвинение. Москва. 2000.
57. Калиновский К. Б., Смирнов А. В. Уголовный процесс. 2005.
58. Калиновский К. Б. Основные виды уголовного судопроизводства. Санкт Петербург. 2002. P. 10. <http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>; prisijungta 2008-01-12.
59. Катъкало С. И., Лукашевич В. З. Судопроизводство по делам частного обвинения. Ленинград. 1972.
60. Кукреш Лилия. Производство по делам частного обвинения. <http://justbel.info/2001-1/art9.htm>; prisijungta 2008 02 04.
61. Макаров Ю. Я. Частное обвинение. Москва. 2008.
62. Масленникова Л. Н. Методология познания публичного и частного (диспозитивного) начал в уголовном судопроизводстве. Москва. 2000.
63. Мухамедвалеевич Я. Ф. Механизм реализации функции обвинения при рассмотрении дела судом первой инстанции. Disertacija. 2003. <http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>; prisijungta 2008-02-14.
64. Мельник В. В. Искусство доказывания всостязательном уголовном процессе. Москва. 2000. 124.

65. Петрова Н. Е. Часное и субсидиарное обвинение. Самара. 2004.- <http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>; prisijungta 2007-11-23.
66. Рыжаков А. П. Уголовный процесс. Москва. 2004.
67. Соркин В. С. Особенности процессуального доказывания в уголовном судопроизводстве. Гродно. 2002.
68. Шеифер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам, проблемы теории и правового регулирования. 1997.- <http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>; prisijungta 2008-03-21.
69. Тауберъ Л. Я. Жалоба потерпевшего при преступлениях неофициальных. Харьков. 1909.

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: baudžiamasis procesas, privatus kaltinimas, kaltinimas, nukentėjusysis, įrodinėjimas, įrodinėjimo subjektai, įrodymai.

Privataus kaltinimo procesas yra įtvirtintas daugumos valstybių baudžiamojo proceso teisės sistemose. Pagrindinė šio proceso formos ypatybė – nukentėjusysis yra svarbiausia figūra baudžiamajame procese, nuo kurio valios ir veiklos priklauso visa bylos nagrinėjimo eiga ir rezultatas. Šio baudžiamojo proceso formos įtvirtinimo baudžiamojo proceso įstatyme tikslas – užtikrinti nuo nusikaltimo nukentėjusiojo asmens efektyvią teisių ir interesų apsaugą, plėsti nukentėjusiojo kaip baudžiamojo proceso subjekto teises, stiprinti jo statusą baudžiamajame procese. Tačiau privataus kaltinimo bylų nagrinėjimo pirmosios instancijos teismuose praktika rodo, kad teisingumo įgyvendinimas šia baudžiamojo proceso forma susidūrė su sunkumais, kurių vienas – įrodinėjimo veikla.

Šiame darbe analizuojamas įrodinėjimo procesas privataus kaltinimo byloje, siekiant nustatyti įrodinėjimo ypatumus ir išskirti problemas, su kuriomis susiduria privatus kaltintojas, atlikdamas kaltinimo funkciją. Šiuo tikslu buvo ištirtos 154 Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2005 -2007 m. privataus kaltinimo tvarka išnagrinėtos baudžiamosios bylos. Pirmoje darbo dalyje analizuojama privataus kaltinimo instituto teorinė koncepcija, jo raida, reglamentavimas Lietuvos ir užsienio baudžiamojo proceso įstatymuose, išskiriami pagrindiniai privataus kaltinimo bruožai, galintys turėti įtakos įrodinėjimo procesui privataus kaltinimo byloje. Antroje darbo dalyje išskiriami įrodinėjimo ypatumai, kurie išryškėjo privataus kaltinimo bylų nagrinėjimo praktikoje. Ypatingas dėmesys skiriamas baudžiamojo proceso subjektų statusui ir funkcijoms įrodinėjimo procese, lyginant šias kategorijas privataus kaltinimo ir bendrajame procese. Aptariamos atskirų įrodymų rūšių panaudojimo galimybės, analizuojami duomenų rinkimo, pateikimo, vertinimo procesai privataus kaltinimo procese. Prieita išvados, kad didžiausią įtaką įrodinėjimo procesui padarė ikiteisminio tyrimo stadijos eliminavimas iš privataus kaltinimo proceso. Privatus kaltintojas dažnai neturi reikiamų teisinių žinių efektyviai atlikti įrodinėjimo funkciją, o baudžiamojo proceso įstatymas nesuteikia jam ir pakankamai priemonių, nes yra orientuotas į ikiteisminio tyrimo subjektus.

SUMMARY

Keywords: *criminal proceedings, private prosecution, charge, the aggrieved party, averment, subjects of averment, evidences.*

Private prosecution proceedings are included in criminal proceeding law systems of many states. The key peculiarity of this form of proceedings: the aggrieved party is the key actor of the criminal proceedings, so the run and the results of the examination of the case depend on the will and the activities of the said party. The purpose of the said form of criminal proceedings – to ensure an affective protection of rights and interests of the aggrieved person, to extend the rights of an aggrieved person as a subject of criminal proceedings, to strengthen its status in criminal proceedings. However, the practice of investigation of private prosecution proceedings at courts of first instance shows that implementation of justice by this form of criminal proceedings comes into collision with difficulties – the averment-related activities.

In the Paper, the process of averment in private prosecution case is analyzed striving to establish the peculiarities of the averment and to single out the problems met by a private prosecutor while executing the indictment function. For this purpose, 154 criminal cases investigated by Vilnius Circuit Court No. 3 in the years 2005-2007 according to the procedure of private prosecution were examined. In the Part One, the theoretical conception of the institute of private prosecution, its evolution and regulation in Lithuanian and foreign laws on criminal proceedings are analyzed; the key properties of private prosecution that can impact the process of averment in private prosecution cases are singled out. In the Part Two, the peculiarities of averment cleared up in practice of investigating private prosecution cases are singled out. A particular attention is paid to the status and functions of subjects of criminal proceedings in the process of averment, comparing these categories in the private prosecution and general proceedings. The opportunities of using individual kinds of evidences are discussed upon; the processes of data collection, provision, assessment in private prosecution proceedings are analyzed. It was concluded that the process of averment was mostly affected by an elimination of the phase of pre-trial investigation from the private prosecution proceedings. Frequently, a private prosecutor has no needed legal knowledge for effective executing the averment function and the Law on Criminal Proceedings does not provide him sufficient measures because it is oriented towards subjects of pre-trial investigation.

PRIEDAI

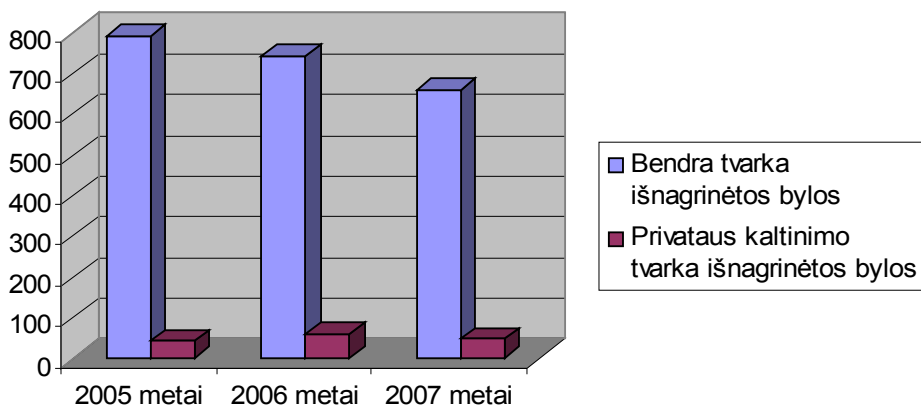
1 Priedas

Analizuotų baudžiamųjų bylų, išnagrinėtų Vilniaus m. 3 apylinkės teisme 2005-2007 m. privataus kaltinimo tvarka, anketiniai klausimai

1. Ar privataus kaltintojas pats palaikė kaltinimą ir atliko įrodinėjimo funkciją, ar buvo atstovaujamas (juristo/advokato/atstovo pagal įstatymą)?
2. Dėl kokių LR BPK 407 str. numatytų nusikalstamų veikų nukentėjusysis kreipėsi į teismą privataus kaltinimo tvarka, ar nurodė veikos kvalifikaciją privataus kaltinimo pareiškime?
3. Data, kada įvykdyta nagrinėjama nusikalstama veika.
4. Data, kada nukentėjusysis ar jo teisėtas atstovas kreipėsi su privataus kaltinimo skundu į teismą.
5. Ar nukentėjusysis prieš kreipdamasis į teismą privataus kaltinimo tvarka, kreipėsi į ikiteisminio tyrimo instituciją dėl nusikalstamos veikos tyrimo? Jei taip, koks buvo šios sprendimas:
 - a. Priimtas nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą,
 - b. Pradėtas ikiteisminis tyrimas, bet vėliau nutrauktas,
 - c. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai žodžiu nukreipė nukentėjusį į teismą.
6. Ar buvo panaudota ikiteisminio tyrimo pareigūnų surinkta medžiaga įrodinėjimo procese nagrinėjant bylą privataus kaltinimo tvarka?
7. Privataus kaltinimo skundo nagrinėjimo teisme rezultatas:
 - a. Atsisakyta priimti privataus kaltinimo skundą, kaip neatitinkantį BPK 412 str. reikalavimų,
 - b. Šalys susitaikė ir byla buvo nutraukta,
 - c. Privatus kaltintojas atsisakė skundo (ar neatvyko į teismo posėdį be pateisinamų priežasčių) ir byla buvo nutraukta,
 - d. Byla išnagrinėta ir priimtas apkaltinamasis nuosprendis,
 - e. Byla išnagrinėta ir priimtas išteisinamasis nuosprendis,
 - f. Privataus kaltinimo skundas perduotas prokurorui atlikti ikiteisminį tyrimą.
8. Ar teismas pasinaudojo LR BPK 414 str. 2 d. ar 287 str. numatyta galimybe pavesti prokurorui ištirti tam tikras aplinkybes, atlikti bet kokį tyrimo veiksmą?
9. Kokias įrodymų rūšis nurodė nukentėjusysis privataus kaltinimo skunde, vėliau pateikė šalys teismui?
10. Ar be prašymo patraukti baudžiamojon atsakomybėn buvo keltas reikalavimas dėl turtinės/neturtinės žalos atlyginimo? Ar buvo grindžiami įrodomaisiais duomenimis padarytos žalos pobūdis ir dydis?
11. Kurioje proceso stadijoje priimtas galutinis sprendimas (sprendžiant klausimą dėl privataus kaltinimo skundo priėmimo, taikinamojoje, teismo nagrinėjimo stadijoje)?

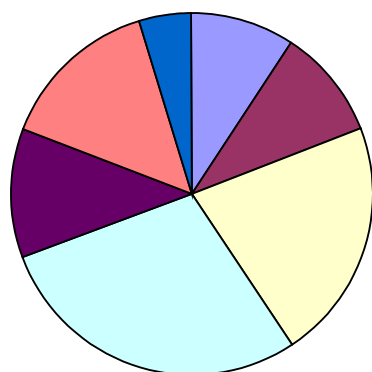
2 Priedas

Privataus kaltinimo bylų ir bylų, išnagrinėtų viešo kaltinimo tvarka, santykis 2005-2007 m.

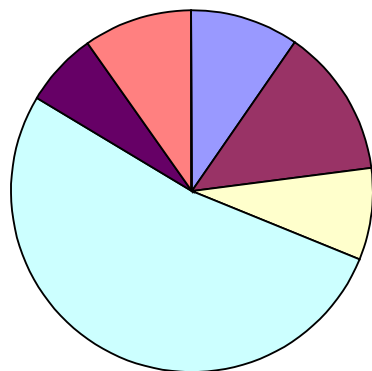
3 Priedas

Privataus kaltinimo bylų nagrinėjimo rezultatai 2005 m.

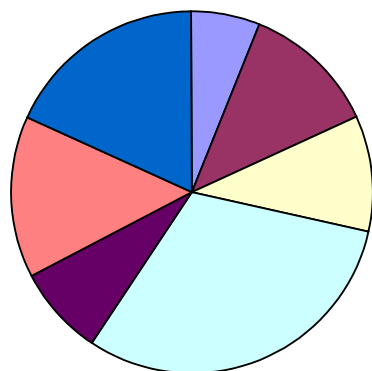
- Nuteista
- Išteisinta
- Nutraukta susitaikius
- Gražinta kaip neatitinkantis BPK 412 str.
- Perduota prokurorui
- Atsisakė kaltinimo
- Kiti atvejai

Privataus kaltinimo bylų nagrinėjimo rezultatai 2006 m.

- Nuteista
- Išteisinta
- Nutraukta susitaikius
- Gražinta kaip neatitinkantis BPK 412 str.
- Perduota prokurorui
- Atsisakė kaltinimo
- Kiti atvejai

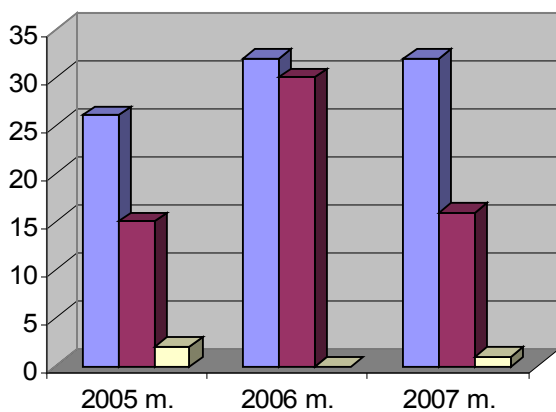
Privataus kaltinimo bylų nagrinėjimo rezultatai 2007 m.

- Nuteista
- Išteisinta
- Nutraukta susitaikius
- Gražinta kaip neatitinkantis BPK 412 str.
- Perduota prokurorui
- Atsisakė kaltinimo
- Kiti atvejai

4 Priedas

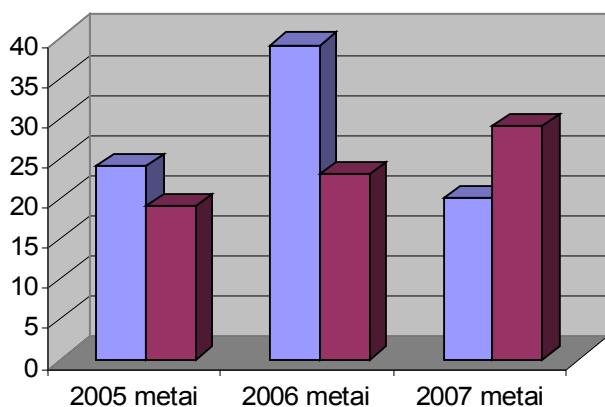
Duomenys apie privačių kaltintojų atstovavimą bylose

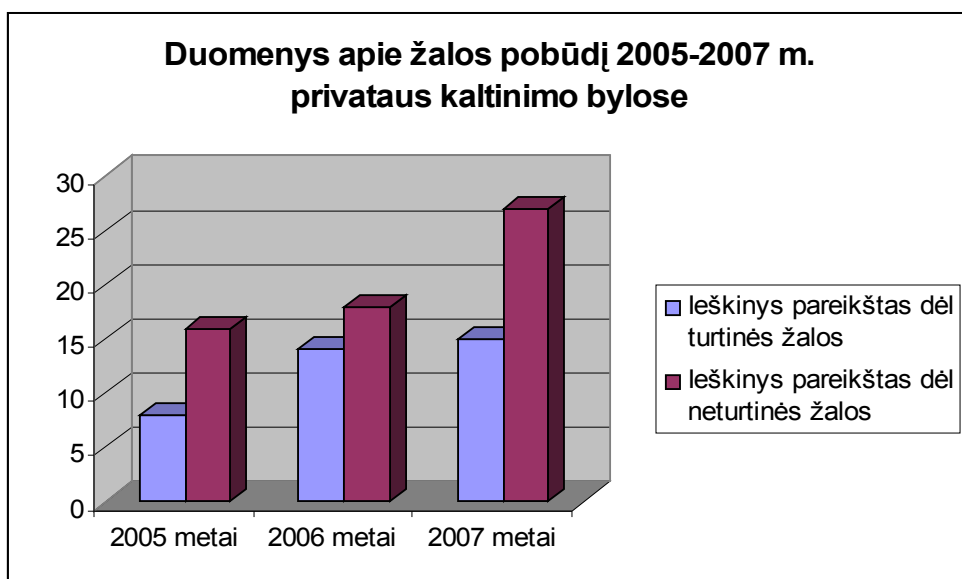
- Privatus kaltintojas be atstovo
- Privatus kaltintojas atstovaujamas advokato
- Privatus kaltintojas nepilnamečio nukentėjusiojo atstovas pagal įstatymą

5 priedas

Duomenys apie pareikštus ieškinius privataus kaltinimo bylose 2005-2007 m.

- Byloje neprašoma atlyginti žalos
- Byloje pareikštas ieškinyis dėl žalos atlyginimo

1 lentelė

Duomenys dėl kokių BK numatytų nusikalstamų veikų nagrinėtos privataus kaltinimo bylos 2005-2007 m.

Nusikalstamos veikos pagal BK	2005 m. pateiktų privačių kaltinimų skaičius	2006 m. pateiktų privačių kaltinimų skaičius	2007 m. pateiktų privačių kaltinimų skaičius
139 str. 1 d.	1	-	1
140 str. 1 d.	28	33	27
148 str.	-	-	-
152 str.	-	-	-
154 str.	8	25	20
155 str.	5	19	19
165 str.	1	1	3
168 str.	-	2	-
187 str. 1, 3 d.	8	4	12
188 str.	-	-	-

313 str.	-	-	3
----------	---	---	---

2 lentelė

Duomenys apie laikotarpį nuo nusikalstamos veikos padarymo iki kreipimosi į teismą 2005-2007 m. privataus kaltinimo byloje

Laikas nuo įvykio iki kreipimosi į teismą	2005 m. privataus kaltinimo pareiškimų skaičius	2006 m. privataus kaltinimo pareiškimų skaičius	2007 m. privataus kaltinimo pareiškimų skaičius
Iki 2 savaičių	4	13	6
2 savaitės- 1 mėn.	10	6	12
1- 3 mėn.	13	26	18
3-6 mėn.	3	8	4
6 mėn. – 1 metai	9	7	3
1-2 metai	3	1	1
2-3 metai	-	1	2
Virš 3 metų	-	1	3
Vidurkis	4,7 mėnesiai	4,1 mėnesiai	7,7 mėnesiai

3 lentelė

Duomenys dėl nukentėjusiojo kreipimosi į ikiteisminio tyrimo instituciją dėl privataus kaltinimo tvarka nagrinėtų veikų.

	Pareiškėjas nesikreipė dėl nusikalstamos veikos į ikiteisminio tyrimo instituciją	Pareiškėjas kreipėsi į ikiteisminio tyrimo instituciją dėl nusikalstamos veikos		
		Neformaliai buvo nukreiptas į teismą	Atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą	Nutrauktas ikiteisminis tyrimas
2005 m. privataus kaltinimo pareiškimų skaičius	22	8	5	5
2006 m. privataus kaltinimo pareiškimų skaičius	41	10	10	4

2007 m. privataus kaltinimo pareiškimų skaičius	29	4	12	3
--	-----------	----------	-----------	----------

2005 m. iš 18 privataus kaltinimo bylų, kuriose pareiškėjai prieš kreipdamiesi į teismą privataus kaltinimo tvarka, kreipėsi į ikiteisminio tyrimo institucijas, 13 oje bylų pareiškėjai prašė teismo išreikalauti iš ikiteisminio tyrimo institucijų su jų pareiškimų tyrimu susijusią medžiagą, analogiškai 2006 m. iš 27 bylų – 12, 2007 m. iš 20 bylų -13.

Darbą atliko

Ramunė Andriuskaitė
ramune.andriuskaite@teismas.lt